

BÜYÜK GÜÇLERİN KISKACINDAKİ “KÜÇÜK MÜTTEFİK”: BİRİNCİ
DÜNYA SAVAŞI'NDA VE SONRASINDA NASTURİLER

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

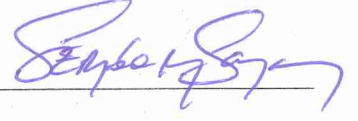
YUSUF DİNÇEL

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMMUZ 2019

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylıyorum.



Prof. Dr. Serdar SAYAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK

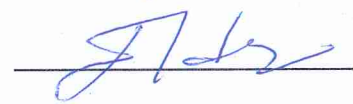
(TOBB ETÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)



Tez Jürisi Üyeleri

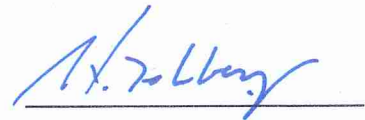
Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU

(Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler)



Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA

(TOBB ETÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler)



Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.



Yusuf DİNÇEL

ÖZ

BÜYÜK GÜÇLERİN KISKACINDAKİ “KÜÇÜK MÜTTEFİK”: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA NASTURİLER

DİNÇEL, Yusuf

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK

Bu tezin amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde Büyük Güçlerin vaatleri çerçevesinde isyan eden Nasturilerin, neler yaşadıklarını ve isyanlar sonunda neler elde ettiklerini ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Bu tez, Nasturilerin savaş sırasında yaptıklarının karşılığı olarak, savaş sonunda kendileri için bir Nasturi devletinin kurulmasının gerekliliğine ilişkin olarak savundukları iddialara odaklanmaktadır. Tezde öncelikle Nasturilerin kim olduğu ortaya konulmaya çalışılmış, daha sonra millet sistemi içerisindeki Nasturilerin konumu ele alınmıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin Nasturilere olan etkisi incelendikten sonra, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Nasturilerin faaliyetleri irdelenmiştir. Son olarak, Türk İstiklâl Savaşı sürecinde Nasturilerin nasıl hareket ettikleri tespit edilmiştir. Bu tezde, birincil ve ikincil kaynaklara müracaat edilmiştir. Birincil kaynak olarak ATASE ve Milletler Cemiyeti'nin arşiv belgeleri kullanılmıştır. Yaşanan olaylar kronolojik bir sıra takip edilerek incelendiğinden dolayı olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisi net bir şekilde ortaya konmuştur. Konuya belgeler ışığında bakıldığında, Büyük güçlerin bölgedeki siyasi emelleri doğrultusunda Nasturilerden istifade ettikleri tespit edilmiş ve bununla birlikte Nasturilerin talepleri karşılanmayınca savaş sonunda yaşadıkları bölgelerden göç etmek durumunda kaldıklarını gözlemlemek mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nasturiler, İsyân, Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı, Büyük Güçler

ABSTRACT

“SMALL ALLY” IN THE GRIP OF GREAT POWERS: NESTORIANS DURING AND AFTER THE FIRST WORLD WAR

DİNÇEL, Yusuf

Master of Arts, International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK

The purpose of this thesis to examine in detail what then Nestorians, who rebelled within the framework of the promises of great powers in the process of disintegration of the Ottoman Empire, lived and what they obtained. This thesis has focused on claims asserted by Nestorians with regard to the necessity of establishing a state for the Nestorians themselves at the end of the war in return for what made during the war. First of all, it has been tried to be revealed who Nestorians are and later it has been evaluated the position of the Nestorians within the ‘Millet System’. The actions of the Nestorians have also been scrutinized during the First World War after considering the effect of missionary activities on the Nestorians. Lastly, it has been handled how the Nestorians acted over the course of the Turkish Independence War. In this study, archive documents of both ATASE and the League of Nations as primary source and also secondary sources have been used. The cause effect relationship between events has been revealed transparently since the events have been examined by following chorological order. When considered the issue in the light of documents, it has been confirmed that the great powers took advantage of the Nestorians in order to achieve their political desires in this region and it is also possible to observe that the Nestorians had to migrate from the regions where they lived at the end of the war when their demands were not met.

Key Words: Nestorians, Rebellion, The Ottoman Empire, First World War, Great Powers.

TEŞEKKÜR SAYFASI

Eđitim hayatım boyunca benden hiçbir Őekilde desteklerini esirgemeyen aileme öncelikle Őükranlarımı sunuyorum. Tez yazım sürecinde yapıcı eleŐtirileriyle benim ufkumu ačan tez danıŐmanım Doç. Dr. Mustafa Serdar Palabıyık'a sonsuz teŐekkür ederim.

Tezin baŐından sonuna kadar her türlü konuda bana yardımcı olan Dr. Ahmet Tetik hocama müteŐekkirim. Tez yazım sürecinde zorlandığım noktalarda benden yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Gamze, Mehmet Akif ve Mehmet Zeki'ye Őükranlarımı sunarım.



İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR SAYFASI	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
BÖLÜM II: SÜRYANİLER KİMDİR?.....	11
2.1.Süryani Kelimesinin Etimolojisi ve Süryanilerin Kökeni.....	11
2.2. Yakubiler (Kadim Süryaniler).....	15
2. 3. Keldaniler.....	18
2. 4. Nasturiler.....	21
BÖLÜM III: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MİLLET SİSTEMİ VE NASTURİLER.....	27
3.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi.....	28
3.2.Tanzimat ve Islahat Fermanlarından Sonra Millet Sistemi.....	36
3.3. Osmanlı Millet Sistemi İçerisinde Nasturilerin Konumu.....	41
BÖLÜM IV: MİSYONERLİK FAALİYETLERİNİN NASTURİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	47
4. 1. Katolik Misyonerlerin Nasturiler Üzerindeki Etkisi.....	48
4. 2.Ortodoks Misyonerlerin Nasturiler Üzerindeki Etkisi.....	52
4.3. Protestan Misyonerlerin Nasturiler Üzerindeki Etkisi.....	56

BÖLÜM V: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA VE SONRASINDA NASTURİLER.....	65
5. 1. 1915 İsyanı, Rusya ve Nasturiler.....	65
5.2. İngiltere ve Nasturiler.....	77
5. 3. Paris Barış Konferansı ve Nasturiler.....	83
BÖLÜM VI: İSTİKLÂL SAVAŞI SIRASINDA VE SONRASINDA NASTURİLER.....	89
6. 1. İstiklâl Savaşı Sırasında Nasturilerin Faaliyetleri.....	90
6.2. Lozan Konferansı ve Nasturiler.....	102
6.3. Milletler Cemiyeti, Mülteci Sorunu ve Nasturiler.....	105
BÖLÜM VII: SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	121
EKLER.....	133

KISALTMALAR LİSTESİ

ABCFM	: American Board of Commissioners for Foreign Missions
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı
B	: Belge
BDH	: Birinci Dünya Harbi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
D	: Dosya
F	: Fihrist
İSH	: İstiklâl Harbi
KLS	: Klasör
KOL	: Koleksiyon
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

BÖLÜM I

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma süreci, Osmanlı toplumunun tüm toplulukları için oldukça sancılı bir süreç olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman ve Hıristiyan topluluklar yüzyıllardır barış içerisinde yaşamış olmasına rağmen, dağılma sürecinde bu topluluklar arasında çeşitli sıkıntılar baş göstermiştir. Bu sıkıntıların çoğunun İmparatorluğun kendi iç sorunlarından kaynaklandığı düşünülse de, bu sorunların nedenlerini Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu içerisinde arttırdığı nüfuzunda aramak gerekir.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, Batılı devletler misyonerler aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimleri kendi ülkelerinin politik ajandaları çerçevesinde şekillendirmeye çalışmışlardır. Batılı misyonerler, din kisvesi altında hem Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim topluluklar arasında hem de bu topluluklar ile devlet arasında büyük ayrılıklar meydana getirmişlerdir. On dokuzuncu yüzyıl başlarında Rum tebaanın isyanının Büyük Devletler'in müdahaleleriyle bağımsız bir devlet kurulması ile sonuçlanması diğer gayrimüslim tebaa için örnek teşkil etmiştir. Bundan sonra gayrimüslimler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bahsetmiş olduğu imtiyazlardan daha fazlasını talep etmeye başlamışlardır. Bu talepler, siyasi amaçlar içermeye başladığı vakit imparatorluktan ayrılma, kopma fikri ortaya çıkmıştır. Böylece imparatorluk sınırları içerisinde yüzyıllardır barış içerisinde yaşayan gayrimüslimler, bağımsızlık isteklerini dile getirmeye başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı ile beraber, bu istekler fiiliyata dökmüş ve imparatorluğun çeşitli bölgelerinde gayrimüslim topluluklar tarafından isyanlar çıkarılmıştır. Sırp, Romenler, Karadağlılar, Bulgarlar ve Arnavutların

Birinci Dünya Savaşı'na kadar çıkardıkları isyanlar İmparatorluğun doğusunda yaşayan gayrimüslim tebaa tarafından model alınmıştır. Ermenilerin 1878'den sonra başlayan yerel isyanları Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus ordusunun desteğiyle toplu bir kalkışmaya dönüşmüştür. Bu modeli son taklit eden topluluk ise Nasturiler olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslim topluluklardan biri olan Nasturiler, imparatorluğun hâkimiyeti altına on altıncı yüzyılda girmiştir (Murre-van den Berg 2009, 146). Osmanlı hâkimiyetinden önce Nasturiler dinlerinden dolayı çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra ise millet sisteminin sağlamış olduğu özgürlük ortamı sayesinde Nasturiler, dinlerini göreceli olarak daha rahat bir şekilde yaşamışlar ve kültürlerini muhafaza edebilmişlerdir. Millet sistemiyle beraber, Osmanlı devlet idaresi ile gayrimüslim topluluklar arasındaki ilişkiler hukuki ve toplumsal olarak tanımlanmıştır. Gayrimüslim topluluklar devlet tarafından tayin edilen özel vergileri ödemeleri karşılığında devlet tarafından koruma altına alınmışlar ve bazı sınırlamalar haricinde kültürel olarak özerk bir şekilde yaşamlarını idame ettirebilmişlerdir (Barkey ve Gavrilis 2016, 25). Doğu Kiliseleri Ermeni milleti içerisinde kabul edildiği için Nasturiler, millet sistemi içerisinde Ermeniler aracılığıyla dâhil olmuşlardır. On dokuzuncu yüzyıla kadar Osmanlı yönetimi altında sorun yaşamadan hayatlarını sürdürebilmişlerdir.

On dokuzuncu yüzyıl bir "misyonerler çağı" olarak adlandırılabilir. Aslında misyonerliğin tarihi çok eski olmakla ve Avrupa dışına gönderilen misyonerlerin faaliyetleri on dokuzuncu yüzyıla gelene kadar dünyanın farklı bölgelerinde yoğunlaşmakla beraber, misyonerlerin bağlı buldukları devletin ajanları olarak bu devletlerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde faaliyetlerini sürdürmeleri daha ziyade

on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmiştir. Birçok gayrimüslim tebaaya ev sahipliği yapan Osmanlı İmparatorluğu da misyoner faaliyetlerin merkezinde yer alan ülkelerden biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'na gelen misyonerler gayrimüslim halkın dikkatini celbedebilmek adına hastane, okul gibi halkın temel ihtiyaçlarını gözetken kurum ve kuruluşlar ihdas etmişlerdir. Nasturilerin yaşadığı bölgelere de çok sayıda misyoner gitmiştir. Bölgeye giden misyonerler, Nasturilerin mezheplerini değiştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken Nasturi dilinde dini eserler basmışlardır. Ayrıca bölgeye giden misyonerler, uzun süreler Nasturilerin bulunduğu coğrafyalarda yaşamışlardır (Tejirian ve Simon 2012, 87). İlk aşamada Nasturilerin mezheplerini değiştirmeye çalışan misyonerler, daha sonra bölgedeki Müslüman unsurlarla Nasturilerin aralarını açmak adına çeşitli faaliyetlerin içerisine girmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar misyonerler aracılığıyla Nasturilere ilgi gösteren Büyük Güçlerin, Nasturiler arasındaki temasları savaş sırasında oldukça artmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Nasturilerin kimin safında yer alacağı sorusu Nasturilerle temasların artmasına sebep olmuştur. Bu temaslar sırasında Nasturilere çeşitli vaatler verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da Nasturilerle temasta bulunarak Batılı devletlerin safında yer almaması için bu topluluğu ikna etmeye çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde sorunsuz bir şekilde hayatlarını sürdüren Nasturiler, Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmasıyla beraber İmparatorluğun aleyhine olacak nitelikteki işbirliklerine yönelmişlerdir. Savaştan önce Rusya'nın, Nasturiler üzerindeki etkisi iyiden iyiye hissedilmekteydi. Rusya, savaş sırasında Nasturilere silah vereceği vaadinde bulunmuştu. Bu vaat Nasturileri, Osmanlı İmparatorluğuna isyan etmesi konusunda daha çok cesaretlendirmişti. Neticede bu vaatlerle hareket

eden Nasturiler, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan girişiminde bulunmuşlardır. Böylece yaşadıkları topraklardan tehcir edilmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Nasturiler, Rusların yanında yer alarak Osmanlı İmparatorluğuna isyan etmişlerdir. Nasturiler sadece Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde isyan etmemişlerdir; İran sınırları içerisinde yaşayan Nasturiler de isyan hareketine katılmışlardır. Böylece Nasturilerin yüzyıllardır huzur içinde yaşadığı topraklarda kaos ortamı meydana gelmiştir. Nasturiler, Rusların yardım sözüne güvenerek birçok noktada isyan hareketine kalkışmışlardır. Osmanlı ordu yönetimi, bu isyanları bastırabilmek adına bölgeye müfrezeler göndermiştir. Nasturiler daha da ileri giderek Müslüman köylerine çeşitli saldırılarda bulunmuştur.

Nasturiler, Müslüman köylerine saldırırken Ermenilerle işbirliği yapmışlardır. Bu dönemde sık sık Ermeni ve Nasturi çetelerin beraber hareket ettiği görülmüştür. Osmanlı birliklerinin bu çetelere karşı mücadelesi sırasında, kaybedeceğini anlayan Nasturi ve Ermeni çeteler, Rusya'nın himayesi altında, Rusya'nın kontrolünde olan topraklara doğru kaçmışlardır. 1917 yılına kadar Nasturiler, Rusya'nın kendilerine vermiş olduğu destekten istifade ederek, bölgede istediği gibi hareket etmiş ve Osmanlı İmparatorluğunu epeyce uğraştırmıştır.

1917 yılına kadar Nasturiler sahada politik bir gerçeklik olarak varlıklarını ortaya koymuşlardır. Ancak 1917 yılında Rusya'da Bolşevik Devrimin gerçekleşmesi sonucunda Rusya, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Rusya'nın savaştan çekilmesiyle beraber Nasturiler, endişeye kapılmışlardır. Bölgede oluşan askeri boşluk sayesinde İngiliz-Fransız askeri misyonu Kafkaslara gönderilmiştir. Bu

misyon yanında çok sayıda cephanelik götürmüştür. Buradaki amaç, bölgedeki Türk güçlerini bozguna uğratmaktır (Wigram 1920, 33).

Rusya'nın denklemden çıkmasıyla beraber Nasturiler yeni bir arayış içerisine girmişlerdir. İngiltere, bölgede siyasi çıkarlarına ulaşmak için Nasturilerden istifade etmeyi düşünmüştür. Nasturiler de Rusya'nın ardından Batılı bir devletin himayesi altına girmek istemekteydiler. Karşılıklı olarak çıkarlar uyduğu için, İngiltere ile Nasturiler bir araya gelmiş ve beraber hareket edeceklerine dair bir karar almışlardır. İngiltere de Rusya gibi, Nasturilere çeşitli yardım sözleri vermiştir. Hatta İngiltere, ileride bir Nasturi Devleti'nin kurulacağı sözünü vermiştir.

İngiltere ile Nasturiler arasında başlayan işbirliği, muhtevası bakımından oldukça stratejiktir. İngilizler, Nasturilerden askeri manada faydalanırken, Nasturiler de bir Nasturi Devleti kurma yolunda hareket etmekteydiler. Ancak 1918 yılında Nasturi Patriği Mar Şimun'un öldürülmesiyle beraber Nasturiler kendilerini iyiden iyiye yalnız hissetmeye başlamışlardı. Mar Şimun'dan sonra Nasturilerin yeni lideri Aga Petros olmuştur. Aga Petros, İngilizlerle işbirliği yaparak Türklere karşı savaşmıştır. Ancak İngilizlerden yeterli silah desteği alamayan Aga Petros, Türklerle barış anlaşması yapmak zorunda kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber, Nasturiler İngilizlerin kontrolü altında olan Hamedan bölgesine kaçmak zorunda kalmışlardır. İngiltere ile gerekli koordinasyonu sağlayamayan Nasturiler, mülteci konumuna düşmüşlerdir. Hamedan bölgesinde yaşamlarını idame ettiremeyecek duruma gelen Nasturiler, yine İngiltere'nin koruması altında Irak'taki Bakuba Kampı'na gönderilmişlerdir. Nasturilerle İngiltere'nin ilişkileri ağırlıklı olarak "göç ve kamp" üzerine kurulmuştur. İngilizler tarafından vaat edilen sözlerin yerine getirilmemesi sonucu,

Nasturiler kamp hayatı yaşamışlardır. İngiltere, Nasturilerden istifade etmeye devam ederek, Nasturilerden müteşekkil askeri birlikler oluşturmuştur. Irak'ta yaşamlarını sürdüren Nasturilerin tek dileği, isyan ederek ayrılmak zorunda kaldıkları topraklarına geri dönebilmektir. Savaştan sonra katıldıkları Paris Barış Konferansı'nda da talepleri karşılanmayan Nasturiler, İngiltere'nin himayesi altında kamp hayatı sürmeye devam etmişlerdir. Milletler Cemiyeti nezdinde Nasturi meselesi çokça gündeme gelmiştir. Ancak konuya ilişkin geçici çözümler üretilmeye çalışıldığı için bu sorun kesin bir şekilde neticelendirilememiştir.

Irak'ta yaşayan Nasturiler, İngiltere'nin politikaları sonucunda askere alınmaya devam edilmiştir. İngiltere, Nasturilerden oluşturduğu bu askeri birliklerden oldukça memnundu. Savaşçı özelliklere sahip olan Nasturiler, İngiltere'ye oldukça sadıktı. Irak'ta büyüyen bu güçlü askeri birlikten rahatsız olan Irak hükümeti, Nasturilerden müteşekkil silahlı birlikleri dağıtmak adına 1933 yılında Nasturiler üzerine bir harekât düzenlemiştir. Nasturiler, yaşanan olayların faturasını tekrardan İngiltere'ye çıkarmıştır. Irak 1932 yılında bağımsız bir devlet olarak kurulduğunda, Nasturiler herhangi bir şekilde koruma altına alınmamıştı. İngiltere, bölgedeki askeri üslerinin güvenliğini Nasturi birliklerce sağlamaktaydı (Fieldhouse 2002, 30). İngiltere, Nasturilerin çıkarlarını korumaktan ziyade, bölgede kendi askeri çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir.

Nasturiler, İngiltere ile işbirliği yapmış olmasına rağmen kendileri için bir Nasturi Devleti kurulmamıştır. İsyan ederek ayrıldıkları topraklara dönemeyen Nasturiler, Irak'ta yaşamak zorunda kalmışlardır. İngiltere, Nasturilerin devlet talebini yerine getirmemekle beraber Irak'taki yeni hükümetin politikalarından da korumamıştır. Böylece Nasturiler, İngiltere'nin bölgedeki çıkarları doğrultusunda askeri ve politik bir güç olarak kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'yla başlayan isyan serüvenleri, kamp hayatıyla neticelenmiştir. Tezin temel argümanı, devlet kurma tahayyülleri olmayan Nasturilerin Batılı devletlerin desteği ile ya bağımsız ya da onların mandası altında devlet kurma çabaları ekseninde şekillenecektir. Ancak Batılı devletler, Nasturilere bir devlet kurma niyetinden ziyade bölgede kendi politik hedeflerini gerçekleştirme sürecinde Nasturilerden istifade etme amacı gütmüşlerdir.

Yukarıda belirtilen ana başlıklar çerçevesinde tezde birincil ve ikincil kaynaklardan istifade edilecektir. Birincil kaynaklar, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı (ATASE) arşiv belgeleri ve Milletler Cemiyeti arşiv belgelerinden müteşekkildir. ATASE arşiv belgeleri, Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Savaşı sırasındaki faaliyetlerine odaklanacaktır. Bu iki dönemde Nasturilerin yapmış oldukları faaliyetler, Batılı kaynaklarda çokça işlenmemiş konulardır. Bundan mütevellit, ATASE belgeleri bu tezde önemli yer tutacaktır. Milletler Cemiyeti'ne başvuran Nasturilerin yazmış oldukları dilekçeler de tezin bir diğer odak noktasını oluşturacaktır. Nasturilerin yaşamış oldukları süreçler hem Osmanlı belgeleriyle hem de uluslararası bir örgüt olan Milletler Cemiyeti nezdinde incelenmiş olacaktır. Böylece tezde karşılaştırmalı bir yöntem kullanılacak olup objektif sonuçlara ulaşılması amaçlanmaktadır. Ayrıca tezde kronolojik bir anlatım benimsenerek, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisi sarih bir şekilde ortaya konulacaktır.

Tezde birincil kaynak olarak ATASE arşiv belgeleri kullanıldığı için, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki Nasturi ayaklanmaları net bir şekilde ortaya konacaktır. Tez konusu olarak Nasturilerin seçilmesindeki en büyük sebep, bu konunun çok fazla çalışılmamış olmasıdır. Literatürde Ermeni meselesi hakkında

çokça kaynak bulunmasına rağmen Nasturilerle ilgili kaynaklar sınırlıdır. Ayrıca literatürdeki kaynakların çoğu Batı menşeli olduğu için genel olarak Nasturi meselesi “Nasturilerin soykırımı uğradığı” mefhumu üzerinden irdelenmiştir. Joseph Yacoub¹, Gabriele Yonan², Hannibal Travis³ ve Yakup Bilge⁴ gibi yazarlar yayınlamış oldukları eserlerde Nasturilerin soykırımı uğradıklarını iddia etmişlerdir. Bunun yanı sıra Salahi R. Sonyel⁵, Yusuf Malek⁶ gibi yazarlar da Nasturilerin savaş sırasında Büyük güçler tarafından askeri ve politik enstrüman olarak kullanıldıklarını iddia etmişlerdir. Ayrıca Batı literatürü, Nasturilerin Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında baskıyla yönetildiğini savunmaktadır. Bundan mütevellit, Nasturi meselesi Batı literatüründe etraflıca ele alınmaktan çok dar bir kalıba sokularak siyasi propaganda malzemesi haline getirilmiştir. Bu tezde, ATASE ve Milletler Cemiyeti arşiv belgeleriyle Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki faaliyetleri irdelenecek ve bilhassa Batı literatüründeki soykırım iddialarının gerçekliği sorgulanmaya çalışılacaktır.

Tezde, aynı anda hem Milletler Cemiyeti belgelerinin kullanılması hem de ATASE belgelerinin kullanılacak olması konunun derinlemesine inceleneceğini göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca sadece Osmanlı İmparatorluğu Nasturi ilişkilerine odaklanılmayacak olmasıyla beraber Batılı devletlerin olaya ne şekilde müdahil olduklarının da tespit edilecek olması tezin daha kapsamlı bir şekilde ele alınacağını ortaya koymaktadır. Tezde kullanılacak ikincil kaynaklar sayesinde de literatürdeki farklı görüşler analiz edilecektir.

¹ Year of The Sword.

² Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust.

³ The Assyrian Genocide: Cultural And Political Legacies.

⁴ Geçmişten Günümüze Süryaniler.

⁵ The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy.

⁶ The British Betrayal of the Assyrians.

Tezin, Giriş ve Sonuç bölümleri haricindeki diğer bölümlerde hangi konuların ele alınacağına bakılacak olunursa, öncelikle Nasturilerin kim oldukları, hangi kökenden geldikleri ve Nasturilerle ilgili literatürdeki diğer adlandırmaların neler olduğu belirlenecektir. Daha sonraki bölümde Nasturilerin Osmanlı millet sistemi içerisindeki konularının ne olduğu tespit edilecektir. Ayrıca bu bölümde, Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonra gayrimüslimlerin konularında ne tür değişmelerin olduğu da saptanacaktır. Bir sonraki bölümde, Nasturiler ile misyonerler arasındaki ilişkilere odaklanılacaktır. On dokuzuncu yüzyıl esas alınacak olup Nasturilerin misyonerler tarafından nasıl manipüle edilmeye çalışıldıklarına vurgu yapılacaktır. Ayrıca misyonerlerin Nasturilerin yaşadığı bölgelere gelmesiyle beraber, Nasturi-Kürt ilişkilerinin ne şekilde cereyan ettiği ortaya konacaktır. Bir diğer bölüm ise tezin esas konularını içerecektir. Bu bölümde, Birinci Dünya Savaşı'nda Nasturilerin faaliyetlerine yer verilecektir. Nasturilerin Batılı devletlerle olan münasebetlerinin ne düzeyde olduğuna dair tespitler yapılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde kullanılacak olan ATASE ve Milletler Cemiyeti arşiv belgeleriyle, Nasturilerin toprak taleplerinin niteliği de incelenecektir. Bunun yanı sıra Paris Barış Konferansı'nda Nasturi meselesinin, Batılı devletler tarafından ne şekilde ele aldığı ortaya konacaktır. Tezin son bölümünde, İngiliz destekli Nasturi isyanlarının ne şekilde cereyan ettiğine yer verilecek olup yine ATASE belgeleriyle, yaşanan bu isyanlar derinlemesine ele alınacaktır. Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti nezdinde Nasturi meselesinin ne şekilde ele alındığı tespit edilecektir. En son olarak da Milletler Cemiyeti'ne dilekçeler sunan Nasturilerin, toprak ve devlet talepleri incelenecektir. Ayrıca isyanlar sonucunda başka ülkelere göç etmek durumunda kalan Nasturilerin, bu ülkelerde ne şekilde hayatlarını idame ettirdikleri Milletler Cemiyeti raporları eşliğinde irdelenecektir.

Bu tezde, özetle Nasturilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki statülerinden başlayarak, Birinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasındaki faaliyetlerine odaklanılacaktır. Odak noktası olacak bu faaliyetler, arşiv belgeleriyle destekleneceği için olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisi net bir şekilde ortaya konmaya çalışılacaktır.



BÖLÜM II

SÜRYANİLER KİMDİR?

Ortadoğu'nun kadim halklarından biri olan Süryaniler üzerine yazılan eserlerde çoğu zaman Süryaniler monolitik bir topluluk olarak nitelendirilmiştir. Bazı eserlerde de Süryani kelimesinin yerine belirli bir topluluğu tanımlamak için Yakubi, Keldani, Asuri, Nasturi vb. kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, Süryani kelimesi ya farklı toplulukları tek bir şemsiye altında toplamak için bir üst kimlik tabiri ya da aslında birbirinden farklı toplulukları aynı toplulukmuş gibi değerlendirmek üzere birbiri yerine kullanılan bir kavrama dönüşmüştür. Nasturiler üzerine yazılacak bir tezde bu kavram karmaşasını gidermek elzemdir; bu nedenle tezin bu bölümü genel olarak Süryani kimliği üzerinde duracak ve yukarıda belirtilen ve birbiri yerine kullanılan kavramlar arasındaki ayrımlara odaklanacaktır. Bunu yaparken de Ortadoğu coğrafyasında yaşayan farklı toplulukların nüfusları, yaşadıkları yerler ve tarihsel arka planlarını tartışarak hangi kavramın bu tezde hangi bağlamda kullanıldığını gözler önüne serecektir.

2.1. Süryani Kelimesinin Etimolojisi ve Süryanilerin Kökeni

Süryanilerin etnik kökenleri hakkında muhtelif rivayetler mevcuttur; ancak tam olarak hangi ırktan geldikleri tespit edilememiştir. Genellikle “Hıristiyanlığın en eski geleneğine sahip olan insan topluluğu” ve “Doğu'nun ilk misyonerlerinin ruhani torunları” gibi çeşitli şekillerde tanımlanmaktadırlar. Süryaniler, Semitik bir halk olmakla beraber dini inançlarına sıkı bir şekilde bağlı oldukları için, kendilerine has dini kimliklerini yüzyıllar boyunca koruyabilmişlerdir (Sonyel 2001, 1). Süryaniler, Hıristiyanlığı kabul etmeden önce de ayrı bir kavim olarak görülmekteydiler. Ancak

Süryani kavminin adı, Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra bir mezhep adına dönüşmüştür (Koluman 2002, 22).

Süryani kelimesinin, ne zaman ve nasıl kullanılmaya başlanıldığı tam olarak bilinmemekle beraber, şu durum kelimenin kökeni hakkında açıklayıcı olabilir: İsa'nın havarilerinden biri olan Aziz Pavlos Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra, Suriye ve Filistin bölgelerinde misyonerlik faaliyetleri yürütülmeye başlanmış ve bu bölgede ikamet eden Arâmiler'in bir bölümü de Hıristiyanlık dinini kabul etmiştir. Anzerlioğlu'na göre (2000, 6) Arâmiler kendilerinin putperest Arâmiler'den ayrı bir topluluk olduğunu göstermek için, 'Suryoye-süryani' adını benimsemişlerdir. Bilge (2001, 25) ise kelimenin kökeni olan "Suri" kelimesinin Babil dilinde Fırat'ın kuzeyinde kurulan bir şehrin adı olduğunu ancak zaman içinde bu şehir adının Akdeniz ile Fırat havzası arasında kalan bölge ve halk için kullanıldığını ifade etmiştir.

Süryanilerin etnik kökeni ile ilgili literatürde bir fikir birliği yoktur. Konuyla ilgili farklı tezler öne sürülmüştür. Bir görüş Süryanilerin Arâmi kökeninden geldiğini iddia etmekte ve kanıt olarak da Süryanilerin konuştukları dilin Aramca olmasını göstermektedir. Bu bakış açısına göre Süryaniler, Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın çocuklarından biri olan Aram'ın soyundandır (Özcoşar 2008, 25). Ancak Arâmice, Asur ve Babil İmparatorluklarının var olduğu dönemde Filistin, Suriye ve Anadolu'da yaşayan insanların ortak diliydi. Bundan dolayı, Süryanilerin Arâmice konuşuyor olmaları, onların Arâmi ırkından olduklarını kanıtlamamaktadır (Dalyan 2009, 5).

İkinci görüşe göre Süryaniler, Hz. İsa'dan sonra Hıristiyanlığı seçen Asurlulardan başkası değildir. Süryani kelimesi, aslında Asur halkını tanımlamaktadır. Bu

görüŖ, daha çok siyasi saiklerle yapılmıŖ bir yorum Ŗeklinde ele alınabilir (Durak 2005, 189-190). Bu görüŖün savunucuları, İngiliz arkeolog, yazar ve diplomat Austen Layard'ın on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Mezopotamya'da yaptığı kazılar sırasında bulduğu Asur kalıntılarının Süryanilere ait olduğu yönündeki iddialarını kanıt olarak göstermektedirler. Bilimsel bir gerçeklikle açıklanması zor olan bu durum, Süryaniler arasında bir ulus bilinci yaratma yönünde bir girişim olarak değerlendirilebilir (Dalyan 2009, 6). Süryanilerin, Asur soyundan geldiğini savunan bir diğer isim ise on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Süryani topluluğuna misyoner olarak gönderilen Anglikan Kilisesi rahiplerinden ve aynı zamanda Süryaniler üzerinde akademik çalıŖmaları olan W. A. Wigram⁷'dir. Wigram, Asurluların göçebe bir topluluk olduğunu belirtir ancak yapıtları bugüne kadar gelen Ninova ve Koloh şehirlerini kurduklarını ifade eder. Asurluların, Semitik kökenli olduklarını belirten Wigram, bu toplumun, Irak'ın kuzeyinde yoğunlaŖtıklarını vurgular (Wigram 1929, 4).

Melki Ürek (2013, 98) Süryanilerin, Asuri toplumunun devamı Ŗeklinde ifade edilmesinin büyük sakıncaları olduğunu belirtmektedir. Böyle bir tanımlamanın bilimsel ve tarihi alt yapısının olmadığını vurgulamaktadır. Eğer Asuri diye adlandırılan bir toplum varsa, bu toplumun dil, din, kültür gibi miraslarının nerede olduğunu ve neden günümüzde bu mirasın yaŖamadıđını sormaktadır. Boeni'ye (2005, 22) göre ise Asuri veya Asuri-Keldani gibi adlandırmalar anakronistik tanımlamalardır.

⁷ "1872 yılında doğdu. King's School, Canterbury ve daha sonra ise Cambridge Üniversitesi Trinity Fakültesinde okudu. 1884'te Edebiyat Fakültesi diplomasını aldı. 1886'da papaz yardımcısı oldu ve bir yıl sonra Durham Piskoposu tarafından papazlığa terfi ettirildi. 1886-1889 yıllarında South Shields'te St. Ignatius'un papazı olarak görev yaptı. Wigram'ın Asurlarla ilk teması Asurlara gönderilen beŖinci İngiliz misyon heyetinde çalıŖmasıyla gerçekleşti. Bu Asurlara gönderilen son misyondu. Wigram, 1936 yılında vefat etmiştir." (W. A. Wigram, <https://www.avestakitap.com/yazar.php?id=205>, EriŖim Tarihi: 08.06.2019)

Bir başka görüş ise, çoğulcu/sentezci görüştür. Bu görüşe göre Süryaniler eski Mezopotamya toplumlarının ortak bir kalıntısıdır (Çakı ve Yılmaz 2005, 189). Diğer bir deyişle Süryani kelimesi Hıristiyanlaşan Asuri, Arâmi, ve Keldani ırkına mensup olan insanları ifade eden dini bir terim olarak ortaya çıkmıştır; yani farklı etnik gruplar aynı din potasında eriyerek tek bir isim altında birleşmişlerdir (Albayrak 1997, 8).

Süryanilerin kökenine ilişkin özetle şu söylenebilir: Asuri, Arâmi ve Keldani toplumları birbirine yakın coğrafyalarda yaşamış olup, aynı kökenden gelmiş olan bir dili kullanmışlardır. Bu toplumlar arasında Hıristiyanlığın yayılmasından sonra da Süryani terimi, dini bir anlam kazanmıştır. On dokuzuncu yüzyıla kadar, kiliseler bağlamında ayrılmalar meydana gelmiş olsa da, etnik kökene dair bir tartışma vuku bulmamıştır. On dokuzuncu yüzyılla birlikte, Avrupalı misyonerler Süryanilerin yaşamış oldukları coğrafyalara gelmişlerdir. Bu misyonerlerin dini amaçlarının yanı sıra bağlı buldukları devletler için bazı siyasi hedefleri gerçekleştirmek üzere çalışmalar yürüttükleri de aşikardır. Misyonerlerin temel hedefi Süryaniler’de ulusal bir bilinç uyandırarak aralarındaki bölünmeleri gidermek olsa da kiliseleri farklı olan bu grupları, birleştirmek oldukça zordu. Bundan dolayı Batılılar, Süryanilerin etnik olarak tek bir ırktan geldiği fikrini yaydı ancak Süryaniler arasında, tek bir ırktan geldikleri düşüncesi büyük tartışmalara sebep oldu. Süryaniler için çok önemli bir konumda olan kilise, bu tartışmalar ışığında eski gücünü kaybetmeye başladı (Özcoşar 2008, 26-27). Diğer bir deyişle paradoksal olarak Avrupalı devletlerin Süryanileri birleştirip, politik bir enstrüman olarak kullanma çabaları Süryaniler arasındaki ayrılıkların daha çok artmasına sebep olmuştur.

David Magie’nin 1918 yılında kaleme aldığı *Report on Assyrian Christians* başlıklı çalışmasında şu hususlar dikkat çekicidir: Süryanilerin tek bir ırktan geldiği

düşüncesini yaymak için, bu insanların birbirlerine yaklaşımları ve aynı milletin üyeleri olduklarına inanmaları için yaşadıkları coğrafyalarda yöresel cemiyetler kurulmuş ve bu cemiyetler vasıtasıyla Süryaniler için yardımlar toplanmıştır. Süryanicenin unutulmaması için de ayrıca çaba harcanmıştır. Örneğin Yakubiler günlük yaşamlarında Arapça konuşan ancak ayin dilleri Süryanice olan bir topluluk olmakla beraber misyoner cemiyetleri vasıtasıyla bu cemaatin Süryaniceyi günlük yaşamlarında konuşabilecekleri şekilde öğrenmeleri noktasında teşvik edildikleri bildirilmiştir. Bahsedilen bu cemiyetler, Amerika'da bulunan *National Assyrian Association* adlı üst bir yapıya bağlıdır (Anzerlioğlu 2000, 11). Bu organizasyon aracılığıyla, Süryaniler arasında yapay bir ulus yaratma amacının güdüldüğü görülmektedir.

2.2. Yakubiler (Kadim Süryaniler)

Süryaniler; Yakubiler, Keldaniler ve Nasturiler şeklinde üç ana ayrım çerçevesinde ele alınırlar. Keldaniler ve Nasturiler Doğu Süryanilerini temsil ederken, Yakubiler Batı Süryanilerini temsil etmektedir (Sonyel 2001, 7). Bu kısımda bu üç cemaatten ilki olan Yakubiler'in kökenleri, nüfusları ve bu nüfusun yirminci yüzyılın başlarında üzerinde yaşadığı bölgeler kısaca incelenecektir.

Milletler Cemiyeti arşivinde yer alan *The Claims of the Assyrians before the Preliminaries of Peace at Paris* adlı belgenin ilk sayfasında Yakubilerin bir kısmının Diyarbakır vilayetinde yaşadığı, diğer bir kısmının da Suriye'nin bazı bölgeleri (Halep) ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinde (Bitlis, Diyarbakır) yaşadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Yakubilerin dini merkezinin Mardin olduğu vurgulanmıştır (Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242). Yusuf Malek, Yakubi

nüfusunun yalnızca Osmanlı Ortadoğusu'nda değil, Güney Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayıldığını vurgulamıştır (Malek 1935, 45).

William Walker'a göre; Yakubiler, Musul civarında Dicle nehrine yakın bir vadide ve Diyarbakır vilayetinde yaşamlarını idame ettirmekteydiler. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bu bölgede çoğunluğu Diyarbakır vilayetinde yaşayan Yakubiler olmak üzere yaklaşık 80,000 kadar Hristiyan bulunmaktaydı (Rockwell 1916, 11-12). Fransız tarihçi Vital Guinet ise, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Birinci Dünya Savaşı öncesi 230,744 Süryani'nin yaşadığını iddia etmiştir. Vital Guinet'in verdiği rakamlara göre, Yakubilerin toplam nüfusu 55,556'dır; Bitlis'te 6,190 Diyarbakır'da 22,554 Halep'te 26,812 Yakubi yaşamaktadır (Sonyel 2001, 12-13).

Bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Osmanlı demografisi üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Amerikalı tarihçi Justin McCarthy'ye göre, Doğu Hristiyanlarının nüfus kayıtlarını tam manasıyla belirlemek güçtür. Doğu Hristiyanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolünün zayıf olduğu yerlerde; kültür ve dil bakımından aralarında yakınlık bulunan Arap ve Kürt komşuları ile beraber yaşamlarını idame ettirmişlerdir. McCarthy, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşamlarını sürdürmüş olan 'Nasturi, Keldani ve Yakubi' nüfusunun düzenli sayım yapılmamasından ötürü sayılarının tam manasıyla ortaya koyulamayacağını belirtmiştir. Ancak 1914 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre; Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde, toplamda 144.000 Süryani (Yakubi, Keldani, Nasturi) yaşamaktaydı. Bu nüfusun büyük çoğunluğu (62,400) Van vilayetinde ikamet etmekteydi. Süryanilerin geri kalanı ise, Diyarbakır (58,551) ve Bitlis (11,532) vilayetlerinde bulunmaktaydı. Halep ve Mamuretülaziz (Harput) vilayetlerinde de Süryaniler dağınık bir şekilde yerleşmişlerdi (McCarthy 1983, 105-110; Aktaran: Sonyel 2001, 12). Yusuf Malek ise, Birinci Dünya Savaşı öncesi Yakubi nüfusunun

40.000 aile kadar olduğunu, bunun da 250.000 kişiye tekabül ettiğini iddia etmiştir (Malek 1935, 45).

Rakamlar arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir; Vital'in ortaya koymuş olduğu toplam rakam, resmi rakamın neredeyse iki katı kadardır. Benzer şekilde Yusuf Malek'in de ortaya koymuş olduğu rakam da Osmanlı istatistikleri ile mukayese edildiğinde oldukça büyüktür. Justin McCarthy'nin demografik verileri Süryanilerin nüfusu hakkında o dönemin koşullarını da göz önünde tuttuğundan daha gerçekçi rakamlar olarak değerlendirilebilir. Rakamlardaki bu çelişki Yakubi nüfusunun gerçekte ne kadar olduğunun net bir biçimde tespit edilememesi sonucunu doğurmuştur.

Süryanilerin, Hıristiyanlık dinini Hz. İsa'nın tebliğinden sonra hızlı bir şekilde kabul ettiği ve ardından diğer Hıristiyan cemaatler gibi Roma İmparatorluğu'nun baskısına maruz kaldıkları söylenebilir. Süryaniler bu dönemde Antakya'yı kendileri için merkez kabul etmişlerdir; böylece Antakya Kilisesi Hıristiyan topluluğu için önemli bir konuma gelmiştir. MS 68'den sonra Antakya Kilisesi, 'Genel Kilise' unvanına sahip olmuş ve bağımsız bir piskoposluk şeklinde devam etmiştir. Antakya Kilisesi'nin önemi, Hıristiyanlığın doğuya yayılmasında oynadığı büyük rolden kaynaklanmaktadır. Nitekim, bu kilisenin etkisi o kadar büyüktü ki, Suriye, Lübnan ve Anadolu coğrafyasında Hıristiyanlık hızla yayıldı (Sarı 2013, 88-91). Ayrıca Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmesiyle (MS 379) beraber, Hıristiyanlar üzerindeki baskılar azaldı. Bu dönemden sonra ise, Hıristiyanların kendi aralarında yaşadıkları teolojik bölünmeler döneme damgasını vurdu (Olgun 2008, 271).

451 yılında toplanan Kalkhedon (Kadıköy) Konsülü, Yakubiler için büyük önem arz etmektedir. Kadıköy Konsülü'nde, Hz. İsa'nın çift tabiatlı ya da tek tabiatlı olduğu yönünde bir tartışma yaşanmıştır. Kadıköy Konsülü'nden Hz. İsa'nın iki tabiata (insani ve Tanrı yönü) sahip olduğu yönünde bir görüş çıkmıştır. Ancak bu kararı benimsemeyenler; güneydoğu Anadolu ve Suriye'de yaşayan Süryaniler, Mısır'da yaşayan Kıpti ve Habeşî Hristiyanlar olmuştur (Koluman 2002, 35). Böylece Süryaniler, Kadıköy Konsülü'nde monofizit⁸ görüşü savundukları için aforoz edilmişler ve bağımsız olarak kiliselerini devam ettirmişlerdir (Albayrak 2011, 620).

Kadıköy Konsülü'nden sonra yaşanan yoğun tartışmalardan sonra Süryani Kilisesi, Urfa Patriği Yakup Baraday'ın çabalarıyla tekrardan toparlanmaya çalışmıştır. Bundan dolayı Yakup Baraday'ın peşinden gidenler için "Yakubi" adlandırılması yapılmıştır. Ancak Süryani Kilisesi bu tanımı benimsememiş ve "kadim" tabirini kullanmıştır (Sarı 2013, 97). Böylece Süryani Kadim Kilisesi, Yakup Baraday'ın liderliğinde etkinliğini çoğunlukla Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürmüştür. Bu yüzden Süryani Kadim Kilisesi, coğrafi olarak bu iki bölgeyle sınırlı kalmıştır (Dekelaita 2006, 5).

2.3. Keldaniler

Batı Süryanileri olarak daha ziyade Doğu Akdeniz kıyılarına yakın iç bölgelerde yaşayan Yakubilerin yanı sıra Doğu Süryanileri olarak bilinen grubun önemli bir alt grubunu Keldaniler oluşturmaktadır. Keldanilerin çoğunluğunun Musul şehrinde mukim oldukları bilinmekle beraber, Bağdat civarından Basra Körfezi'ne kadar olan

⁸ "Monofizitizm: Monos=tek, physis=tabiat kelimelerinden gelen ve tek tabiat anlamındaki bu görüşe göre İsa'daki insani tabiatın ilahî tabiat içerisinde yok olduğunu ve dolayısıyla onda yalnızca bir tek ilahi tabiatın bulunduğunu savunan Kristolojik doktrindir." (Sarı 2013, 95).

bölgede de çeşitli yerleşim yerlerinde yaşamışlardır (Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242).

Keldani Patriği, Keldanilerin hem dünyevi hem de ruhani lideri konumundaydı ve resmi makamı da Musul'daydı. Dahası Keldaniler bölgedeki pek çok Süryani aşiretinin aksine şehirleşmişler ve Musul gibi kentlerde yaşadıklarından aşiret bağlarını büyük ölçüde geride bırakmışlardır. Bu durum Keldanilerin bölgede yaşayan diğer topluluklarla ve tüccar zümreler sayesinde dünyanın geri kalanıyla da daha fazla ilişki kurmalarını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Süryaniler arasında okuma-yazma oranı düşük olmasına rağmen, Keldaniler ve Yakubiler, coğrafi olarak izole olan Nasturilere oranla daha kültürlü ve kozmopolit hayat tarzına sahiptiler (Dekelaita 2006, 7-8).

Keldanilerin nüfusları ile ilgili net bilgilere ulaşılamamaktadır. Vital Guinet'e göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarında Birinci Dünya Savaşı öncesi Keldanilerin nüfusu; Bitlis'te 2600 Diyarbakır'da 16,420 Halep'te 17,865 Van'da ise 6000 idi. Vital, vermiş olduğu nüfus kayıtlarında Süryani mezheplerini karıştırmıştır. Şöyle ki; Keldanileri ayrı bir başlıkta değerlendirmekle beraber, Nasturileri ve Ünyat olmayan Keldanileri (Non-Uniate Chaldeans - Papalığı tanımayan Keldaniler yani aslında Nasturileri) şeklinde aynı grubu iki kez zikrederek kafa karışıklığına yol açmıştır. (Sonyel 2001, 12-13). Ayrıca Vital'in, Keldanilerin nüfusunu belirtirken, Musul ile ilgili istatistiklere yer vermemesi oldukça şaşırtıcıdır, çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, Keldanilerin dini merkezi Musul'dur. Vital, Yakubilerin nüfus kayıtlarında olduğu gibi, Keldanilerin de nüfusları hakkında net bir bilgi verememiştir; verilen bilgilerin doğruluğu konusunda da şüpheler vardır.

Keldanilerin kim olduğunu ve hangi kökenden geldiğini belirlemek de oldukça zordur. Keldani adı, etimolojik olarak Arâmice'deki *keldi* fiilinden türemiştir. Keldani kelimesinin anlamı “müneccim, astrolog” dur. M.Ö 626-539 yıllarında hüküm sürmüş son Babil İmparatorluğu'nun yerleşik halkı olan Keldaniler, astronomi bilimiyle uğraşmış olup bu konuda önemli çalışmalar yürütmüşlerdir (Albayrak 1997, 29-30).

Keldani terimi, Süryani adlandırılması gibi oldukça tartışmalıdır. Şöyle ki; yukarıda da belirtildiği üzere Keldanilerin kökeni, Babil İmparatorluğu'na kadar dayandırılmaktadır. Ayrıca Keldani tabiri, on altıncı yüzyıldan sonra Hristiyanlığın bir mezhebi olarak kullanılagelmiştir (Özcoşar 2008, 119-120). Burada incelenecek olan kısım, Hristiyanlığın bir mezhebi olan Keldanilik olacaktır.

1551 yılında Nasturi Patrik VII. Şimun'un ölümünden sonra geleneksel olarak yeğenin (Şimun Dinkha) Patrik olması gerekmektedir (Boeni 2005, 24-25). Ancak Patriğin öldüğü gün, bazı psikoposlar Musul'da toplandı ve yeğen Şimun Dinkha'nın iddialarını bir kenara bırakarak Yuhanna Sulaqa'yı yeni Patrik ilan ettiler. Bunun üzerine dağılı Nasturiler ile Urumiye'deki Nasturiler –bu iki grup Nasturi nüfusunun üçte ikisini oluşturmaktadır- Yuhanna Sulaqa'yı tanımayıp yeğen Şimun Dinkha'ya bağlılıklarını bildirdiler. Böylece bu iki grup arasında ayrılık başlamış oldu (Cutts 1877, 10). Nasturiler kendi aralarında ikiye ayrılmışlardır; bir grup Roma'ya bağlanmış, diğer grup Roma'ya bağlanmayı reddetmiş olup eski durumunu devam ettirmiştir (Boeni 2005, 25).

Bir başka görüş ise, bir kısım Nasturinin Papa'ya bağlanmasının farklı şekilde vuku bulduğunu ifade etmektedir. On altıncı yüzyılda Katolik Kilisesine mensup misyonerler Suriye'de, Basra'da ve Musul'da misyonerlik faaliyetlerinde

bulunmuşlardır (Malek 1935, 35). Bu misyonerlerden bazıları, Dominiken mezhebine bağlı olup ısrarlı bir şekilde misyonerlik faaliyetini sürdürmüştür (Rockwell 1916, 12). Bu misyonerlerin etkisi üzerine Papa tarafından tanınan bu gruba “Keldani” adı verilmiştir.

Sonuç olarak, Keldani cemaati tüm Süryani cemaatler içinde en geç teşekkül eden cemaat olup, diğer Süryani cemaatlerine göre daha kentli ve aşiret bağları daha zayıf olmalarıyla dikkat çekmektedir.

2.4. Nasturiler

Doğu Süryanilerinin dış dünyadan en izole yaşayan grubu olarak nitelendirilebilecek olan Nasturiler Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Van, Musul ve Urmiye (İran Azerbaycanı’nın batı kısmı) arasındaki dağlık sınır bölgelerinde, özellikle de Büyük Zab suyunun kaynağı boyunca olan yerleşim yerlerinde yaşamışlardır. Nasturiler, sadece Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşamlarını idame ettirmemişlerdir; İran’ın Tergavar, Mergavar, Savuçbulak, Uşnu, Bradost, Salamas, Revandüz bölgeleri ile İran Azerbaycanı’nda ve Urmiye yaylalarında yaşamakla beraber bizzat Urmiye şehir merkezinde de ikâmet etmişlerdir (Nikitine 1964, 207-208; Dalyan 2009, 23-24). Urmiye gölünün de etkisiyle İran’da yaşayan Nasturiler, verimli tarım arazilerine sahiptiler. Bu bölgede yaşayan Nasturilerin, ne zaman itibariyle buraya yerleştikleri konusunda net bir bilgi olmamakla beraber, onuncu yüzyılda Urmiye’de bir Nasturi piskoposluğunun varlığından bahsedilmektedir (Qussani 1901, 80).

Milletler Cemiyeti arşivinde yer alan *The Claims of the Assyrians before the Preliminaries of Peace At Paris* adlı belgenin ilk sayfasında Nasturilerin yaşadıkları yerler şu şekilde belirtilmiştir; Nasturiler Barvar, Tiyari, Thuma, Baz, Cilo, Gavar

gibi nahiyelerde yaşamaktaydılar ve Koçanis dini merkezleriydi (Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242). Bu nahiyelerin yanı sıra Diz, Tuhup, Valto, Tal gibi yerlerde de Nasturiler bulunmaktaydı. En yoğun buldukları bölge ise Hakkâri sancağı olup sancağın merkezi olan Çölemerik'te yaşamışlardır (Satılmış 2006, 104). Mezkûr nahiyelerin tümü, bugün Hakkâri'nin güneyine tekabül etmektedir (Nikitine 1964, 208).

Nasturiler, dağınık bir şekilde yaşamış olup sınır bölgelerinde hayatlarını idame ettirmişlerdir. Nasturilerin çoğunluğu dağlık bölgelerde yaşardı. Dağlık bölgede yaşadıkları ve merkezden uzak oldukları için kendilerine özgü bir yaşam biçimi benimsemişlerdi. Bölgede verimli tarım arazileri olmadığı için daha çok hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Nasturiler, aşiret örgütlenmesine sahiptiler. Ruhani liderleri, kendini “Doğu'nun Patriği” şeklinde ilan eden ve dünyevi lider olduğunu iddia eden Mar Şimun'du. Savaşçı ve cesur oldukları iddia edilen Nasturiler, mücadelelerinde sürekli olarak başarısız olmuşlardır. Sonunda da Britanya ve Irak hükümetlerine hizmet eder konuma gelmişlerdir (Milletler Cemiyeti Arşivi, No:389 1935, 19).

Nasturi aşiretlerinin her birinin başında bir *malik* bulunurdu. Bütün Maliklerin bağlı olduğu kişi ise Patrik Mar Şimun'du. Bu son derece ilkel bir örgütlenme biçimiydi. (Aboona 2008, 35). Bir malik hayatını kaybettiğinde, yerine kendi oğlu malik olurdu ancak bu durumda aşiretin onayının alınması gerekirdi (Mar Şimun 2015, 67).

Nasturilerin nüfusları ile ilgili net bir rakam vermek oldukça zordur. Nüfus konusunu her yazar farklı şekilde ele almıştır. Hakkâri özelinde bakılacak olunursa, B. Montgomery'e göre, Birinci Dünya Savaşı öncesi Hakkâri dağlarında 55.000 Nasturi yaşamaktaydı. Vital Cuinet'e göre ise, aynı bölgede Birinci Dünya Savaşı

öncesi 97.000 Nasturi yaşamaktaydı. Joseph Yacoub'a göre, 1896 tarihli sayıma göre Urmiye'de 30.000 Nasturi bulunmaktaydı (Flaugergues 2005, 6).

William A. Shedd, Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Nasturi nüfusunun 80.645 kadar olduğunu belirtmiştir. Urmiye'de yaşayan Nasturi nüfusunun ise 31.750 olduğunu ifade etmiştir (Shedd 1903, 7). Bayram Kodaman, Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak, II. Abdülhamit döneminde Hakkâri sancağındaki Nasturi nüfusunun 22.500 kadar olduğunu belirtmektedir (Kodaman 1987, 96; Aktaran: Anzerlioğlu 2000, 36).

Milletler Cemiyeti arşivinde yer alan *The Claims of The Assyrians Before The Preliminaries of Peace At Paris* adlı belgede, Urmiye'de Birinci Dünya Savaşı öncesinde 112 köyde 82.000 Asurinin ve Salmas bölgesinde de 10.000 kadar Asurinin yaşadığı belirtilmiştir. İran'ın batı sınırında, aynı zamanda Türkiye sınırına bitişik olan şehir ve bölgelerde de 150.000 Asurinin yaşadığı ifade edilmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242). Verilen bu rakamlar, diğer yazarların verdiği rakamlarla karşılaştırıldığında oldukça abartılı görünmektedir.

Nasturilik mezhebinin nasıl ortaya çıktığına bakıldığında, durumun esas itibarıyla dini bazı görüş farklılıklarından kaynaklandığı söylenebilir (Sakin ve Kapıcı 2013, 208). Roma Suriyesi'nde bulunan Germanicia (bugünkü Kahramanmaraş) doğduğu düşünülen Rahip Nestorius'a göre, Hz. İsa'nın insan ve tanrı olmak üzere iki tabiatı vardır. Bundan dolayı Rahip Nestorius'un takipçilerine *diofizitçiler* denmiştir (Albayrak 2007, 166).

MS 431'de Patrikler ve Metropolitler Efes'te bir araya geldiler. Hz. İsa'nın tabiatı konusunda tartışmalar yapıldı ve bu tartışmalar sonucunda Rahip Nestorius, Papa tarafından aforoz edildi (Albayrak 1997, 75). Böylece Roma'dan ayrılma durumu

yaşandı ve yeni bir mezhep kuruldu. Bu mezhebe inananlara da Nasturi adı verildi (Sakin ve Kapıcı 2013, 208).

Rahip Nestorius, aforoz edildikten sonra da Hz. İsa'nın kişiliği ile ilgili birçok tartışma yaşanmaya devam etmiştir. Ortaya iki farklı düşünce çıkmıştır; Rahip Nestorius'un başını çektiği grup, Hz. İsa'nın ruhani ve insani olmak üzere iki farklı kişiliğinin olduğunu iddia etmiştir. Diğer grup ise, Hz. İsa'nın iki farklı kişiliğe sahip olmadığını sadece tek bir kişiliğinin olduğunu belirtmiş ve bu kişiliğin de ruhani olduğunu iddia etmiştir (Anzerlioğlu 2000, 5).

Rahip Nestorius, Batılı dini ve seküler liderler tarafından sapkın olarak ilan edildikten sonra, Bizans İmparatorluğu içerisindeki Nestorius'un takipçileri zulme maruz kaldılar (DeKelaita 2006, 5). Bunun üzerine hem bu baskıyı hafifletmek hem de inandıkları değerleri yaymak için Nasturiler büyük bir misyonerlik atılımı başlatmışlar ve Nasturi Kilisesi'ne bağlı misyonerler Çin ve Hindistan'a kadar gitmiştir. Hatta 13. yüzyıl sonlarında Venedik'ten Çin'e seyahat eden Marko Polo, Bağdat'tan Pekin'e giderken yolda gördüğü Nasturi Kiliseleri hakkında bilgiler vermiştir (Sonyel 2001, 7-8).

Bu tezin esas konusu Nasturiler olmakla beraber, tezde kullanılan Milletler Cemiyeti Arşiv belgelerinde Nasturileri tanımlamak için genel olarak Asuri ibaresi kullanılmıştır. Bundan dolayı belgede tahrifat yapmamak adına ilgili yerlerde Nasturiler için Asuri ibaresi kullanılmıştır. Ayrıca 1915'teki isyan için Osmanlı belgelerinde ve Süryani kimliğini tanımlamak için ilgili yerlerde Süryani ibaresi kullanılmıştır.

Keldani, Nasturi, Yakubi gibi tanımların birbirlerinin yerine kullanılabilmesi bir kavram kargaşası yaratmaktadır. Ancak en nihayetinde bu gruplar, Doğu

Hıristiyanlığı içerisinde farklı mezhepler şeklinde ele alınmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise bilinçli olarak Batı dünyası tarafından bu gruplar için, Asuri ibaresi kullanılmıştır. Böylece ırki temellere vurgu yapılarak, bir üst kimlik yaratılmaya çalışılmıştır (Albayrak 1997, 71). Milletler Cemiyeti belgelerinde de Nasturiler için Asuri ibaresinin kullanılması da bunun apaçık bir örneğidir.





BÖLÜM III

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA MİLLET SİSTEMİ VE NASTURİLER

Bu bölümde, altı yüzyıl boyunca gayrimüslim tebaanın Osmanlı İmparatorluğu tarafından nasıl idare edildiği konusu ele alınacaktır. Millet sisteminde, yüzyıllar boyu beraberce ve hoşgörü içerisinde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim topluluklar arasında kurulan denge büyük önem arz etmektedir. Osmanlı millet sistemi içerisinde yer alan dini gruplar, dini meseleler söz konusu olduğunda özerk bir şekilde hareket etme imkânına sahiptiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim tebaaya sağlamış olduğu bu imkân, millet sisteminin yüzyıllar boyunca devam etmesini sağlayan en önemli faktördür.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanları, millet sisteminin topluluklar arasında kurduğu dengeyi Batılı devletlerin de müdahalesiyle paradoksal olarak bozmaya başlamıştır. Her iki ferman da özünde idare ile tebaa arasındaki ilişkiyi ve millet sistemini reforme ederek imparatorluğun tüm bileşenlerini eşit vatandaşlık temelinde yeniden tanımlamayı öngörmüştür; ancak sonuç önce gayrimüslim bileşenlerin, ardından da Türkler dışındaki Müslüman bileşenlerin İmparatorluktan kopması olmuştur. Diğer taraftan, aynı dönemde misyonerlik faaliyetlerinin artmasına paralel olarak Protestanlık mezhebi Doğu Hristiyanları arasında hızlı bir şekilde yayılmış ve bu durum da yıllar süren dengeyi bozucu bir etki ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle Batılı devletlerin müdahaleleri ve İmparatorluğun reform girişimleri, millet sisteminin temel parametrelerini dönüştürmeye başlamıştır.

3. 1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslimlerin hukuki statülerini ve Osmanlı toplumu içindeki yerlerini anlayabilmek için öncelikle millet sistemi kavramına odaklanmak gerekir. Altı yüzyıl gibi uzun bir süre boyunca kesintisiz bir hanedan imparatorluğu olarak hüküm süren bu devlet çok-dinli ve çok-etnili yapısını bir arada tutabilmek ve bu çeşitliliği sürdürebilmek adına bir sistem ihdas etmek zorundaydı. Bu ihtiyaç ileride millet sistemi olarak adlandırılacak yapının teşekkülünü zaruri kıldı.

Millet sistemini ele almadan önce, millet kelimesinin manasını incelemek gerekir. Millet kelimesi öncelikle bir İslami ıstılah olarak Osmanlı sisteminde ele alınmıştır. Kuran-ı Kerim'de on beş ayette geçen⁹ bu kelime teoloji literatüründe dini ifade etmek için kullanılmıştır (Kenanoğlu 2007, 33). Kuran'ın hiçbir ayetinde millet kelimesi belirli bir topluluğu veya ulusu ifade edecek şekilde kullanılmamıştır (Ursinus 1993, 61).

İlber Ortaylı, millet kelimesinin Aramca ve İbranice'den Arapça'ya geçen bir kelime olduğunu ve köken olarak "söz" manasına geldiğini ifade eder. Ortaylı'ya göre bu kelimenin metaforik bir kullanımı vardır; "söz" kelimesi, yani Allah'ın sözünü ifade eder, diğer bir deyişle millet kelimesiyle Allah'ın sözü etrafında bir araya gelen bir topluluk, bir mutekitler sınıfı işaret edilmiştir (Ortaylı 2007, 60). Örneğin Fatımi Hilafeti "al-milla wa'l zimma" ibaresini Müslüman ve gayrimüslim toplulukları ayırmak için kullanmıştır (Ursinus 1993, 61). Bilal Eryılmaz, millet kelimesinin din ve mezhep anlamlarına geldiğini belirtmekle beraber bu kavramın, bir dine veya mezhebe bağlı olan toplulukları ifade etmek için de kullanıldığını belirtir (Eryılmaz

⁹ Bakara:120, 130, 135; Al-i İmran:95; Nisa:125; Enam: 161; A'raf:88, 89; Yusuf: 37, 38; İbrahim: 13; Nahl: 123; Kehf:20; Hac:78; Sa'd:7.

1990, 17). Memluk Sultanı Kayıtbay'ın Venedik Doçu'na gönderdiği 1473 yılında bir mektupta Hristiyan dinine mensup olanları tanımlamak için “millet-i Mesihiye” ifadesi kullanılmıştır (Ursinus 1993, 61). Millet kelimesi ikinci olarak aynı mezhebe veya kiliseye bağlı bir dini topluluğu ifade etmek için kullanılmıştır ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun “millet sistemi” adı verilen toplumsal yapısında millet kelimesi ile kastedilen anlam bu anlamdır.

Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türki adlı lûgatında millet kelimesinden bahsederken öncelikle “din” ve “millet” kelimelerinin aynı manaya geldiklerini ifade eder. Kelimenin ikinci anlamı ise “bir dinde ve mezhepte bulunan cemaat”tir. Şemseddin Sami bu kullanıma örnek olarak “millet-i İslam” ifadesini göstermiştir. Şemseddin Sami'ye göre “lisanımızda bu lûgat sehven ümmet ve ümmet lûgati millet yerine” kullanılmaktadır; ancak bu iki kavram birbiriyle aynı değildir. İslam milleti dendiğinde İslam dini kastedilirken, İslam ümmeti dendiğinde birden çok kavim kastedilmektedir (Sami, 1317 [1899], 1400).

Kısacası Osmanlı İmparatorluğu “millet” kavramını bir din veya mezhebe bağlı toplulukları tanımlamak için kullanmıştır. Farklı zamanlarda hazırlanan hatt-ı hümayunlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan gayrimüslimleri tanımlamak için “tebaa-i gayrimüslime”, “cemaat-ı muhtelif”, “millet-i saire” ve “millet” kelimelerinin kullanıldığını görülmektedir (Eryılmaz 1992, 11).

Osmanlı İmparatorluğu millet sistemini, toplumu dini farklılıklara göre tasnif ederek, her bireyi ya da topluluğu bir millete ait kılarak kurgulamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan bir bireyin toplumdaki statüsü ancak bir millete aidiyeti çerçevesinde belirlenebilirdi. Halk, çoğunlukla millet liderleri vasıtasıyla yönetici sınıfıyla ilişki kurardı. Ortaylı'ya göre millet teşkilatının başındaki ruhani liderlere

milletbaşı denirdi; bu ifade Yunanca millet anlamında kullanılan ethnos ve lider anlamında kullanılan arhon kelimelerinin birleştirilmesi ile meydana gelen etnarh kelimesinin çevirisidir. Milletbaşı yalnızca ruhani bir vasfa sahip değildi; kendi toplumunun hukuki ve idari işleri, hatta eğitim işlerinden bile o sorumluydu (Ortaylı 2007, 63). Milletbaşı vergi ve diğer bazı yükümlülükler açısından padişah ve memurlarına karşı mesul durumdaydı (Shaw 2008, 193).

Bir millete mensup olmanın getirdiği aidiyet, bireylere buldukları aile veya cemaat içinde bir güvenlik sağlardı. Birey, kendi toplumsal grubu içinde dinini ve dine bağlı kültürünü hür bir biçimde yaşardı ve bunu devam ettirirdi. Milletler birer toplumsal kompartıman şeklinde ele alınırsa bu kompartımanlar arasındaki çatışmaların seyrek olduğu, çünkü aralarındaki münasebetlerin sınırlı olduğu söylenebilir. Milletler arasındaki sınırların net bir biçimde çizilmesi ve milletler arasındaki geçişkenliğin neredeyse durdurulması, yani bu toplumsal statünün bir şekilde dondurulması, millet sistemi içerisindeki grupların, modern toplumların yaşamış olduğu bazı olumsuz durumları (etraf ile çatışma, hüviyet ispatı, asimilasyona maruz kalma veya bununla mücadele etme) tecrübe etmemelerini sağlamıştır (Ortaylı 2004, 29). Diğer bir deyişle, Osmanlı İmparatorluğu'nun öncelikli hedefi, bu gruplar arasındaki farklılıkların himâye edilmesi ve böylelikle içtimai nizamın parçalanmadan sağlam bir şekilde devam ettirilmesi idi (Karpas 2002, 13).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi tebaasını bu şekilde dini gruplar dairesinde ayırması bir Osmanlı icadı olarak ortaya çıkmış değildi. Roma İmparatorluğu'nda, Avrupa'daki Orta çağ İmparatorluklarında ve Önasya imparatorluklarında da buna benzer düzenler tatbik edilmişti. Ancak Osmanlı İmparatorluğu kendinden önce tatbik edilen düzenlere özellikle İslam hukuku çerçevesinde ilaveler yaparak bir

millet sistemi anlayışı geliştirmişti (Shaw 2008, 193). Diğer bir deyişle, Osmanlı İmparatorluğu öncülerinden aldığı din/mezhep odaklı toplumsal kompartmantalizasyon sistemini İslam hukuku ile meşrulaştırmıştır.

İslam hukukuna göre, insan toplulukları ikiye ayrılır: “Müslümanlar” ve “gayrimüslimler”. Gayrimüslimler de “ehl-i kitap olanlar” ve “ehl-i kitap olmayanlar” şeklinde tasnif edilir. Yahudi ve Hristiyanlar kendilerine semavi bir kitap gönderildiği için ehl-i kitap grubunda yer alırken; kendilerine semavi bir kitap gönderilmeyenler ehl-i kitap olmayan şeklinde vasıflandırılırlar. İslam hukukuna göre bütün bu insan toplulukları tebaa olarak kabul edilir. Tebaa; yaşama, çalışma ve vicdan hürriyeti açısından devletin koruması altında olur (Eryılmaz 1990, 18).

Gayrimüslimlerin Müslümanlarla olan ilişkilerinde ise “ehl-i harb” ve “ehl-i ahd” kavramlarına değinmek gerekir. Ehl-i harb, Müslümanların idare ettiği “dar-ül İslam’ın” dışında kalan “dar-ül harp”te yaşayan ve Müslümanlarla daimi savaş halinde olan gayrimüslimleri kastetmek maksadıyla kullanılmaktadır. Ehl-i ahd ise “dar-ül harpte” yaşayan veya “dar-ül İslam”da ticaret, çalışma vb. sebeplerle bulunmak niyetiyle gelen veya Müslümanlar tarafından fethedildiği esnada fethedilen bölgenin yerel halkı olan ve Müslümanlarla anlaşma yapmış gayrimüslimleri kasteder. Ehl-i ahd kendi içerisinde “zimmiler”, “muahhedler” ve “müsteminler” olmak üzere üçe ayrılır. *Zimmiler*, bir İslam devleti toprağı üzerinde yaşayan ve İslam devletinin himayesini kabul etmiş gayrimüslim grubunu ifade eder. *Muahhedler*, İslam devleti ile barış anlaşması yapmış gayrimüslim devletlerin tebasını belirtir. *Müsteminler* ise ticaret, resmi vazife veyahut başka amaçlarla İslam ülkesine gelen ve kendilerine bir yıldan az süreyle geçici oturma izni verilen kimseleri tanımlamaktadır (Eryılmaz 1992, 14).

Bu tezin öznesini oluşturan Süryani cemaatinin hukuki statüsünü tartışmak için zımmi kavramının ele alınması gerekir. Zimmet, etimolojik olarak “sahip çıkma, koruma zorunda kalma” (Devellioğlu 1986, 1429) gibi anlamlar ihtiva eder; yani zimmet kelimesi İslami literatürde, Müslüman cemaatin, İslam’ın üstünlüğünü kabul etmek kaydıyla, diğer ilahi dinlerin mensuplarına sağladığı güvence ve korumayı ifade etmektedir. Bu âkitten faydalanan kişilere “zımmi” denilir (Pakalın 1993, 663; Aktaran: Özcoşar 2003, 125).

Osmanlı İmparatorluğu fethettiği bölgelerin otokton gayrimüslim halklarını hukuken zımmi olarak tanıyıp bunlardan üç grubu millet sistemine dâhil etmiştir. Bu gruplar Ortodoks Rumlar, Ortodoks Ermeniler ve Yahudiler olarak sınıflandırılabilir (Adıyeke 2014, 348).

On beşinci yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu’nun bünyesindeki en büyük millet Roma İmparatorluğu’nun bekası olan Grek ve Romalılarla birlikte Slavları da içinde barındıran Ortodokslardı. Ortodokslar, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethetmesinden önce muhtelif özerk patrikliklere bölünmüş haldeydi. Fatih, İstanbul’un fethinin akabinde bu bölünmüş patrikleri İstanbul’da bulunan Rum Ortodoks patriğinin liderliğinde birleştirdi. Böylece patrik Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliğini kabul etmiş oldu. Aynı şekilde Musevilere de İstanbul hahambaşısı öncülüğünde kendi milletlerini inşa etme izni verildi. 1839 tarihine değin, Musevilere hukuki bir belge bahşedilmemesine rağmen hahambaşı kendi milleti üzerinde patriğin sahip olduğu bazı görev ve yetkilere sahipti. Aynı şekilde Fatih Sultan Mehmet, 1461 yılında Ermeni milletini de tanıyarak, Rum patriği ve Hahambaşının sahip olduğu yetkileri Ermeni patriğine de bahşetti (Shaw 2008, 194).

Bosnalı Bogomiller, Süryaniler ve Mısır Kıptileri gibi kimi cemaatler de Ermeni Patrikliğine bağlanmıştır. Bu cemaatlerin Ermeni Patrikliğine bağlanmasının sebebi İstanbul'da nüfus olarak sayılarının az olması ve müessese bakımından temsilcilerinin bulunmaması idi. Nitekim Fatih Sultan Mehmet döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde cüz'i miktarda Süryani nüfusu vardı. (Özcoşar 2005, 220).

Her üç milletin milletbaşının da İstanbul'da yani İmparatorluğun merkezinde bulunması Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim tebaayı İstanbul merkezli olarak idare etmek isteğiyle açıklanabilir. Hıristiyan tebaanın idaresi İstanbul'da bulunan Rum ve Ermeni Patriklikleri aracılığıyla sağlanmaya çalışmıştır (Seyfeli 2005, 54). Dahası, Fatih Sultan Mehmet'in temellerini attığı bu örgütlenmeyle beraber gayrimüslimlerin durumu, hukuki bir zemine oturtulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, gayrimüslim grupların kendi örf ve adetlerini yaşamalarına karışmamıştır. Ancak millet başlarının dini vazifelerinin dışında idare vazifelerinin de olması hasebiyle, dini liderlerin seçimlerine devlet müdahil olmuştur (Demirağ 2002, 17). İmparatorluk cemaat-devlet ilişkilerinde bir aracı kurum olarak gördüğü patriklere eğitim, kültür kurumları, kiliseler ve hastaneler üzerinde de tam yetki bahşetmiştir (Şekerci 1996, 63; Aktaran: Öztürk 2014, 78).

Gayrimüslimler, aile ve miras hukuku açısından kendi gelenek ve kurallarını tatbik ederlerdi (Adıyeke 2014, 353). Ceza hukuku açısından ise, İslam ceza hukukuna tâbi idiler (Eryılmaz 1992, 35). Osmanlı İmparatorluğu, tebaası olan gayrimüslimlere göreceli olarak geniş hak ve hürriyetler ihsan etmiştir. Gayrimüslimler de - bazı istisnaları görülmekle beraber - genellikle on dokuzuncu yüzyıl başlarına kadar tabi oldukları imparatorluğun kendileri için belirledikleri şartlara riayet etmişlerdir.

İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin “arz-ı hal” ve “arz-ı mahzar” gibi usuller vasıtasıyla merkezi idareye şikâyetlerini bildirebilme haklarının olması (İnalçık 2000, 50) Osmanlı İmparatorluğu’nda gerek dini gerek örfi bir kavram olarak adalet mefhumuna verilen önemi göstermektedir.

Gayrimüslim tebaanın devlete karşı en temel yükümlülüğü ise cizye adı verilen özel bir vergi vermesidir. Cizye, Müslüman idareci zümre ile gayrimüslim tebaa arasındaki zimmet ilişkisinin sembolüdür ve yıllık olarak ödenir. Bu vergi Osmanlı İmparatorluğu’nda bireysel temelde alınan birkaç vergiden biridir ve gayrimüslimlerin askerlikten muaf olmalarının karşılığında onlardan tahsil edilir (Masters 2009, 303).

Her ne kadar Osmanlı tarihçiliğinde millet sistemi genellikle Müslüman idareci zümre ve gayrimüslim tebaa arasındaki ilişkiyi resmileştirmesi noktasında olumlu bir yapı olarak algılansa da bazı tarihçilerin millet sistemi konusunda eleştirileri de mevcuttur. Örneğin; Benjamin Braude, millet sistemini bir efsane ya da bir mit olarak değerlendirdiği gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda millet mefhumunun gayrimüslimler için kullanılmadığını iddia eder. Kanıt olarak da -Pakalın’ın da incelemiş olduğu- Tanzimat öncesine ait vergi, kadastro kayıtları, mühimme ve tereke defterlerine dayanarak millet kelimesinin gayrimüslimler için kullanılmadığını ileri sürmüştür. Ancak Braude, bazı yerlerde millet teriminin Yahudi ve Hıristiyanlar için kullanıldığını belirtir ve bu ifadelerin de istisnai nitelikte olduğunu açıklar (Braude ve Lewis 1982, 69-70). Braude, millet sistemini anlatan birinci ve ikinci el kaynakların da müphem olduğunu ve tarafgirlikle yazıldığını da iddia etmiştir (Braude ve Lewis 1982, 77). Millet sistemi ayrıca Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki eşitsiz ilişkiyi, diğer bir deyişle hükmeden Müslüman yönetici elit ve hükmedilen gayrimüslim tebaa arasındaki tabiiyet ilişkisini meşrulaştırması

bakımından da eleştirilmiştir (Duijzings 2000, 28). Hatta bazı tarihçiler bu eşitsizliğin günün sonunda gayrimüslimlere yönelik baskı ve sindirme politikalarına varacak bir kutuplaştırmaya imkân tanıdığı ve topluluklar arası şiddeti meşrulaştırdığını da ileri sürerler (Whitehorn 2015, 184).

Millet kelimesi bir dini grubun bütününe veya farklı dinsel ve mezhepsel grupları tanımlamak için kullanılan ilk iki tanımının yanı sıra ve onlardan daha geç olarak, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren “ulus” (nation) kelimesini karşılayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle yüzyılın ortalarında belirlemeye başlayan Osmanlılık düşüncesi, Tanzimat ve Islahat reformlarının etkisiyle Müslüman-gayrimüslim ayrımının ötesinde bir “Osmanlı milleti” yaratma niyetini ortaya koymuştur; diğer bir deyişle Osmanlı milleti düşüncesi Avrupa’da gelişmekte olan ulus kavramına daha yakındır. Zira Osmanlı milletinin özünde geleneksel millet sisteminde bulunan eşitsizlik değil, tebaanın ırk ve din niteliklerinin göz ardı edildiği bir eşitlik düşüncesi yatmaktadır (Salim 2008, 39). Azınlık (*ekalliyet, minorité*) kavramı da millet kavramının bu üçüncü kullanım şekli gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında kullanılmaya başlanmıştır (Ortaylı 2004, 29). Bu iki kavramı (ulus ve azınlık) Osmanlı İmparatorluğu’ndaki millet sistemini anlatırken kullanmak, anakronizme yol açmıştır. Diğer bir deyişle, Osmanlı gayrimüslimlerini modern azınlık tabiriyle açıklamak ne kadar anakronik ise millet sistemini modern ulus kavramını kullanarak açıklamak da o kadar anakroniktir.

Kısacası on dokuzuncu yüzyıla kadar millet sistemi Osmanlı klasik toplum yapısının bir parçası olarak Müslüman yönetici elit ve gayrimüslim tebaa arasındaki ilişkileri düzenleyen önemli bir kurumdur. Bu kurum bir taraftan cemaatlerin kendi içindeki kimlik ve nizamını muhafaza etmelerini kolaylaştırmış, diğer taraftan onları devletle meşru bir zeminde bir araya getirmiştir. Ancak on dokuzuncu yüzyılda yaşanan bazı

önemli siyasi ve toplumsal dönüşümler millet sisteminin de dönüşmesini gerektirecek ve bu sistem klasik dönemde işlediği fonksiyonların bir kısmını geride bırakacak ve kendisini dönüştürmeye başlayacaktır.

3. 2. Tanzimat ve Islahat Fermanlarından Sonra Millet Sistemi

On dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu için birçok kırılmaların, değişimlerin ve reformların yaşandığı bir dönem olmuştur. Kaybedilen savaşlar, zayıflayan ekonomik düzen âdeta yenilenmenin ayak sesleri olmuştur. On yedinci yüzyıldan itibaren Batı dünyasının ilerlemesinin farkında olan ve aradaki farkı kapatmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu, kendi içinde birtakım yenilik hareketleri başlatmıştı (Sofuoğlu ve Akvarup 2012, 77). Askeri ve iktisadi yeniliklerin yanında, içtimai yenilikler millet sistemi içerisindeki gruplar arasında da yaygın bir şekilde talep ediliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında farklı milletler, yüzyıllar boyunca yaşamlarını devlet ile geliştirdikleri hukuki düzen çerçevesinde idame ettirmişlerdi. Ancak 1789 Fransız İhtilali ile beraber, Osmanlı millet sistemi içerisindeki gruplar arasında milliyetçilik sistemin dışına çıkarak kendi bağımsız devletini kurmayı öngören bir ideoloji olarak ortaya çıkmaya başladı.

Milliyetçilik rüzgârı ilk etkisini Balkan coğrafyasında gösterdi. Sırbistan, 1812 yılında muhtariyet elde etmişti. Daha sonra 1820'li yıllarda yaşanan Yunan isyanı, 1829 yılında Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Tanzimat Fermanından önce, Bulgaristan'da Vidin ayaklanması yaşanmıştı. (Eryılmaz 1990, 94-95). Batılı devletlerin kışkırtmasıyla başlayan isyan hareketleri neticesinde yeni ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Millet sistemi sayesinde uzun

yıllardır kimliklerini koruyan gayrimüslimler, Batılı güçlerin de etkisiyle Müslümanlarla eşit olma taleplerini gündeme getirmişleridir.

Gayrimüslim tebaanın, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girişmiş olduğu isyanları sadece toplumsal eşitlik ve siyasete eşit katılım hakkı talep eden bir patlama olarak değerlendirmek, konuyu tek taraflı bir bakış açısıyla ele almak demektir. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim tebaanın bu hakları elde edebilmek için Batılı devletler ile çeşitli münasebetler geliştirdiklerini ve Batılı devletlerin de gayrimüslim tebaanın bu taleplerini desteklemek suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karıştıklarını unutmamak gerekir.

Osmanlı İmparatorluğu, karşılaştığı bu milliyetçi isyanların akabinde, gerek gayrimüslim tebaanın taleplerine uygun bir karşılık vererek toplumsal bütünlüğü koruma arzusunun etkisiyle gerekse Batılı devletlerin baskısıyla 3 Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ilan etmiştir. Fermana göre; “din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün tebaanın can, mal ve namus güvenliği padişah tarafından sağlanacaktı.” (Sofuoğlu ve Akvarup 2012, 77). Böylece bu ferman, “ehl-i İslam ve milel-i saire” nin eşitliği anlayışını ihdas etmişti; diğer bir deyişle millet sistemi artık din mefhumuna göre idare edilmeyecek ve Müslüman ve gayrimüslim tebaanın bir arada “Osmanlı milleti” olacakları tekil bir millet algısına geçilecekti (Eryılmaz 1990, 97).

Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük ses getirmiş ve her millet, fermanı kendi bakış açısına göre değerlendirmişti. Gayrimüslimler kendilerine sağlanan bu yeni haklardan dolayı memnun olmuşlardı ancak, fermanın getirmiş olduğu mesuliyetlere itiraz ediyorlardı (Sonyel 1994, 344; Aktaran: Özcoşar 2006, 28). Ferman ile beraber bütün Osmanlı tebaası eşit kabul edilmişti böylece eşitlik

gereği, gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askere alınması söz konusu oldu. İlk defa Rumlar, 1847 yılında deniz kuvvetlerine çağrıldı ancak Hıristiyan tebaa askerlik konusunda isteksiz davranınca, Osmanlı İmparatorluğu bu uygulamayı erteledi (Eryılmaz 1990, 98).

Tanzimat Fermanı'ndan sonra Batılı devletler, cizye vergisinin eşitlik ilkesine aykırı olduğunu iddia ettiler. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir İslam devleti olması hasebiyle bu vergiden vazgeçmesi mümkün değildi. 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra cizye "*bedel-i askeriye*" adlı vergiye çevrildi (İnalçık 1993, 368-369; Aktaran Özcoşar 2003, 136).

Laurent ve Annie Chabry, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat reformlarını yönetilmesi zor ve içerisinde çelişkiler barındıran yeni bir politika şeklinde değerlendirmişlerdir. Yüzyıllardır gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki statü farkını eşit hâle getirme çabasını ise, Batılı devletlerin Hıristiyan tebaanın haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun işlerine daha çok müdahale etmesi şeklinde yorumlamışlardır (Chabry 1984, 51-52; Aktaran: Boeni 2005, 19).

Bazı tarihçiler, Hıristiyanlar ve Yahudilerin Tanzimat Fermanı'ndan en çok kazançlı çıkan gruplar olduğunu ifade ederler. Batılı güçlerin büyük destekleriyle yapılan reformlar, bu grupların büyük bir ekonomik güç haline gelmesine sebep olmuştur (Aboona 2008, 143).

Avrupalı devletlerin baskısıyla ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Müslüman ve gayrimüslim grupların beraber yaşayabilecekleri bir imparatorluk birliğinin tesis edilmesi amaçlanmıştı. Ancak Tanzimat Fermanının esaslarına bakıldığında, böyle bir birliğin oluşturulma ihtimalinin oldukça düşük olduğu görülmektedir (Küçük 2006, 379). Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun millet sistemi anlayışına

büyük bir darbe indirmiştir. Bu tarihten itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki millet sistemi anlayışının çözülmesi daha da hızlanmıştır.

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı ile ortaya konan hedeflerin gerçekleşmesine yönelik somut reformları yerleştirmeyi amaçlamıştır (Küçük 2006, 381). Yani Avrupalı devletler ve gayrimüslimler Tanzimat Fermanı ile ortaya konan eşitlik temelli esasların yeterli olmadığını düşünmüşler ve bu esasların fiiliyata daha çok dökülmesini talep etmişlerdir. Islahat Fermanı, İngiltere ve Fransa'nın Kırım Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na yardım etmeleri akabinde savaş sonunda imzalanan Paris Antlaşması kapsamında, İmparatorluk dâhilinde yaşayan gayrimüslimlerin himayesi mevzusunun gündeme gelmesi sonucu ilan edilmiştir. Islahat Fermanı, Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahalesinin bir sonucu niteliğindedir. Bu fermanla, gayrimüslimlerin hak ve imtiyazları daha da arttırılmıştır (Özcoşar 2006, 28).

Islahat Fermanı'nın maddeleri incelendiğinde¹⁰; Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal yaşamla ilgili kural ve teamüllerin kanunla sabit bir hâle getirilmesinin amaçlandığı görülür. Dahası gayrimüslimlerin yönetime daha çok katılmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ruhani liderlerin elinden alınan vergilendirme yetkisi ve ruhani liderlerin cemaatlerden aldıkları bağışların kaldırılması gibi durumlar da ruhani otoriteler tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

¹⁰ “Hükümetin nezareti altında olmak şartıyla Patrikliklerde hususi meclisler teşkil edilecek ve bu meclislerin kararları Babîali'ye arz edilip tasdik edilmek suretiyle kesinlik kazanacaktır.” (Eryılmaz 1992, 64)

“Her cemaatin ruhanî reisleriyle devlet tarafından bir yıllık süre ile tayin edilen birer memur, bütün tebaaya ait meselelerde “*Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye*” toplantılarına katılacaklardı. Cemaatlerin ruhanî reislerine verdikleri “*cevâiz ve avaidât*” gibi bağışlar kaldırılmış, bunların yerine ruhanî reislere maaş bağlanmıştı. Ruhani reislerin vergilendirme yetkisi de ellerinden alınmıştı. Devlete verilecek vergiler kanunla tespit edilecek ve Müslüman ile gayrimüslimler arasında vergi eşitliği sağlanacaktı.” (Özcoşar 2006, 29)

Islahat Fermanı'ndan memnun olmayan en önemli kesim Müslümanlar olmuştur. Müslümanlar ilan edilen bu fermanlarla birlikte gayrimüslimlerle eşit olma fikrini kabullenememişlerdir. Sahip oldukları hakların gayrimüslimlere geçmesinden dolayı şikâyetçi olmuşlar ve bu durumun şeriatla uyumsuz olduğunu dile getirmişlerdir (Masters 2009, 554). Islahat Fermanı'ndan memnun olmayan bir diğer kesim de, Rumlardı. Rumlar, Fatih Sultan Mehmet döneminde millet sistemi içerisinde kendilerine bahşedilen haklar sayesinde öncelikli bir konumda yer alıyordu. Ayrıca protokolde Rumlar, Yahudilerden önce gelmekteydi. (Eryılmaz 1990, 58). Ferman, tüm cemaatleri eşit statüde kabul edince, Rumların bu önceliği ortadan kalkmış oldu (Eryılmaz 1992, 67).

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının beraberinde getirdiği kodifikasyon arayışı, milletlerin hukuki yapısının da yazılı hale getirmesi sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede 1862 yılında Rum Patrikliği Nizamnamesi, 1863 yılında Ermeni Patrikliği Nizamnamesi ve 1865 yılında Yahudi Milleti Nizamnamesi yayınlanmıştır (Adıyeke 2014, 355-356). Bu nizamnamelerle beraber, gayrimüslimlerin idare bağlamında tesirlerinin daha da arttığı söylenebilir. Örneğin; Ermeni Patrikliği Nizamnamesinin esasları adeta bir anayasa görünümündeydi. Bu Nizamname ile birlikte, Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kendi kendine yeten bir "millet" statüsüne kavuşmuştu. Kuruluşu ve işleyişi bakımından bir parlamento gibi olan 140 üyeye sahip Ermeni Milleti Meclisi, Ermeni cemaatinin bütün idari, hukuki, mali, eğitim konularıyla ilgiliydi. Anayasal olarak yaşanan bu gelişmeler, Ermeni cemaatine millet olma bilinci verdi (Küçük 2006, 383).

Sonuç olarak, gayrimüslimlerin artan hak ve imtiyazları millet sisteminin klasik yapısını bozmuştur ve Batılı devletler bu imtiyazları denetlemek bahanesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine müdahil olmuştur. Osmanlı egemenliği altında

görece imtiyazlı konumda olan gayrimüslimler, Batılı devletlerin kışkırtmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha çok hak ve talepte bulunmuşlar, hatta daha sonra bu hak ve talepler ayrılıkçı hareketlere dönüşmüş ve imparatorluğun çöküşünde bu hareketler oldukça etkili olmuştur (Demirağ 2002, 33).

3. 3. Osmanlı Millet Sistemi İçerisinde Nasturilerin Konumu

Fatih Sultan Mehmet'in, İstanbul'u fethettiğinde Süryanilerin cemaat olarak idaresini, Ermeni Patrikliğine bağladığı daha önce belirtilmişti. Ancak bu dönemde henüz Osmanlı İmparatorluğu, Süryanilerin yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu Anadolu ve Suriye topraklarına hâkim olmadığı için İmparatorluk içindeki Süryani nüfusunun çok cüz'i olduğu söylenebilir. Süryaniler bir cemaat olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altına on altıncı yüzyıl ortalarında özellikle Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Suriye ve Kuzey Irak bölgelerini fethetmelerinin ardından girmişlerdir (Nikitine 1964, 209; Aktaran: Sonyel 2001, 19). Nasturiler Osmanlı idaresi altında önceleri Musul ve Diyarbakır bölgelerine yerleşmişler; ancak bu bölgede yaşayan halkla anlaşamadıkları için, Hakkâri'nin dağlık kısımlarında iskân edilmişlerdir (BOA, DH. ŞFR. 603/30, PRO. FO 371/4191; Aktaran: Ayabakan 2015, 52).

Süryaniler, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında dinlerini rahat yaşama imkânına sahip olmuşlardır (Aslan 2010, Aktaran: Sofuoğlu ve Akvarup 2012, 74). Süryaniler, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında diğer gayrimüslim gruplarının sahip oldukları hak ve ayrıcalıklara sahip olmuşlar ve sivil, hukuki ve dini birçok kurum teşekkül ettirmişlerdir (Chabry 1984, 44; Aktaran: Boeni 2005, 13). Ancak Süryani kökenli bazı tarihçiler, Doğu Hıristiyanlarına Osmanlı idaresinde köle gibi davranıldığını iddia etmektedirler. Örneğin Yakup Bilge gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha çok vergi verdiğini ve bundan dolayı da bazı

Hristiyanların Müslümanlığı seçtiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Yakup Bilge Süryani aydınların, Osmanlı İmparatorluk yöneticileri ile iyi ilişkiler kurduklarını, Osmanlı ekonomik sistemi içerisinde bazı Süryani ileri gelenlerin zenginleştiklerini, hatta devlet kademelerinde önemli yerlere geldiklerini de ifade etmektedir (Bilge 2001, 49-51; Aktaran: Sonyel 2001, 18).

Yavuz Sultan Selim, 1516 yılında Kudüs'ü fethettiğinde, Kudüs Ermeni Patriği III. Serkis, Kudüs Rum Patriği Attalia ve halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Bu esnada, Yavuz Sultan Selim, Kudüs Ermeni Patriği III. Serkis'e Memlük Sultanlığı'na karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer alması kaydıyla, bazı hak ve yetkiler tanıyan bir ferman bahşetmiştir. (Shaw 1982, 95 ve 128; Aktaran: Özcoşar 2005, 218) Fermana göre, Habeş, Kıpti ve Süryani kiliseleri Kudüs Ermeni Patriğinin kontrolüne verilmiştir (Eryılmaz 1996, 41-42; Aktaran: Özcoşar 2005, 218-219).

Ancak belirtmek gerekir ki Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yer alan tüm Süryaniler, Ermenilere tâbi değildi. Hicri 1074 (Miladi 1663) tarihinde Halep, Van, Mardin, Diyarbakır kadılarına gönderilen bir hatt-ı hümayunda, bu mıntikalarda yaşayan Yakubî patriğinin aracısız bir şekilde Edirne'de padişaha müracaat ettiği kayıtlarda yer almaktadır (Kenanoğlu 2007, 110).

Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Süryaniler farklı mezheplere ayrılmıştır. Bu mezheplerden ilki ve en büyüğü Süryani Kadim Patrikliği olarak bilinen yapı tarafından idare edilegelmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde Yakubi Süryani olarak adlandırılan ve Mardin'de bulunan Deyr-üz Zaferan Kilisesi etrafında teşekkül eden Süryani Kadim Kilisesi'nin mensupları, 1783 yılında İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlılığını sunmuştur. 1780 sonrası belgelerde de Kudüs Süryanilerinin Kudüs Ermeni Patrikliğine, Mardin ve civarındaki Süryanilerin de İstanbul Ermeni

Patrikliğine tâbi olduğu açık bir şekilde zikredilmiştir. Tanzimat döneminde de Yakubi/Süryanilerin Ermeni Patrikliği üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Ancak 1890 yılında Yakubi Süryaniler, Bulgar Eksarhlığı'nı örnek göstererek, kendilerinin de Ermeni Patrikliğinden ayrılmak istediklerini ifade etmişlerdir. Bu tarihten sonra, Yakubi/ Süryaniler Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ermeni Patrikliği üzerinden değerlendirilmemiş, müstakil şekilde ele alınmıştır (Seyfeli 2005, 67-81).

Osmanlı tebaasının kayıtlarını içeren Osmanlı salnamelerinde diğer bir Süryani cemaati olan Nasturiler hakkında oldukça az bilgi bulunmaktadır (Seyfeli 2005, 81). Anzerlioğlu, Gayrimüslim cemaatlere ait defterler arasında “Şurut-ı Marhasalak-ı Nasturi” adlı başlığı kaynak göstererek, Nasturilerin ruhani liderinin Osmanlı İmparatorluğu nezdinde Patrik olarak zikredilmediğini, bu şahsın murahhasa-marhasa şeklinde anıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Anzerlioğlu, Nasturilerin Osmanlı hâkimiyetine girdikleri zaman Ermeni milleti kategorisine dâhil edildiğini ifade eder (Anzerlioğlu 2000, 37).

Seyfeli ise murahhasa mefhumunun, Osmanlı Ermeni kilise hiyerarşisinde Patrik'ten sonra gelen bir unvan olduğunu belirterek, Nasturilerin Ermeni Patrikliğine bağlı olduğunu ifade etmektedir (Seyfeli 2005, 83).

Konuyla ilgili olarak W. A. Wigram ise, Nasturi Patriği Mar Şimun'un Kudşanis veya Koçanis adlı köyde yerleşik olduğunu ve Osmanlı Sultanı tarafından “köyün lordu” şeklinde tanındığını ve dağlı Nasturi aşiretlerden vergi toplamakla mesul olduğunu belirtir (Wigram 1929, 69).

Sonuç olarak, Nasturiler Osmanlı İmparatorluğu nezdinde bir cemaat olarak ele alınmaktan ziyade bir aşiret topluluğu şeklinde değerlendirilmiştir. Nasturiler

müstakil bir dini gürûh veyahut bir “*millet*” olarak tanınmamıştır (Özcoşar 2006, 81-82).

Süryani Katolik Patrikliği, 1830 yılında Katoliklerin ayrı bir millet olarak kabul edilmesinden sonra Ermeni Katolik Patrikliğinin idaresi altında kalan bir kilise olmuştur. Osmanlı salnamelerinde Süryani Katolikler için “*millet*” mefhumunun kullanılması ilk defa 1895 yılında gerçekleşmiştir (Seyfeli 2005, 84-93). Keldani Patrikliği de Keldanilerin Katolik Kilisesi’ne bağlı olmaları hasebiyle Ermeni Katolik Patriği tarafından idare edilmiştir. Osmanlı salnamelerinde Keldanilerin 1889 tarihinde ayrı bir millet olarak ele alındığı söylenebilir (Seyfeli 2005, 97-103).

Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Hıristiyanlar üzerinde Protestanlık, İngiliz ve Amerikan misyonerler aracılığıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında etkili olmaya başlamıştır. Bu mezhep, ilk olarak Ermeniler arasında kabul gördü ve bir Ermeni Protestan cemaati ihdas edilmiştir. Batılı devletlerin de etkisiyle 1847 yılında Protestan Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu tarafından ayrı bir cemaat olarak kabul edilmiştir. 1850 yılında çıkarılan bir fermanla Protestanlara millet lideri seçme hakkı bahşedildi. Ancak bu ferman imtiyaz düzeyinde olmadığı için Protestan Ermeni grubu *millet* kategorisinde değerlendirilmedi. Süryani Protestanlar da Ermeni Protestan Kilisesi tarafından idare olunmuşlardır (Seyfeli 2005, 122-125). Osmanlı İmparatorluğu’nun Protestan Ermenileri, *millet* kategorisinde değerlendirmemesi stratejik bir hamledir. Görüldüğü üzere, Protestanlık Batılı devletlerin baskılarıyla Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, bu oluşumun ayrılıkçı fikirlere zemin hazırladığını görmüş ve bunu engellemeye çalışmıştır.

Sonuç olarak, Süryaniler Osmanlı İmparatorluğu içinde Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren – kendi özerk dini mekanizmaları olmamakla beraber – bir

cemaat olarak kabul edilmişler ve İmparatorluk içinde fetihler sonucunda belirli bir sayıya ulaştıklarında Ermeni Patrikliği bünyesinde değerlendirilmişlerdir. Diğer bir deyişle klasik millet sistemi içinde Süryaniler, Ermeni cemaatinin idari yetkisi altında kalmışlardır. On dokuzuncu yüzyılda gerek Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın Osmanlı gayrimüslimlerinin hukuki statüsünü yeniden tanımlaması gerekse misyoner faaliyetler neticesinde Süryani cemaatinin de kendi içinde mezhepsel bölünmeler yaşaması Süryanilerin geleneksel cemaat yapılarını dramatik bir şekilde etkilemiştir. Bu nedenle bir sonraki bölümde misyoner faaliyetlerinin Süryaniler üzerindeki etkileri ve bu büyük ölçüde muhafazakar cemaatin politizasyonuna katkıları tartışılacaktır.



BÖLÜM IV

MİSYONERLİK FAALİYETLERİNİN NASTURİLER

ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

On dokuzuncu yüzyıl, bilhassa Protestanlık mezhebi için “misyonerlik yüzyılı” olarak adlandırılabilir. Osmanlı İmparatorluğu’nda yer alan Hıristiyan unsurlar da bu yüzyılda misyonerlik faaliyetlerinden oldukça etkilenmiştir. On dokuzuncu yüzyıl öncesi Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılı devletlere vermiş olduğu imtiyazlar bu yüzyılda, menfi bir şekilde etkisini göstermiştir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Rusya ve Fransa gibi büyük devletler, Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan gayrimüslim tebaaıyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu ülkelerin her biri, mezhepsel farklılıkları kullanarak siyasi sonuçlar elde etmeye çalışmıştır. Batılı misyonerler her ne kadar görünüşte dini unsurları kullanarak gayrimüslim unsurlara yaklaşıp da esas olarak siyasi emellere göre hareket etmişlerdir.

Misyoner faaliyetlerinin hedef aldığı gayrimüslim topluluklardan biri de Nasturilerdir. Gerek Katolik, gerek Ortodoks, gerekse Protestan misyonerler uzun yıllar boyunca Nasturilerin yaşamış oldukları bölgelerde kalarak Nasturi topluluğunu bu mezheplere girmeye ikna etmeye çalışmışlardır. Bu bölgelerde zamanla kurulan mezhepsel denge, misyonerlerin bölgeye akın etmesiyle beraber, bozulmaya başlamıştır. Misyonerler, gittikleri bölgelerde hastane, okul gibi kurumlar ihdas ederek, gayrimüslim halkın sempatisini kazanmaya çalışmışlardır. Ayrıca okullarda verilen eğitim ile öğrenciler, misyonerlerin yönlendirmesine açık hale gelmişlerdir. Tezin bu bölümünde misyoner faaliyetlerinin Nasturiler üzerindeki etkileri ve bilhassa Nasturilerin siyasi bilincinin oluşmasındaki katkıları üzerinde durulacaktır.

4.1. Katolik Misyonerlerin Nasturiler Üzerindeki Etkisi

On altıncı yüzyıl başlarında Akdeniz ticaretine Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olmaya başlaması, Akdeniz'e girmek isteyen ancak İtalyan şehir devletleri tarafından o zamana kadar engellenen Fransa için yeni bir fırsat yarattı. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Fransa Osmanlı İmparatorluğu'ndan bazı ticari imtiyazlar talep etti. 1536 yılında Sadrazam İbrahim Paşa'nın Fransa'ya verdiği imtiyazlar yürürlüğe girmedi ve yürürlüğe giren bir imtiyaz elde edebilmek için Fransa 1569 yılına kadar beklemek zorunda kaldı. Ancak bu arada Fransa, gerek bireysel olarak tüccarlarının aldığı aman belgeleriyle, gerekse yürürlüğe girmese de 1536 imtiyazlarının bazı maddelerinin - bilhassa da Fransız tüccarlarının Osmanlı topraklarında serbest dolaşımına dair maddenin - fiilen uygulanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinde (bugünkü Ortadoğu coğrafyası) misyonerlik faaliyetleri yürütmeye başladı. Daha 1536 yılında Fransız misyonerler, Kudüs'e giderek Süryaniler arasında misyonerlik faaliyetlerine giriştiler. Fransız hükümeti ve Papalık, Levant bölgesine girmek adına bu misyonerleri elinden geldiğince desteklemiştir (Aboona 2008, 71-72). Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, on altıncı yüzyılda Nasturiler arasındaki bir grubun Katolikliğe geçerek Keldani adını alması da yine Katolik misyonerler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Böylece on altıncı yüzyıldan itibaren Fransa ve Papalık tarafından gönderilen Roma-Katolik misyonerleri, Nasturilerle irtibat sağlamıştır (Laing-Marshall 2001, 44). 1632 yılından itibaren Fransız hükümeti tarafından desteklenen Kapuzin Katolikleri Mardin, Musul ve İmadiye'de misyon istasyonları kurmuşlardır. Kapuzinlerin Nasturi misyonu, 1750 yılına kadar faaliyet göstermiştir (Yonan 1999, 31). Ayrıca 1622 yılında Papa'nın himayesinde bir grup Cizvit misyoner, Halep ve Musul'a giderek bu coğrafyada faaliyet göstermeye başlamıştır. Cizvitlerin faaliyet

alanı, zamanla genişlemiştir. Örneğin; 1681-1682 yılları arasında Michel Nau adındaki Cizvit rahip, Mardin’de çalışmış ve yine bu şehirde hayatını kaybetmiştir (Guest 1987, 55-57; Aktaran: Aydın 2005, 108).

Fransız ve Roma Katolik misyonerleri, on yedinci yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu topraklarında misyonerlik faaliyetlerini iyiden iyiye genişletmişler ve bölgenin yerel Ermeni, Süryani Ortodoks, Grek Ortodoks ve diğer Doğu Kiliselerinin ruhban sınıfıyla işbirliği yapmışlardır. Papazların, misyonerlerle yaptıkları işbirliğinde kapitülasyonlar ve açılan konsolosluklar vasıtasıyla Avrupa’nın koruması altında olma fikri önemli rol oynamıştır (Hannibal 2017, 18). Ancak Fransız Katolik misyonerleri, on altıncı yüzyıldan itibaren Ortadoğu’da var olmalarına rağmen, on sekizinci yüzyılda etkinliklerini kaybetmişlerdir. On sekizinci yüzyılda Fransız misyonerlerin etkisini kaybetmesi Avrupa’da yükselen sekülerizm ve kilise karşıtı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, 1809 yılında Napoleon Bonaparte’nin tüm Fransız misyonerlik faaliyetlerini baskı altına alması da yine bu çerçevede ele alınabilir (Master 2009, 386). Katolik misyonerler ancak Fransa’da Burbon monarşisi yeniden restore edildikten sonra, 1841 yılından itibaren Diyarbakır ve Mardin’de tekrar misyonlar kurmuşlardır (Aydın ve Verheij 2012, 45).

Osmanlı idarecilerinin ilk olarak misyonerlere yönelik ciddi bir tepki veya tedbir geliştirmedikleri bilakis, tıbbi bilgilerinden dolayı misyonerlerin, bölgedeki vali ve diğer üst düzey bürokratlar nezdinde büyük saygınlık kazandıkları söylenebilir. Bu sayede bölgedeki Katolik misyoner varlığı zaman içinde gelişmiş ve Kapuzinlerin haricinde bölgede İtalya kökenli Dominiken misyonerler de faaliyete başlamışlardır. Dominiken misyonerlerin temel amacı siyasi olmaktan ziyade dindir; bu misyonerler Papa’nın isteği doğrultusunda Roma-Katolik Kilisesi ile Nasturi

kiliselerini birleştirmeyi amaçlamışlardır. (Yonan 1999, 31). İtalyan Dominiken misyonerleri bilhassa Musul'da büyük bir misyon kurdularsa da 1856 yılında bu misyonu Fransız Dominikenlere devretmişlerdir (Becker 2015, 275).

Batılı devletlerin misyonerler aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli vilayetlerinde etkinlik kurma çabaları, bu devletler arasındaki rekabeti daha da arttıran bir faktör olmuştur. Batı kiliseleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanları kontrol edebilmek adına birbirleriyle kıyasıya mücadeleye girmiştir. İleride daha detaylı tartışılacağı üzere Büyük Britanya, Katolik Fransız misyonerlerin bölgede etkinlik kurmalarından rahatsız olmuş ve zaman içinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Fransa'nın aldıklarına benzer imtiyazlar alarak, *The Baptist Missionary Society (1792)*, *Church Missionary Society (1799)*, *The London Society for Promoting Christianity among the Jews (1809)* gibi yeni oluşumlar ihdas etmiştir. Katolik misyonerler, Büyük Britanya'nın yapmış olduğu bu hamlelere karşı okul, hastane, yetimhane ve matbaa gibi çeşitli tesisler açmışlardır. Ancak J. Fletcher adındaki Anglikan misyonere göre, Katolik misyonerler amaçlarına ulaşabilmek adına rüşvet gibi bazı illegal uygulamalara tevessül etmişlerdir (Aboona 2008, 80-81). Örneğin Katolik misyonerler, 1830'lu yıllarda Nasturi Kilisesi'nin Papa'nın dini otoritesini tanınması için Hakkârî'deki Patrik Mar Şimun'a 4000 İran tümeni teklif etmişler. Mar Şimun bu teklifi reddetmiştir. Ancak Katoliklerin para teklifi ile Nasturi din adamlarının mezheplerini değiştirmeye ikna etme yöntemleri on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bir başka örnekte, Katolikler Musul'da bulunan Keldani Patriği Mar Ziya aracılığıyla mezhep değiştirme karşılığında Nasturi Patriği'ne 800 sterlin para teklif etmişlerdir. Ancak Patrik bu teklifi geri çevirmiştir (Dalyan 2009, 143-145). Mezhep değiştirmeyi teşvik için kullanılan bir diğer yöntem de misyoner okullarıdır. Fransız Katolik misyonerleri tarafından

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında 500 civarında okul açılmış olup yaklaşık 60.000 öğrenci bu okullarda eğitim görmüştür (Aydın 2005, 108).

Mezhep değiştirmeyi teşvik konusunda her tarikatın yöntemi rüşvet gibi barışçıl değildi. Fransız Katolik misyonlarının bir bölümü St. Vincent de Paul'ün kurucusu olduğu Lazarist tarikatı tarafından idare ediliyordu (Qussani 1901, 80). 1840 yılında Papa tarafından görevlendirilen Lazaristlerin amacı, Nasturileri Katolikleştirmekti. Ancak bu grubun bazı misyonerleri, misyonerlik faaliyetleri sırasında Katolik olmayanları acımasız yöntemlerle tehdit etme yolunu seçmiştir. Bu tehditler arasında Katolik mezhebine geçmeyi reddedenlerin aforoz edilmesi, tırnaklarının sökülmesi, hatta köy köy avlanması sayılabilir (Öke 1995, 99; Aktaran: Anzerlioğlu 2000, 60).

Eugene Boré (1809-1878) Katolik misyonerlerin, Urmiye yakınında bulunan Keldani nüfusun yoğun olduğu Ardishai adındaki bir köyde eğitim yöntemleri tartışmalı ve diğer misyoner okullarına göre görece daha başarısız bir okul açtıklarını belirtmiştir. Lazaristler de aynı dönemde bölgeyle ilgilenmişlerdir ancak bölgede bulunan Rus diplomatları sürekli kendilerine engeller çıkarmıştır. Salmas ve Urmiye'deki Katoliklerin misyonerlik faaliyetleri, maddi sıkıntılardan ve iyi bir şekilde organize olamadıklarından dolayı akamete uğramış ve bölgede Amerikan misyonerler daha etkili olmuşlardır (Becker 2015, 275).

Özetle Cizvit, Lazarist, Kapuzin, Dominiken ve Fransisken gibi Katolik tarikatları, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Fransa'nın koruması altında misyonerlik faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu tarikatların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman unsurları Hıristiyanlaştırmak, Roma ve Bizans kiliselerini birleştirmek suretiyle Papa'nın otoritesini arttırmak, Rum, Ermeni ve Katolik olmayan diğer Hıristiyan unsurları Katolikleştirmek, Fransa'nın nüfuz alanını genişletmek gibi amaçları vardı

(Özcoşar 2008, 382). Bu misyonerlerin esas amacının, Müslümanları Hıristiyanlaştırmak olduğu söylenebilse de bu konuda başarısız olunmuş, bunun üzerine hedef kitle Doğu Hıristiyanları olarak seçilmiştir. Bu noktada da daha ziyade Ermeni ve Nasturiler üzerinde durulmuştur (Yonan 1999, 31).

4.2. Ortodoks Misyonerlerin Nasturiler Üzerindeki Etkisi

Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda Katolik tebaa son derece sınırlıydı ve daha ziyade Fransa'nın gönderdiği Katolik misyonerler aracılığıyla bu mezhebe geçenlerin sayısı da azdı. Yine de büyük ölçüde Katoliklerin Fransız etkisi altında olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ortodoks tebaa ise on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Rusya'nın ilgi alanı içine girmeye başlamıştır. 1774 yılında Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında, Rusya'nın Osmanlı tebaası olan Ortodokslar üzerindeki etkisi daha da artmıştır. Bu antlaşma ile Rusya Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Ortodoks Hıristiyanların ve onların kiliselerinin sürekli koruma altında olması hususunda bir ayrıcalık elde etmiştir (Flaugergues 2005, 11). 1847 yılında ise, Osmanlı İmparatorluğu ve Batılı ülkeler arasında "kutsal yerler (*makamat-ı mübareke*) sorunu" ortaya çıkmıştır. Bu sorun, Rusya'nın Kudüs'te Ortodoksların savunuculuğunu yapması ve Fransa'nın da Katoliklerin hamiliğini yapması şeklinde cereyan etmiştir. Böylece bu iki devlet Osmanlı İmparatorluğu topraklarında nüfuz etme çabası içerisine girmişlerdir. Kutsal yerler sorunu ile başlayan mücadele, Kırım Savaşı (1853-1855)¹¹ ile ivme kazanmıştır. Bu savaş sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Islahat

¹¹ "Ruslar, Kırım Savaşı'ndan sonraki yıllarda, özellikle Islahat fermanının getirmiş olduğu serbest ortamda Beyrut, Kudüs, Suriye ve Filistin'de Ortodoks nüfus için büyük yatırımlara girişmişlerdir. Çok sayıda okul, kilise, hastane ve başka hayır kurumları inşa etmişlerdir. 20.yüzyıl başında bu bölgede mevcudiyetleri kabul edilen Rus okul, hastane ve kilise sayısı 110'dur. Ancak burada Rus okullarının birçoğunun Rus idaresine girmiş olan Rum cemaat okulu olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir." (Mutlu 2005, 78-94; Aktaran: Aydın 2011, 7).

Fermanı ile Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Hıristiyan topluluklarla daha çok ilgilenmeye başladıkları ve böylece İmparatorluğun iç işlerine daha çok müdahale etme fırsatı elde ettikleri söylenebilir (Özcoşar 2008, 414).

Rusya sadece Ortodoks Slavlara ve Ortodoks Rumlara ilgi göstermekle kalmamış; Ermeni, Süryani ve Nasturi gibi diğer Hıristiyan gruplarıyla da ilgilenmiş ve bu grupları Ortodokslastırabilmek adına misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür (Aydın 2011, 7). İran bölgesinde yaşayan Nasturilerin Rusya ile ilk temasları 1826-1828 Rus-İran Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Bu savaş sonunda imzalanan Türkmençay Antlaşmasıyla Urmiye bölgesinden birçok Nasturi, Rusya'nın Kafkasya bölgesinde yerleşmeye başlamıştır. Bu bölgeye yerleşmelerin sebebi Urmiye'deki aileleriyle irtibatlarını devam ettirebilmektir (Khan 2016, 2-3). Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Nasturilerin Ruslarla ilk teması ise 1856 yılında yaşanan Kırım Savaşı sırasında olmuştur. Rusya ile Nasturiler arasında yaşanan bu yakınlaşma, Nasturilerin İran ve Osmanlı İmparatorluğu haricindeki bir gücü arkalarına alarak hareket etme düşüncesi şeklinde ele alınabilir. Ayrıca Ruslar, bölgede kendi kontrollerinde olan bu grubu diledikleri şekilde politik araç olarak kullanma fırsatı elde etmişlerdir. Diğer bir deyişle, Rusya'nın bu bölgedeki misyonerlik faaliyetleri, politik amaçlar çerçevesinde değerlendirilebilir (Anzerlioğlu 2000, 58). Yani, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Rusya'nın, Doğu Anadolu'da ve İran'ın kuzeyinde başat unsur hale gelmesiyle beraber, bölgede yaşayan Hıristiyanların durumlarında büyük değişimler yaşanmıştır (DeKelaita 2006, 8).

Rusya, Nasturiler üzerinde etkinlik kurma noktasında Batılı ülkelere göre daha avantajlı bir konumdadır. Coğrafi olarak Nasturilere en yakın devlet olan Rusya'nın

Nasturilerin yaşamakta olduğu coğrafya üzerinde (İran’da ve Osmanlı toprakları) nüfuz sahibi olmak gibi bir amacı vardı (Dalyan 2009, 153).

İran topraklarındaki Rus misyonerlik faaliyetleri Urmiye bölgesinde 1897 yılında başlamıştır. Bu tarihten önce ise, 1895-1896 tarihleri arasında Van ve Albak bölgelerinde bulunan bazı Nasturiler, Rus Kilisesine geçtikleri için Osmanlı topraklarından ayrılarak Rusya’ya gitmişlerdir. Ruslar, ülkelerine gelen bu insanların koruyuculuğunu üstlendiklerini ilan etmişlerdir (Anzerlioğlu 2000, 57- 58). Rus misyonerlik faaliyetleri “Kyrill ve Methodius Kardeşliği” adı altında bir Rus Ortodoks misyon derneği tarafından yürütölmüştür. Birkaç yıl sonra da bu misyon, Kuzeybatı İran’ı işgal edecek ve Rus ordusunun öncüsü konumunda olacaktır (Yonan 1999, 35).

Musul civarında yaşayan Nasturilerin 1876 yılından itibaren Rus misyonerler ile temas kurdukları ve misyonerlerin Nasturileri, mezhep değiştirmeye zorladıkları Osmanlı arşiv belgelerinde de yer almıştır. Musul Valiliği tarafından gönderilen 22 Mayıs 1892 tarihli bir yazıda, “Rus memur ve papazlarının 15 seneden beri hafı ve tebdil suretinde bir takım akçeler sarfıyla onları [Nasturileri] Ortodoksluk mezhebine teşvik etmekte oldukları ve hatta Nasturilerden Rusya mekteplerinde öğrenci dahi bulunduğu” bilgisi verilmiştir (Aydın 2011, 7-8). Rusya’nın da Katolik Fransa gibi, para karşılığında Nasturilerin mezheplerini değiştirmeye çalıştığı görölmektedir. Misyonerlerin gittikleri yerlerde kurdukları okullar aracılığıyla, Nasturileri tesir altına almaya çalıştıkları da dikkat çekmektedir.

Tüm bu çalışmalar sayesinde 1886-1890 tarihlerinde, Urmiye’de yaşayan Nasturiler arasında Rus hayranlığı ileri boyuta varmıştı; Nasturiler evlerinin duvarlarına Rusya’yı yöneten Romanov hanedanının mensuplarının fotoğraflarını asıyorlardı

(Dalyan 2009, 158). Ayrıca Osmanlı belgelerine göre, Ruslar İran'ın Urmiye ve Salmas bölgelerinde yapmış oldukları misyonerlik faaliyeti sonucunda yaklaşık olarak 15.000 Nasturinin mezhebini değiştirmiştir. Mezhep değiştirme sırasında Ruslar irtibatı, Nasturi papazlar aracılığıyla sağlamışlardır. Osmanlı arşiv belgelerinde Rus hükümeti tarafından mezhep değiştiren papazlara 3-5 lira arasında maaş bağlandığı belirtilmiştir (Sakin ve Kapıcı 2013, 210).

1898 yılında Rus Ortodoks Kilisesi, Urmiye'de bir misyon istasyonu açmıştır. Rusya'nın, Nasturilere politik destek sağlayacağı yönünde vaatlerde bulunmasından ötürü, Rus Ortodoks Kilisesi, Nasturiler arasında önemli bir yer edinmişti. Bunun yanı sıra Birçok Nasturi, Rusya'nın St. Petersburg şehrine göç etmiştir. Rus kayıtlarına göre, 1897 yılında Rusya'da toplam 5.400 Nasturi bulunmaktaydı (Khan 2016, 3).

Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarında faaliyet gösteren Rus misyonerlerin, diğer Batılı devletlerin misyonerlerinden farkı, Rus misyonerlerinin bizzat devletle geliştirdikleri organik ilişkidir. Bu misyonlar, bizzat Rus veliahtları tarafından kurulmuş ve desteklenmiştir. Rus misyonerler, gerek coğrafi olarak Rusya'nın nüfuz alanı olarak gördükleri bölgelere uzak yerlerde yaşamaları hasebiyle, gerekse zaten Katolik Kilisesi'nin ruhani otoritesini tanıdıkları için Süryani Kadimlerle (Yakubiler) çok fazla temas kurmamıştır (Sarı 2013, 130).

Yirminci yüzyılın başlamasıyla beraber bölgede Rusya'nın etkisi daha da artmıştır. 1907 yılında İngiltere-Rusya arasında imzalanan anlaşma ile Rusya, İran'ın kuzeyini tahakküm altına almıştır. 1909 yılında Rusya Tebriz'i işgal etmiştir; ertesi sene ise Hoy ve Urmiye şehirlerini işgal etmiştir. Bu bölgeler Birinci Dünya Savaşı'na kadar Rusya'nın hâkimiyeti altında olmuştur (Becker 2015, 279). Dolayısıyla artık Rusya

İran’da yaşayan Nasturilerin büyük bölümünü etkisi altına alabildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Nasturilerle de temasını arttırabilmiştir.

4.3. Protestan Misyonerlerin Nasturiler Üzerindeki Etkisi

Osmanlı topraklarına gönderilen Protestan misyonerleri iki başlıkta ele almak gerekir; öncelikle ABD’nin bölgeye göndermiş olduğu Protestan misyonerlerin Nasturilere yönelik faaliyetleri incelenecek olup daha sonra İngiltere’nin bölgedeki misyonerlik faaliyetlerine bakılacaktır.

Amerikan ve İngiliz Protestan misyonerlerinin Osmanlı İmparatorluğu’na varışları neredeyse eş zamanlıdır. Osmanlı topraklarına gelen ilk Protestan misyoner, 1815 yılında Mısır’a gönderilen, merkezi İngiltere’de bulunan İngiliz *Church of Missionary Society* adlı yapıya bağlı bir İngiliz papazdır. Daha sonra 15 Ocak 1820 tarihinde Pliny Fisk ve Levi Parsons adındaki iki Amerikalı misyoner İzmir’e gönderilmiştir. Bu iki Amerikalı misyoner, *American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)*¹² adlı kuruluş tarafından gönderilmiştir (Kocabaşoğlu 1989, 16).

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren, ABCFM dünyanın en büyük Protestan misyoner örgütü konumuna geldiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki en önemli Protestan misyoner cemiyeti haline gelmişti. ABCFM ilk iş olarak, 1824 tarihinde Beyrut’ta bir okul açtı. 1839 yılında Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesiyle beraber, ABCFM misyonerlik faaliyetleri için kendisine uygun bir alan buldu. Özellikle Anadolu’da her seviyede kapsamlı bir okul ağı kurdu. Misyoner okullarında verilen eğitim son derece kaliteli olmasının yanı sıra 1870 yılında

¹² “Kısaltılmış olarak ABCFM ya da BOARD diye anılan bu misyoner örgütü Calvinci geleneği temsil eden, XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılda İngiltere ve Amerika’nın doğusunda filizlenen Puritan akımın belli başlı üç temsilcisinden birisi olan Congregationalist’lerce 1810 yılında ABD’nin Boston şehrinde kurulmuştur. Bu misyoner örgütü, ABD’deki Protestan misyoner örgütlerinin en kıdemlisi ve de en büyüklerinden birisidir.” (Kocabaşoğlu 1989, 16).

Osmanlı topraklarında yaşayan Protestanların okuma-yazma oranı %85 seviyelerine kadar gelmişti. 1870 yılında ABCFM, Anadolu'daki faaliyetlerini sınırlama kararı aldı; ancak bir diğer Protestan misyoner cemiyeti olan *Presbyterian Board of Foreign Missions* Arap coğrafyasında faaliyetlerine devam etti. ABCFM, Doğu Hristiyanları arasında özellikle Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde birçok misyoner okulu açtı. 1914 yılına ait istatistiklere göre; ABCFM ve *Presbyterian Board of Foreign Missions*, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında 473 ilkokul, 54 ortaokul, 4 dini okul ve 11 adet kolej açmıştır; toplamda ise 32,252 öğrenciye eğitim vermişlerdir (Master 2009, 387).

1860'lı yıllarda, Asurilerin komşusu olan Ermeniler Fransız Devrimi'ne dair eserleri kendi dillerine çevirerek, Ermeni milletinde güçlü bir ulus bilinci yaratmaya çalışmışlardır. Asurilerin de bu durumu göreceli olarak çok daha etkisiz bir şekilde taklit etmeye başladıkları söylenebilir. Amerikalı misyonerler de sosyal ve ekonomik açıdan özellikle Ermenilere ve daha az olarak Asurilere çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Van, Erzurum, Mardin, Bitlis, Harput gibi vilayetlerde kilise, hastane, dispanser gibi çeşitli kuruluşlar ihdas etmişlerdir. Ayrıca yükseköğretim kurumları da kurmuşlardır. Süryani Kadimlerin yoğunlukta yaşamış olduğu Harput'ta, 1876 yılında Fırat Koleji adında bir yükseköğretim kurumu kurulmuştur. İlk Asuri milliyetçileri arasında sayılabilecek Yakubi Ashur Yusuf (1858-1915) da bu okuldan mezun olmuştur (DeKelaita 2006, 8).

Yukarıda da belirtildiği üzere Protestan misyonerlerin asıl amacı, farklı Hristiyan mezheplerine mensup cemaatleri Protestanlaştırmak ve Müslümanların dinlerini değiştirmektir. Müslümanların din değiştirmesinde başarı sağlayamayan misyonerler, dikkatlerini yerel Hristiyan gruplarına vermiştir (Verheij 2014, 2). Osmanlı İmparatorluğu'nda etkin görev alan ABCFM Müdürü Rufus Anderson, Müslümanlar

arasında din değiştirmenin etkili olmaması sonucu, yerli Hıristiyan grupları arasında mezhep değiştirme yönünde çalışmalar yapıldığını belirtmiştir. Protestan misyonerlere göre asıl amaç bölgede yeni kiliseler kurmak değildi; etkinliğini kaybetmiş olan Nasturi kiliselerini yeniden canlandırmaktı (Öztemiz 2012, 20).

Misyonerlerin Nasturiler hakkında bilgi toplamak üzere çalışmalar yaptığı da görölmektedir. Mart 1830'da Eli Smith ve H.G Otis Dwight isimli iki misyoner ABCFM tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. İzmit, Ankara, Tosya, Merzifon, Amasya, Tokat, Erzincan, Erzurum, Kars gibi birçok Anadolu şehrini gezen ikilinin, Ermeniler ve Ortodoks Hıristiyanlar haricinde Nasturileri de yakından tanıma fırsatları olmuş ve bu grup hakkında detaylı bilgiler toplamışlardır (Aydın 2011, 10). Smith ve Dwight bu seyahat sırasında derledikleri notları "*Missionary Researches in Armenia Including A Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with A Visit to the Nestorian and Chaldean Christian of Oormiah and Salmas*" adıyla kitaplaştırmışlar ve bu kitaplarında Nasturilerle ilgili bazı istatistiki bilgilere de yer vermişlerdir. Kitapta bilhassa Nasturilerin konuştuğu dil, yaşadıkları yerler, kökenleri, gelenek ve görenekleri, nüfusları gibi konulara değinilmiştir. Örneğin; Hakkâri'nin erişilmesi zor dağlarla kaplı olduğu ve burada yaşayan Nasturilerin bağımsız olduğu ve yaklaşık olarak 50.000 Nasturi ailenin burada yaşadığı ifade edilmiştir. Ayrıca bir papaz, bu bölgede yaşayan Nasturilerin sayısını 70,000 olarak ortaya koymuştur. Ancak Tebriz'deki İngiliz Büyükelçisi, bu sayının çok az olduğunu ve Mar Şimun'dan aldığı bilgiye göre, sadece Hakkâri'de 40.000 Nasturi ailenin yaşadığını belirtmiştir (Smith ve Dwight 1834, 375-376). Bölgeye giden misyonerlerin yazdıklarına bakıldığında, nüfus ile ilgili verilen rakamların birbiriyle uyumlu olmadığı ve büyük çelişkiye yol açtığı görölmektedir.

Bir diğer Amerikan misyoneri olan Asahel Grant, 1839-1843 yılları arasında beş defa Hakkâri'ye gitmiştir. Bölgedeki Nasturi aşiretlerle ve bu aşiretlerin lideriyle temas kurmakla beraber, neredeyse bütün Nasturi köylerini ziyaret etmiştir. Grant, 1842 yılında Aşuta'da (Çukurca/Çığlı) bir misyon istasyonu kurmuştur.

Ancak Grant Hakkâri'ye geldiğinde, bölgedeki ortam karışmaya başlamıştı. 1839 yılında Osmanlı orduları asi Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ordusu karşısında Nizip'te ağır bir yenilgiye uğradığı sırada, Güneydoğu Anadolu'nun en büyük Kürt aşiretlerinden biri olan Botan aşiretinin lideri Bedirhan Bey, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmanın planlarını yapıyordu. Osmanlı İmparatorluğu, isyana yeltenen Kürtler üzerinde tam denetim kurmak isterken diğer taraftan Kürtler ile bölgedeki Nasturiler arasında da çatışmalar meydana gelmişti. Çatışmalar sırasında Aşuta'daki Amerikan misyonu da, Nasturiler tarafından müstahkem mevki olarak kullanılmıştı (Verheij 2014, 2).

Bu yerel düzeydeki çatışmalar o dönemde olağan kabul ediliyor ve her iki grubun aşiret liderleri bir araya gelip sorunu çözmeye çalışıyordu. Misyonerlerin bölgeye gelmesiyle beraber, bu güç dengesi bozulmaya başlamıştır. Nasturiler, Batılı devletlerden yardım alarak güçlenmeye başladılar; bu durum Kürtler tarafından büyük bir tehdit olarak algılandı (Yonan 1999, 40). Kürtler ve Nasturiler arasında yaşanan bu kanlı çatışmaların, misyonerlerin bölgeye gelmeye başlamasıyla beraber yoğunluk kazanması misyoner faaliyetlerin bölgedeki yerel cemaatler üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Grant, bölgeyle ilgili yaptığı değerlendirmelerde ayrıca Nasturi kadınlara çok değer verilmediğini ve küçük düşürüldüklerini belirtmiştir. Ancak patriğin kız kardeşinin Nasturi halkının üzerinde etkili bir konumda olduğunu ifade etmiştir. Kadın

misyonerlerin bu bölgeye gelmesi gerektiğini belirterek bu bölgede kadın misyonerlerin çok etkili olacağını düşündüğünü ifade etmiştir (Grant 2015, 66-67).

Amerikalı Protestan misyonerler, Nasturi nüfusun yoğun yaşadığı Urmiye'ye ise ilk defa 1834 yılında gitmişlerdir. İlk dönemler Boston merkezli ABCFM tarafından gönderilen misyonerler, 1871 yılında misyonun transfer edilmesiyle beraber New York merkezli *Presbyterian Board* tarafından gönderilmişlerdir. *Presbyterian Board*, etki alanını İran'ın kuzeyinde genişleterek 1872'de Tahran'da, 1873'te Tebriz'de, 1880'de Hamedan'da, 1906'da Reşt ve Kazvin'de, 1910'da Kirmanşah'ta, 1911'de Meşhed'te misyonlar açmıştır. *Presbyterian Board* Urmiye ve Tebriz'de Batı İran Misyonu adıyla, geri kalan bölgelerde de Doğu İran Misyonu şeklinde örgütlenmiştir. Bölgeye gönderilen misyonerlerin üçte ikisi kadın olmakla beraber, bu misyonerler genellikle ABD'nin kuzeydoğusunda yaşayan eğitilmiş ve müreffeh orta sınıf ailelerin mensuplarından müteşekkildi. Misyonerler, her yedi yılda bir izne gelmenin haricinde emekli olana kadar İran'da kalırdı. Batı İran Misyonu, büyük ve zengin bir görünüme sahipti. Birinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce Urmiye'de 21 Presbiteryan ve Tebriz'de bir düzine kadar misyoner bulunmaktaydı. 1895 yılında Urmiye bölgesinde 117 okul kurulmuştu ve bu okullarda 2410 kayıtlı Nasturi ve Ermeni öğrenci bulunmaktaydı (Zirinsky 2002, 3-6).

ABD'nin Urmiye'deki misyonu, Amerikan misyonerlerinin Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bulunan Nasturiler arasında da faaliyet yürüttüğü bir karargah konumuna gelmişti. Amerikan misyonerleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Nasturiler arasında kapsamlı ve planlı çalışmalar yürütmüşlerdir (Aydın 2011, 13).

İngiltere'nin Nasturilere yönelik yürütmüş olduğu misyonerlik faaliyetleri, ABD'nin Nasturilere yönelik yürütmüş olduğu misyonerlik faaliyetlerinden farklılık

göstermektedir. Amerikalı misyonerler, Nasturilerle daha çok dini yönden temas kurmuşlardır. İngiltere ise bölgede politik ve stratejik çıkarları çerçevesinde Nasturilerle temas kurmuştur (Ayabakan 2015, 53). İngilizlerin Nasturiler ile ilk temasları ise İngiliz menşeli Doğu Hindistan Şirketi'nde çalışan Clauds James Rich'in bölgeye yapmış olduğu ziyaret sırasında gerçekleşmiştir. Daha sonraki dönemlerde de İngiltere tarafından bölgeye çeşitli araştırmalar yapmak için görevliler gönderilmiştir (Dalyan 2009, 122).

1839 yılında Nasturilerin yaşadığı bölgeye gönderilen ilk İngiliz misyoner; *Royal Geographical Society* ve *The Society for Promoting Christian Knowledge* adlı cemiyetleri temsilen W. F. Ainsworth olmuştur. Ainsworth, Nasturi lideri Patrik Mar Şimun ile görüşmüştür. Ancak bölgedeki Kürtlerin dikkatini çekmemek adına görüşme, Çölemerik'te değil de küçük bir Ermeni köyü yakınlarında gerçekleşmiştir. Bu görüşmede, Patrik Mar Şimun, ilk başta Ainsworth'un Nasturilerin mezhebini değiştirmek için geldiğini düşünmüştür. Ainsworth ise böyle bir amacının olmadığını ancak Nasturilerle işbirliği yapmak istediklerini belirtmiştir (Sonyel 2001, 27-28).

İngiltere, asıl olarak Nasturiler arasında Canterbury Başpiskoposluğu aracılığıyla faaliyet göstermiştir. Canterbury Başpiskoposluğu, diğer ülkelerin misyoner faaliyetlerinden daha farklı bir yapıda olduğunu, yayılmacı emellerinin olmadığını ve amacının "Eski Kilise"yi eğitim yoluyla yeniden diriltmek olduğunu ifade etmiştir. 1888 yılında Başpiskopos E.W. Benson, bu misyonun din değiştirme, vaftiz etme gibi amaçlarının olmadığını deklare etmiştir. İngiltere'nin takınmış olduğu bu tavır Amerikan, Fransız ve Rus misyonerler arasında huzursuzluğa yol açmıştır. Canterbury Başpiskoposluğu'nun Nasturi Kilisesi üzerindeki ilk önemli etkisi papaz ve piskoposlara İngiliz tarzı eğitim metodunu öğretmek olmuştur (Zirinsky 2002, 5).

Milletler Cemiyeti Arşivi'nde bulunan *The Assyrian Settlement National Appeal* adlı belgenin önsözünde “sayıları az ama yüksek ruhlu insanlar” şeklinde tanımlanan Asurilerin, yardım talep etmesiyle bölgeye Canterbury Başpiskoposluğu'nun misyonerlerinin geldiği belirtilmektedir. İngiliz Anglikan Kilisesi'nin, bölgedeki okullarda eğitim verdiği ve ruhban sınıfını eğittiği ifade edilmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, 9/80237/19093). Nasturi Patrik Mar Şimun, böyle bir yardım talebinde bulunduğu, “kendilerinin büyük manevi yoksunluk, baskı ve bilgisizlik” içerisinde bulduklarını ifade etmiştir. Ancak İngiltere'nin Erzurum Konsolosu Taylor, Mar Şimun'un bu tavrını inandırıcı bulmadığını belirtmiş; patriğin aslında para yardımı almak istediğini ve siyasi olarak daha rahat hareket edebilmek için yabancı bir devletin müdahalesi beklentisi içerisinde olduğunu ifade etmiştir (Aydın 2011, 15).

Osmanlı arşiv belgelerinde, İngiltere'den seyyah ve papaz kıyafeti giyen bazı insanların ellerinde para dolu çantalarla Nasturilerin yaşadığı bölgelere geldiği belirtilmiştir. Bu kimselerin Mar Şimun ve maliklerle irtibata geçtikleri ve Nasturileri kışkırtarak isyana teşvik ettikleri ifade edilmiştir (Anzerlioğlu 2000, 55). Bu belgeyle de, İngilizlerin diğer devletlerden pek farklı olmadığı ve Nasturiler arasında misyonerlik faaliyeti yürüttüğü bunun yanı sıra İngilizlerin, Nasturileri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan ettirmek için her türlü yola başvurduğu görülmektedir. Ayrıca İngiltere ve Nasturi Patrik Mar Şimun arasında da karşılıklı bir beklenti olduğu görülmektedir. İngiltere kendi politik hedefleri için Nasturiler üzerinde etkin olmak isterken, Nasturiler de maddi bir beklenti içine girmişlerdir.

İngiltere'nin Nasturiler bağlamında Hakkâri'ye özel bir ilgisi olmuştur. Bu bölgeye birçok misyonerin yanı sıra arkeolog, bilim adamı, politikacı görünümünde insanlar da gelmiştir. Henry A. Layard, Ninova ve Babylon kazılarıyla ün kazanmış bir

kişidir. 1877 yılında büyükelçi olmasıyla beraber Nasturiler ile daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Layard, Nasturilerin yaşadığı bölgelerin iyi bir gözlemcisi konumundaydı ayrıca birkaç tane yerel dili konuşabiliyordu. 1884 yılında Athelstan Riley, Canterbury Başpiskoposluğunun resmi temsilcisi olarak Koçanis köyüne gitmiştir. Aynı şekilde E.L. Cutts, 1876 yılında Hakkâri'ye giden bir başka İngiliz misyonerdir. William Henry Browne, 1886-1910 yılları arasında Patrik Mar Şimun'un ikamet ettiği Koçanis köyünde hayatını idame ettirmiştir. Browne, Hakkâri'de adeta daimi gazeteci gibi hareket etmiştir. Browne, Nasturiler hakkında gözlemlerini rapor şeklinde Başpiskoposluğa ve Van'daki İngiliz Konsolosluğuna mütemadiyen göndermiştir. (Zirinsky 2002, 4-6). George Percy Badger, Nasturilere yardım amacıyla bölgeye gönderilen ve bir yıl süreyle bölgede kalan bir başka İngiliz misyonerdir. Kürtler ile Nasturiler arasında çatışmalar yaşanırken (1843-1846) Mar Şimun, çatışmalardan kaçarak Badger'in evine sığınmıştır. Bu olayla birlikte İngiliz Anglikan Kilisesi, Nasturiler arasında büyük sempati kazanmıştır (Rockwell 1916, 8-9). Ayrıca 1884-1914 yılları arasında Canterbury Başpiskoposluğu, Urmiye'de misyon istasyonu kurmuştur (Zirinsky 2002, 4).

Batılı devletler tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yürütülen misyonerlik faaliyetleri, bölgede bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Bölgede yaşayan komşu halklar arasında daha çok çatışma meydana gelmeye başlamıştır. Ayrıca bu halklar arasında misyonerlerin de teşvikleriyle ulusal bilinç uyanmaya başlamıştır. Dini saiklerle bölgedeki Hıristiyan anâsıra yaklaşan batılı misyonerler, gerçek niyetlerini daha sonradan ortaya koymuşlardır. Birinci Dünya Savaşına giden yolda Nasturiler, farklı misyoner grupların etkisi altında kalmıştır.



BÖLÜM V

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA VE SONRASINDA

NASTURİLER

Birinci Dünya Savaşı, aslında özü itibariyle Büyük Güçler olarak adlandırılan devletlerin savaşı olmasının yanı sıra Nasturiler gibi küçük grupların da isyan girişimleri neticesinde bu grupların da savaşı haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Nasturilerin devlete sadakatleri konusunda tereddüde düşen Osmanlı yönetimi Nasturilerin İmparatorluğun rakibi olan devletlerle beraber hareket etmelerini engellemek için gerekli önlemleri almaya yoğun bir çaba harcamıştır. Ancak tüm bu tedbirler istenen sonucu vermemiş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Batılı devletlerin de etkisiyle Nasturiler Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan etmişlerdir. Bu isyan Nasturi toplumunun yaşayışını derinden etkilemiştir; zira Nasturiler isyanın bastırılması sürecinde ya yaşadıkları bölgelerden göç etmek zorunda kalmışlardır. Gittikleri yeni yerlere de adapte olamayan Nasturiler, savaş öncesi Batılı devletler tarafından kendilerine verilen sözlerin tutulmasını istemiş ve bir Nasturi/Asuri devletinin kurulmasını talep etmişlerdir. Ancak bu talepleri sürekli olarak sürüncemede bırakılmış ve yerine getirilmemiştir.

5.1. 1915 İsyanı, Rusya ve Nasturiler

Birinci Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı İmparatorluğu, sınır bölgelerini daha sıkı bir şekilde kontrol etmekteydi. Uzun yıllardır vergi vermeye direnen ve devletin politikalarına tepki gösteren Hakkâri bölgesinde yaşayan Nasturiler, savaş öncesi bu sıkı kontrollere itiraz etmekteydiler (Robson 2016, 240). Ancak özellikle 1890'lardan itibaren misyonerleri ve konsolosları aracılığıyla Nasturilerin kimliklerini yeniden tanımlamaya ve onları İmparatorluktan siyasi haklar talep eden politize bir topluluğa

dönüştürmeye çalışan Batılı devletlere rağmen Nasturiler Birinci Dünya Savaşı öncesinde İmparatorluğa karşı açık bir silahlı mücadele içerisine girmemişlerdir. Hatta bölgede yıllarca misyonerlik faaliyetlerinde bulunan John B. Panfil'e göre, Nasturiler savaş öncesinde Hakkâri dağlarında “oldukça mutlu” bir şekilde yaşamlarını idame ettirmektedirler. Hatta Aga Petros, 1914 yılının başlarında bölgede sükûnetin hâkim olduğunu ve mutlu bir şekilde yaşadıklarını ifade etmiştir (Sonyel 2001, 85).

Yine de Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bölgede daha çok Rus ve bir ölçüye kadar İngiliz etkisinin hissedildiği yönünde yerel idarecilerin çeşitli raporları göze çarpmaktadır. Örneğin 1913 yılında Van Vilayeti'nden yollanan telgrafta, Nasturi lider Patrik Mar Şimun'un Rus propagandasının etkisinde olmadığı, ancak ileride Ortodoksluk propagandasının etkisi altında kalabileceği yönünde uyarılar yer almıştır (Arvas 2015, 80). Diğer bir deyişle, Nasturiler üzerindeki Rus etkisinin siyasi değil dini olduğunun altı çizilmiştir. Ancak Musul vilayetinden gelen telgraflara göre, bölgedeki gelişmeler bu kadar basit şekilde cereyan etmemektedir. 1913 yılında Musul Valisi, İngiltere ve Rusya'nın Nasturilerin yaşadığı yerlerde çeşitli faaliyetlerin içinde olduğunu ve Nasturilerin yaşadığı İmadiye kazasının stratejik olarak gün geçtikçe daha önem kazanacağını ve bölgeyle direkt olarak irtibat sağlanması için bu kazaya telgraf hattının çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Arvas 2015, 80-81). Musul Valisi, misyonerler ve konsoloslar aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren unsurların esasında devlete zarar verecek nitelikte olduğunu öngörmüştür.

Nitekim Osmanlı yönetimi gerekli tedbirleri almak için Osmanlı-Rus Savaşı başlamadan evvel, 1914 yılının Ağustos ayında Patrik Mar Şimun'u Van'a davet etmiştir. Van Valisi Tahsin Paşa tarafından Mar Şimun'a çeşitli hediyeler takdim

edilmiştir. Ayrıca Vali, Nasturilerin tüm şikâyetlerinin dikkate alınacağı ve sorunlarının en kısa zamanda giderileceği yönünde sözler vermiştir (Nikitine 1964, 210). Karşılığında ise Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ile savaşa girdiği takdirde Nasturilerin en azından tarafsız kalması istenmiştir. Ayrıca Musul'daki Alman Konsolosu da Mar Şimun'a gönderdiği mesajla, tarafsız kalmaları halinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan tüm Nasturilerin güvenliğinin sağlanacağı garantisini vermiştir. Ancak bu teklif, Mar Şimun tarafından reddedilmiştir (Sonyel 2001, 86). Stafford'a göre Asurilerin tarafsızlığı Rusya ve İngiltere'nin İran üzerindeki etkinliği dikkate alındığında hem Rusya'nın gözünü diktiği Doğu Anadolu ve Batı İran, hem de İngiltere'nin dikkatini çeken Basra Körfezi'ne yakın bir coğrafyanın sakinlerinin Osmanlı aleyhine bir tavır içine girmemesi açısından önemliydi. Diğer bir deyişle Rus, İngiliz ve Osmanlı çıkarlarının kesiştiği bir bölgede yaşayan Asurilerin savaş sırasında seçecekleri taraf savaşın gidişatında kilit bir rol oynayabileceği gibi bölgedeki Ermeni toplumuna olan güveni zaten çok düşük olan Osmanlı idarecileri açısından Asurilerin tarafsızlığı daha da kritik bir hal alıyordu (Stafford 2009, 26). Sonuç olarak Osmanlı yöneticileri, Nasturileri tarafsız kalmaya ikna etmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Nasturilerin, Ruslarla işbirliği yapmasını önlemek için gerekli bütün çaba harcanmıştır. Nasturilerin, Batılı devletler nazarında bölgede stratejik bir müttefik olduğunu gören Osmanlı yöneticileri, daha dikkatli ve ihtiyatlı bir şekilde politikalarını belirlemiştir.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun, Nasturilerin ve Rusların aynı safta yer almaması için gösterdiği bu gayrete ve ihtimama rağmen, Osmanlı ordusunun Nasturilerin yoğunlukta yaşadığı Tergavar ve Mergavar bölgelerine yönelik saldırılar düzenlediği (Austin 1920, 15) iddiası sağlam bir temele dayanmamaktadır.

Mar Şimun Tiyari, Thuma, Baz ve Cilo adındaki Asuri aşiretleri ile beraber hareket ederek Osmanlı İmparatorluğu'na saldırma niyeti içerisindeydiler. Patrik bu sırada Urmiye'deki Rus askeri makamlarına kendi temsilcilerini göndermiştir. Burada yapılan görüşmeler sonucunda Rus askeri yetkilileri, Patrik'e 25.000 adet silah verileceğini deklare etmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242). Böylece Rusya, Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatabilmek için Nasturileri isyana teşvik etmiştir. İsyanı desteklemek adına da Nasturileri silahlandırma sözü vermiştir (Silverfarb 1986, 33).

2 Kasım 1914 yılında Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir (Sonyel 2001, 87). Rusya ve Osmanlı orduları arasındaki ilk çarpışmalar İran'ın Urmiye bölgesinde yaşanmıştır. Rusya daha önceden buraya güçlü bir garnizon kurmuştu. Yani Urmiye, Rusya'nın etkisi altında olan bir bölge haline gelmişti. Normalde İran savaş boyunca tarafsız bir konumdaydı ancak 1909 yılında İngiltere ile Rusya arasında imzalanan anlaşma ile ülkenin kuzeyi ve güneyi paylaşıldığından dolayı ve ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya bu bölgede savaştığı için Birinci Dünya Savaşı boyunca bu bölge adeta savaş alanı olmuştur (Stafford 1935, 19).

Savaşın ilk zamanlarında, Osmanlı ordusunun kalabalık bir şekilde İran sınırına yakın bir bölgede konuşlandığı haberini alan Rus askeri makamlar, kendi ordularının Osmanlı ordusu karşısında yetersiz kalacağı düşüncesine kapılarak, Tergavar ve Mergavar bölgelerinde bulunan Nasturilerden müteşekkil olmak üzere bir alay ihdas etmişlerdir. Nasturiler kısa süre içinde Ruslar tarafından silahlandırılarak eğitime tâbi tutulmuşlardır. Bu alay çeşitli başarılar elde etmiştir. 1914 yılının Aralık ayında, Osmanlı ordusu Sarıkamış önlerinde ilerleme kaydedince, Ruslar ani bir şekilde ve bölgede yaşayan Nasturilere bu durumu bildirmeden 2 Ocak 1915 tarihinde Urmiye ve Salmas bölgelerinden çekilmiştir. Ruslar, plansız bir şekilde bölgeden çekilince

Nasturilerin bir bölümü, Amerikan ve Fransız misyonlarına sığınırken diğer bir bölümü de Kafkasya'ya göç etmiştir. Geri kalanların bir bölümü ise hastalık ve çatışmalar sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdir. Ayrıca Rusya lehine çalışarak Osmanlı İmparatorluğu'na ihanet eden Nasturi ajanlar bu süreçte idam edilmişlerdir (Sonyel 2001, 87-88). Sarıkamış harekâtının başarısız olmasından sonra Ruslar tekrardan Urmiye'ye dönerek (Mayıs 1915), 1917 yılında gerçekleşecek olan Bolşevik Devrimi'ne kadar bu bölgede hâkimiyetlerini korumuşlardır (Stafford 1935, 19).

İran bölgesinde yaşanan bu sürecin akabinde, Hakkâri bölgesinde yaşayan Nasturiler 10 Mayıs 1915 tarihinde Rusya'nın yanında yer alarak Osmanlı İmparatorluğu'na isyan etmişlerdir (Anzerlioğlu 2000, 71). Osmanlı birlikleri, bölgede kontrolü sağlamak için öncelikle Hakkâri'nin doğusunda ve kuzeyinde yer alan isyancı Nasturileri zapt etmiştir. Daha sonra Osmanlı birlikleri, 8 Ekim 1915 tarihinde Çukurca bölgesinde güvenliği sağlamıştır. İsyana karışan Nasturiler, Rusya'nın kontrolü altında olan Urmiye bölgesine kaçmıştır (Yılmaz 2015, 117).

Urmiye bölgesine kaçan Nasturiler, ATASE arşiv belgelerine şu şekilde yansımıştır: Musul Vilayeti'nden Başkumandanlık Vekaletine gönderilen 30 Eylül 1331 (13 Ekim 1915) tarihli yazıda, “Yerlerinden ihraç edilen Nasturilerin büyük çoğunluğunun Dilman'a gittikleri ve içlerinde bulaşıcı hastalık zuhur ettiğinden kasabaya girmekten ve ahâli ile temas etmekten men edildikleri ve Rusların Hoşab'a doğru Kuvayı İmdadiye gönderdikleri, oralardan firar eden Müslümanların ve gönderilen muhacirlerin ifadelerinden anlaşılmıştır.” gibi hususlara yer verilmiştir (ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.15-1). Bu belgeden de anlaşıldığı üzere, isyana karışan Nasturiler kaçmak durumunda kalmışlardır. Ayrıca Rusların Nasturilere olan yardımları açık bir şekilde görülmektedir. Rusların yardım kuvveti

göndermesiyle beraber bölgede yaşayan Müslümanlar, yaşanması muhtemel olumsuz hadiseleri öngörerek bölgeden ayrılmışlardır.

Milletler Cemiyeti arşivinde yer alan *The Claims of the Assyrians before the Preliminaries of Peace at Paris* adlı belgede Nasturiler, isyan sürecini şu şekilde anlatmaktadır: “Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa girmesiyle beraber, Asuriler İtilaf Devletleri’nin yanında bölgesel bir güç olarak savaşmıştır. Alınan zaferler, Rus güçlerine mal edilse de gerçekte asıl çabayı gösteren ve zaferler elde eden Asurilerdir. Rusya’nın yürütmüş olduğu operasyonları tehdit eden Kürtler, Patrik Mar Şimun’un ordusu sayesinde bölgeden temizlenmiştir. Ruslar silah verme sözünü yerine getirmiş olsaydı, Musul’un Asurilerce ele geçirilmesi muhtemeldi.” (Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242). Bu belgeden anlaşıldığı üzere, Rusya vermiş olduğu sözleri yerine getirmemiştir; Nasturilerin isyan etmelerindeki en büyük motif, Rusya’nın sağlayacağı silah desteği olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir.

İsyan sürecine sadece Hakkâri’deki Nasturiler, dâhil olmamıştır. Midyat civarında yaşayan Süryaniler de Osmanlı İmparatorluğu’na karşı isyan girişiminde bulunmuşlardır. *The Claims of the Assyrians before the Preliminaries of Peace at Paris* adlı belgede ise Asurilerin Diyarbakır, Urfa, Harput ve Mardin civarında Osmanlı birlikleri ile çarpıştıkları ifade edilmiştir. Özellikle Midyat’ta 6 ay boyunca Osmanlı ordusu ile çatıştıkları ve sonunda mühimmat eksikliğinden dolayı teslim olmak zorunda kaldıkları belirtilmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242).

Yaşanan bu isyan girişimi Osmanlı belgelerine şu şekilde yansımıştır: “Osmanlı Ordu-yi Hümayûn Başvekaletinden Gelibolu Başkumandanlık Vekaletine gönderilen 1 Teşrinievvel 1331 (14 Ekim 1915) tarihli yazıda, 650 mevcutlu ve 2 adi cebel

topuna sahip Ömer Naci Bey¹³ müfrezesinin Cizre'ye geldiği bildirilmiştir. Ömer Naci Bey, Midyat mntıkasında isyan eden Süryanilerin, Midyat-Cizre arasındaki İslam köylerini tahrip ve ahalisini de katletmekte olduklarından dolayı Süryanilerin üzerine gitmek gerektiğini ve 51. firkanın da bugün Cizre'ye gelecek olan tabur ile bir seri cebel topunun da kendisine verilmesini teklif etmiştir. Evvelce Diyarbakır Vilayetinden yapılan müracaat üzerine birkaç cebel topuna sahip, yeterli kuvvetin hızlı bir şekilde Midyat'a sevk edilmesi Ordu Kumandanlığına emredilmişti. Müfrezenin sevk edildiği vakitte henüz bir istila olmadığından dolayı durum Cemal Paşa'ya iletilmişti. 51. firkanın Midyat'a olan yürüyüşünün devam edilmesine karar verilmiştir.” (ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.27-2)

Süryanilerin Midyat mntıkasındaki isyan girişimleri sonucu bölgeye gelen Ömer Naci Bey, Süryani isyanının bastırılması için askeri teçhizat talep etmiştir. Bölgesel çapta bir isyan olmasına rağmen Osmanlı ordu yöneticileri, durumu ciddiyetle ele almış ve bu yönde adımlar atmıştır.

Şam vasıtasıyla 4. Ordu Kumandanlığına gönderilen 17 Teşrinievvel 1331 (30 Ekim 1915) tarihli yazıda, Midyat mntıkasındaki asilerin Ermenilerle işbirliği yaparak İslam köylerini tahrip ettikleri ve İslam ahalisini katletmeye devam ettikleri ifade edilmiştir (ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.27-3). Osmanlı ordusunun almış olduğu önlemlere rağmen, Süryani gruplar Müslüman köylerine saldırmaya devam etmiştir. Ayrıca bu saldırılar sırasında Süryaniler, Ermenilerden destek almıştır.

¹³ “Ömer Naci Bey, 317’de (1902) Mekteb-i Harbiyeyi bitirerek Mülazımlıkla Rumeli’ye gitmişti. Sonra Paris’e firar etmiş, İttihad ve Terakkî müessisleri arasına girmişti. Paris’te pek çok hizmetler ifâ ettikten sonra İran ve Kafkasya’ya koştı. İran’da büyük muvaffakiyetler gösterdikten sonra yakalanarak idama mahkûm edilmişse de 324 (1908) senesinde Meşrutiyetin ilanını müteakip hükümetin teşebbüsâtıyla zindandan tahliye edilerek Osmanlı hududuna gelmiştir. Ömer Naci, Harb-i Umûmi başlar başlamaz, sırf kendi arzusuyla İran taraflarında çalışmaya koşan Naci, bilahire hastalanarak Kerkük hastanesinde ebediyete kavuştu.” (Tetik 2014, 441-442).

3. Ordu Kumandanlığına gönderilen 28 Teşrinievvel 1331 (10 Kasım 1915) tarihli yazıda, Midyat ile Cizre arasındaki Süryanilerin, Ermenilerle birleşerek telgraf hatlarını kestikleri ve İslam köylerine saldırılarda buldukları Ömer Naci Bey tarafından bildirildiğinden, bu grupların bastırılması için Ömer Naci Bey müfrezesinin Cizre'den; bir piyade taburu ile 2 cebel topunun Urfa'dan, Midyat istikametine doğru hareket ettiği bildirilmiştir. Asilerin taarruz ve tecavüz ettikleri mahaller 3. Ordu mıntıkası dâhilinde olması hasebiyle bu müfrezeler 3. Ordu tarafından idare olunacaktır. Asilerin, silahlarını teslim etmesi halinde hükümetin karar vereceği mahalde tutulmaları söz konusu olacaktır. Bunların İslam köylerine taarruz ve katliama girişmeleri söz konusu değilse haklarında kötü muamele yapılmayacaktır (ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.32). Osmanlı ordusu Süryanilere, karşı bir saldırı düzenlemekten ziyade isyancı Süryanilerin teslim olmasını istemiştir. Ancak bu sırada da tedbiri elden bırakmamıştır. Hatta Müslüman köylere saldırıda bulunmayan Süryanilerin affedileceğini belirtmiştir. Süryanilerin Osmanlı ordusu tarafından soykırıma uğradığını iddia eden Batılı yazarların aksine bu belgede Osmanlı ordusunun çatışmadan yana olmadığı ve diplomatik yolları kullanarak isyancıları ikna etmeyi amaçladığı görülmektedir.

Harbiye Nezareti'nden 3. Ordu Kumandanı Mahmut Kamil Paşa'ya gönderilen 2 Teşrinisani 1331 (15 Kasım 1915) tarihli yazıda, Midyat ve Cizre'deki asilerin Hezek köyünde, müfreze kumandanı Ömer Naci Bey'in silahlarını teslim etme teklifine ateşle karşılık verdikleri gibi, daha evvelce Midyat'taki asilere silah bırakma teklifine karşı mezkûr asilerin Müslüman ahaliyi katlederek mukabelede buldukları ve üçüncü bir sulh teklifinin de hükümetçe uygun görülmediği ifade edilmiştir. Ayrıca Musul Vilayetinde Sincar dağına iltica eden Ermenilerle mahalli Yezidilerin birleşerek Midyat asileriyle muhabere ettikleri ve bunları isyanda sebat

etmeleri konusunda teşvik etmelerinden dolayı Sincar'daki asilerin de cezalandırılması gerektiği ve 4. Ordudan gönderilen bir tabur ile 2 cebel topundan müteşekkil bir müfrezenin Ömer Naci Bey müfrezesi ile harekâta bulunmak üzere Mardin'den hareket etmiş olduğu belirtilmiştir (ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.35-3). Osmanlı ordusu Midyat'taki asi Süryanileri ikna etmeyi çalışırken Musul'daki Ermeni ve Yezidilerin de Süryani isyanını desteklemesi, sorunun büyüdüğünü göstermektedir. Ayrıca asi Süryaniler, Osmanlı ordusunun barış arayışlarını sekteye uğratarak saldırılarına devam etmişlerdir.

Ömer Naci Bey'in, Musul Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesine gönderdiği 4 Teşrinisani 1331 (17 Kasım 1915) tarihli telgrafnamede, asilerin silahlarını bırakmamak şartıyla uyuşmayı kabul edecekleri fakat silahlarını almaya gelince ateşle mukabele ettikleri, 4. Ordu'dan Midyat'a gelen müfreze toplarıyla beraber, muhtelif köylerde istihkâma çekilen asilerin kesin olarak cezalandırılacakları gibi hususlar ifade edilmiştir (ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.35-9).

Midyat bölgesindeki Süryanilerin, Müslüman köylere ve ahaliye vermiş oldukları zararlar açıktır. Osmanlı ordu yöneticilerinin göstermiş olduğu ihtiyatlı tavırlara karşı, Süryaniler isyanlarını arttırarak devam ettirmiş ve bölgede kanlı eylemlere girişmişlerdir. Ömer Naci Bey'in isyancılara karşı sulh yolunu bulma çabaları Süryaniler tarafından sürekli bir şekilde akamete uğratılmıştır. Asilerin sadece Süryani unsurlardan müteşekkil olmadığı, Ermenilerin de Süryanilere katıldığı ve isyanı daha şiddetli boyutlara vardırtdıkları açıkça görülmektedir. İsyân eden Süryanilerin bölgedeki Yezidi unsurlarla da irtibat halinde olmaları oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı güçleri, yaşanan bunca hadiseden sonra son olarak tam teşekküllü bir askeri müdahalede bulunmaya karar vermiş, Midyat Süryanileri de kaybedeceklerini anladıkları için, çatışmayı uzatmamışlardır.

1916 yılının bahar aylarında, Rus güçleri Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgelerinde daha çok Kürtlerin yaşadığı coğrafyada güney ve batı yönünden Asuri ve Ermeni güçleriyle beraber ilerleme kaydetmiştir (Austin 1920, 6). 1917 yılına gelindiğinde, Nasturilerin Ruslarla daha çok temas halinde olduğu görülmektedir. Bu yakın ilişki, Osmanlı belgelerinde net bir şekilde görülmektedir:

İmadiye Kaymakamlığına 5 Teşrinievvel 1333 (5 Ekim 1917) tarihli gönderilen yazıda, Çal'da 12 saat süren çarpışmanın sonunda, düşman kuvvetleri üstünlük sağlayarak kadın ve çocukların birçoğunu katlettiler. Ayrıca 2 Jandarma şehit olmuş ve 1 asker de yaralanmıştır. Bu çarpışmada düşman kuvvetleri çoğunlukla bomba kullanmıştı. Kuvvetler, ahaliyi esir ve şehit ettikten sonra Pervari-i Bâlâ'yı vurmak üzere Tiyari içine dağılarak elde ettikleri ganimet ve azığı nakletmek ile meşgul olmuşlardır. Düşman kuvvetlerinin sayıca üstün olmasıyla beraber, Rus askeri elbise ve silahlarıyla donatıldıkları Çal Müdür Vekili tarafından ifade edilmiştir. Bölgeye 500 kişilik bir kuvvet sevk olunmuştur. Ancak düşmanın sayıca fazla olması hasebiyle saldırı yapmak mümkün olmamıştır. Çal'ın yakılıp yıkılmasından sonra, merkez kaza ile düşman mahalleri arasında hiçbir sorun kalmamıştır. Merkezde cephanenin bitmesinin yanı sıra cephanenin bölgeye süratli bir şekilde sevk edilmesi oldukça zordur. Oramar aşireti de civar köylere inmiştir. Bölgede yağmacılık arttığından Yusuf İzzet Bey müfrezesinin süratli bir şekilde sevk edilmesinin gerekliliği belirtilmiştir (ATASE, BDH Kol., Kls.3676, D. 335, F.1-27-28). Hakkâri mıntıkasında Rusların askeri yardımları neticesinde Nasturilerin, faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Osmanlı ordu yöneticilerinin bölgeye sevk ettiği askeri birlik ve cephanenin sayısının fazlalığı Rus destekli Nasturi isyanının boyutunu göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

İmadiye Jandarma Bölüğü Kumandanlığından 29 Kanunievvel 1333 (29 Aralık 1917) tarihinde alınan acil kodlu telgrafnamede, Oramar Aşiret Reisi Sito'nun göndermiş olduğu yazıda 10.000 kadar Rus kuvveti ile Tiyari'den Ruslara katılan 10.000-15.000 kadar Nasturi olduğu ve 10.000 kadar da Şemdinan'dan gelen Nasturinin olduğu bildirilmiştir. Toplam 30.000 kişiden müteşekkil olan düşman kuvvetinin, 10.000 kadarı iki günden beridir Oramar üzerine saldırı düzenlemektedir. Zir'de Rikân aşiretinin Sito'ya katılmak üzere hareket ettiği, İmadiye ve Çor(?) aşiretlerinin adam göndermesi yönünde kaza kaymakamı tarafından emir verildiği, mülâzım (Teğmen) İbrahim Efendi ile merkez mevcudunda 10 neferlik bir müfreze sevk olunduğu ifade edilmiştir (ATASE, BDH Kol., Kls.3676, D. 335, F.1-4). Rus destekli Nasturilere karşı bölgedeki aşiretler kendilerini savunmaya çalışmışlardır. Bölgede Rus kuvvetinin de bulunması, Rusya'nın Nasturi isyanına sadece askeri teçhizat kapsamında yardım yapmadığını, bizzat sahada olduğunu göstermektedir.

İmadiye Kaymakamlığına 29 Kanunievvel 1333 (29 Aralık 1917) tarihli gönderilen yazıda, Rus, Ermeni ve Nasturilerin miktarının 10.000 kadar olduğu tahmin edilmekle beraber, 3 top ve 3 mitralyözlerinin mevcut olduğu, Oramar kasabasının düşman tarafından kısmen işgal edildiği ve ahaliden 400'e yakın kişinin hayatını kaybettiği ve esir düştüğü, Oramar nahiyesinin Rikân'a göç etmek durumunda kaldığı, kaza aşiretlerinden İmadiye ve Derski sınırdaki oldukları için kendi korkularından Sito'ya yardım gönderemeyeceklerini, Sito'ya sadece Rikân, Bervari ve Zirek ahalisinden 100 kişilik bir yardım ekibi yollandığı, bundan dolayı aşiretleri gayrete getirmek ve kazanın emniyeti için bir kuvvetin süratle gönderilmesi gibi hususlar dile getirilmiştir (ATASE, BDH Kol., Kls.3676, D. 335, F.1-8). Devam eden çatışmalar sırasında, Ermenilerin de Nasturilere destek verdiği belirtilmiştir.

Bölgedeki aşiretler Rus, Nasturi ve Ermenilerden müteşekkil birliklerin saldırılarına karşı birbirlerine yardımcı olmaya çalışmaktadırlar.

Hakkâri bölgesinde Nasturilerin, Ruslarla beraber hareket ettikleri ve Rusların Nasturileri desteklediği görülmektedir. Nasturiler, arkalarında olan Rus desteğinin özgüveniyle bölgede birçok katliama sebep olmuşlardır. Bölge ahalisi, Nasturi ve Ermeni çetelerin saldırılarına maruz kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yönetici kadroları, bölgeye müfrezeler göndermeye çalışmıştır. Ancak gönderilen müfrezeler bölgede güvenliği sağlamada yetersiz kalmıştır.

1917 yılının sonbaharında Birinci Dünya Savaşı'nda büyük bir dönüm noktası yaşandı. Rusya'da Bolşevik Devrim gerçekleşti ve bu durum cephede savaşan Rus askerlerini oldukça etkiledi. Kuzey İran ve Urmiye bölgelerinde Rus etkisi oldukça fazlaydı. Kasım ayında Bolşevikler, Kafkas bölgesinden çekilmeye başladı. Rusya'nın çekilirken mühimmat ve silahları bölgedeki yerel Kürt gruplarına ve İranlılara satması bölgenin geleceği açısından oldukça sıkıntılı bir sürece işaret etmekteydi. Ancak Ruslar, bölgeden çekilirken sadece Kürtlere ve İranlılara silah ve mühimmat vermemiştir; silah ve mühimmata ek olarak yaklaşık 20.000 kadar Fransız tüfeği, Baz'da General Aga Petros komutasındaki gruplar ve aşağı Tiyari bölgesindeki Malik Khoshaba komutasındaki gruplar arasında dağıtılmıştı (Donabed 2015, 63).

Asuriler, her ne kadar çekilen Rus ordusu tarafından yalnız bırakılmış olsalar da Rus silahlarıyla teçhiz edilen Asurilerin durumları daha önceki dönemlerle kıyaslandığında oldukça iyi durumdaydı (Stafford 1935, 21). Bu silahlı kuvvetten cesaret alan Nasturiler Rusya ile ittifaklarını sona erdirdiler ve derhal yeni bir müttefik arayışına girdiler.

5.2. İngiltere ve Nasturiler

Rus ordularının dağılmasından sonra korumasız kalan Nasturiler, başka bir devletin himayesi altında olabilmek için bir arayışa girmişti. Bu yöndeki çabaları olumlu bir şekilde neticelendi; İngiliz İstihbaratçı Yüzbaşı Gracey¹⁴, Aralık 1917 yılı ile Ocak 1918 yılı arasında Urmiye’de Nasturilerle bazı görüşmeler gerçekleştirmiştir (Kaymaz 2007, 116). Görüşmelerde Rusya’nın eski konsolos yardımcısı Basile Nikitine de bulunmaktaydı. Bu görüşmeler sırasında Yüzbaşı Gracey, Asurilere acil bir şekilde çeşitli yardımların yapılacağını ifade etmiştir. Dahası gelecekte bağımsız bir Asuri devletinin kurulacağı sözünü vermiştir. Daha sonra 31 Ocak 1934 yılında Basil Nikitine yaptığı bir açıklamada, Gracey’in Asurilere bağımsızlık konusunda söz verdiğini teyit etmiştir (Boeni 2005, 30). Görüşmelerde bulunan bir diğer isim ise Dr. Paul Caujole’dır. Caujole, Rusya’nın Kafkas Orduları’nın dördüncü sağlık misyonunda görevli bir askeri doktor olup Urmiye’deki Fransız Hastanesi’nin yöneticilerinden biridir. Caujole, İngiliz istihbaratında çalışan Yüzbaşı Gracey’in Nasturilerin, Türklere karşı savaşmalarını sağlamak için Van’da bulunan komuta merkezinden özellikle Urmiye’ye geldiğini ifade etmiştir. Gracey, Nasturi asker ve sivil görevlilerinin maaşları için gerekli olan paranın İngiltere tarafından ödeneceğini belirtmiştir. Nasturilerin gelecekte bağımsız olacakları konusunda da söz vermiştir (Samcun 1991, 23-24). Ayrıca Gracey, 1920’li yıllar boyunca İngiltere Dışişleri Bakanlığı ile sürekli temas halinde olmuştur. Gracey, bu süreç zarfında iki kez

¹⁴ “Gracey, 1909-1914 yılları arasında Urfa’da misyoner olarak çalışmıştır. 1915-1918 yılları arasında Kafkasya’da Ermeni ve Asuriler için kurulan Amerikan Komisyonunun önce üyesi sonra ise Başkanı olmuştur. Ayrıca bu dönemde İngiliz ve Rus hükümetleri için Kürtlere yönelik iki önemli gizli görev yürütmüştür. 1918 yılında “Hush Hush” ordusu olarak bilinen ve daha sonrasında General Dunsterville komutası altına geçen Ermeni ve Asuri birliklerini organize etmiştir. 1919 yılında Bolşeviklere Tiflis’te esir düşmüş ve Moskova’da 9 ay hapis yatmıştır. 1920-1929 yılları arasında Ermenistan’ın Dostları Organizasyonunun Genel Sekreterlik görevini üstlenmiştir. Ana dili gibi Türkçe’yi bilen Gracey ayrıca Fransızca, Rusça, Asurca ve Ermenice lisanlarını da bilmekteydi. Ayrıca kişisel olarak birçok Asuri liderle tanışmıştır.” (Milletler Cemiyeti Arşivi, C-1533 20A/80239/19093)

Ortadoğu'ya ziyarette bulunmuş; bilhassa Irak'taki Hıristiyan azınlık ile yakından ilgilenmiştir (Fisher 2008, 218).

Ayrıca Gracey, Nasturilerle yaptığı görüşmede şu sözleri sarf etmiştir: “ Sizler yüzyıllardır düşmanlarınız tarafından ezilmektesiniz ve zulme uğramaktasınız. Sizler şu an Türklerin yanlış uygulamaları neticesinde yok olmanın eşiğine gelmiş bir halk konumundasınız. Bugün ben buraya müttefik güçlerin sizleri korumak ve özgür kılmak için yaptığı fedakârlıkları, akıttığı kanları anlatmak için geldim. Hıristiyan küçük bir ulus olarak, sizin göreviniz de geçmişte savaşlarda göstermiş olduğunuz kahramanlıkları aynı derecede devam ettirmektir. Özgürlük çok değerlidir ve onu elde etmek için çaba sarf etmek, fedakârlıklar yapmak gerekir. Atalarınızın topraklarına sahip olmak istiyorsanız, fedakârlık yapma konusunda istekli olmalısınız. Özgürlüğünüz için savaştığınızı asla unutmayınız; nihai hedefe ulaşmak için katkı sağlamaya devam etmek zorundasınız. Sizlerin görevi, Patriğin liderliği altında bir olmanızdır.” (Boeni 2005, 31). İngiltere'nin Nasturilere bu vaatleri vermesinin karşılığı olarak, Nasturiler de bölgede İngiltere'nin müttefiki olarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadele etmeye devam edecekti (Anzerlioğlu 2000, 91). İngiltere'nin amacı, bölgede kendi çıkarlarına hizmet edecek siyasi ve askeri bir oluşum yaratmaktı. Bundan dolayı İngiltere, bölgedeki Nasturi ve Ermeni unsurlarla diyaloga girerek, bu iki grubu kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de çeşitli vaatlerde bulunmuştur (Sonyel 2001, 98).

Bu sırada İran'da yeni gelişmeler meydana gelmiştir. İngiltere'nin de desteğiyle iyice saldırganlaşan Nasturiler, Salmas ve Urmiye bölgelerinde saldırılarda bulunmuşlardır. Bundan dolayı İranlıların nefretini kazanmışlardır. İran ve Nasturiler arasında çatışmalar meydana gelmiştir (Anzerlioğlu 2000, 91). Bu noktada, Rusların bölgeden ayrılmadan önce yerli Kürt gruplarına, Nasturilere ve İranlılara vermiş

olduğu silahları göz önünde bulundurmak gerekir. Verilen silahların çatışma ortamını arttırıcı bir etkisi olduğu görölmektedir.

Kürt lider Simko İsmail Ağa, 16 Mart 1918 tarihinde Patrik Mar şimun'a bir mektup gönderdi. Simko mektubunda Patrik Mar şimun ile barış konusunu görüşmek istediğini bildirmiştir. Simko, İngilizler tarafından Nasturilere önerilen müttefik kabul edilen bir liderdi. Bu görüşme esnasında Mar şimun'a ateş açılmış ve Patrik hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu hadise Nasturiler nezdinde büyük bir çok yaratmıştır (Mar şimun 2015, 95-97).

Mar şimun'un ölmesinden sonra, Nasturiler Aga Petros liderliğinde örgütlenmeye başlamışlardır. Aga Petros, ilk olarak Simko'nun köyüne saldırmış ve Simko'yu bozguna uğratmıştır. Bu sırada Türk Ordusu, Hoy civarında Ermenileri yenilgiye uğratmıştır. Aga Petros, Urmiye'nin kuzeyi ve güneyinde Kürtleri, Türkleri ve İranlıları dönüşümlü olarak yenilgiye uğratmıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiştir. Sayıca üstün olan bu gruplar karşısında İngiltere'den yeterli desteği bulamayan ve mühimmatı azalan Nasturiler, yalnız kalmışlardır (Heazell 1934, 4-5).

1918 yılının Nisan ayında zor durumda kalan Nasturi lider Aga Petros'un bölgedeki Türk kuvvetlerinin komutanı Hayri Bey'e yazmış olduğu mektup, muhtevası açısından son derece önem arz etmektedir. Aga Petros mektubunda, Nasturilerin hükümet ya da krallık konumunda olmadığını bundan dolayı da Türk kuvvetlerinin kendileriyle savaşmaması gerektiğini deklare etmiştir. Bu durum Nasturilerin İngilizlerin desteğiyle bağımsız bir devlet kurmanın öncülü olarak gördükleri isyanın bu nihai hedefinden vazgeçmeye başladıklarını veya en azından askeri müdahaleyi atlatmak için böyle göründüklerini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Aga Petros, Nasturilerin güvenliğinin sağlanması ve bir barış anlaşması yapılmasını

talep etmekteydi. Aga Petros'un göndermiş olduğu bu mektuba Hayri Bey'in vermiş olduğu cevap ise şöyledir: "Sizler silahlarınızı teslim ettiğiniz takdirde, sizlerin güvenliği Osmanlı İmparatorluğu tarafından sağlanacaktır." (Werda 1924, 53)

8 Temmuz 1918 tarihinde, İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerinde görevli olan hava subayı Pennington, zorlu bir yolculuktan sonra Urmiye'ye iniş gerçekleştirmiştir. Pennington, Urmiye'ye indiği vakit ilk anda Asuri kurşunlarının hedefi olmuştur. Ancak daha sonradan İngiliz olduğu anlaşılınca, Pennington Asuriler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Pennington'un Urmiye gelmesi doğal olarak Asurileri cesaretlendirmiştir. Pennington da Asurilere yardım sözü vermiştir (Stafford 1935, 23-24).

İngilizler, Nasturilere kendileriyle Sain Kale şeklinde tesmiye edilen bir bölgede buluşacaklarını ifade etmiştir. Ancak Nasturiler, İngilizlerin belirlediği bu bölgeye gittikleri vakit, İngilizlerin burayı birkaç saat önce boşalttıklarını öğrenmişlerdir. Daha sonra Nasturilerin bölgeden ayrılmasıyla beraber, İngilizler Sain Kale'ye tekrardan dönmüşlerdir (Samcun 1991, 25). Nasturiler de Sain Kale'ye gitmek üzere tekrardan yollara düşmüşlerdir (Heazell 1934, 5). Yaşanan bu geri çekilme ve yeniden bölgeye dönme hadisesi sırasında açlıktan ve çatışmalardan kaynaklı olarak birçok Nasturi hayatını kaybetmiştir (Smith ve Grivetti 1989, 116).

Son olarak, 50.000 kadar Nasturi, İran'ın Hamedan bölgesine gitmiştir. Bu bölgeden İngiltere'nin himayesi altında Irak'a gönderilmişlerdir (Sonyel 2001, 127). 70.000 kişinin yaptığı uzun yürüyüş sırasında, 20.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Hamedan'daki İngiliz askeri yetkililer, Nasturilerin ihtiyaçlarını karşılama noktasında yetersiz kalmışlardır. Bundan dolayı Nasturiler, 1918 yılının Ağustos ve Eylül ayları arasında Irak'ın batısında yer alan ve Irak'a 200 km, Bağdat'a ise 30 km

uzaklıkta yer alan Bakuba Kampı'na gitmişlerdir. Ancak İngiltere Hamedan'da, eli silah tutan Nasturi erkeklerden dört piyade taburu meydana getirmiştir. Bu piyade taburlarının başında da İngiliz subaylar bulunmaktadır. Böylece müttefik kuvvetlerin saflarında yer alan düzenli Nasturi birlikleri ortaya çıkmıştır. Ancak Nasturi birlikler, hiç sıcak çatışmaya girmeden, Ekim 1918'te savaşın artık bitme noktasına gelmesiyle beraber terhis edilmişlerdir. Terhis edilen askerler Bakuba Kampı'na gönderilmiştir (Silverfarb 1986, 34-35).

Birinci Dünya Savaşı'nda Irak'ın kuzeyinde ve Anadolu'nun güneyinde Osmanlı güçlerine ve Kürtlere karşı savaşan Nasturiler, İngiltere nezdinde küçük ama etkili bir askeri güç olarak hareket etmiştir (Isaac 2008, 216). Ancak İngiltere gerekli koordinasyonu sağlayamadığı için savaş sırasında Nasturilerin hayatlarını kaybetmesine sebep olmuştur. Ayrıca İngiltere, bölgede kendi çıkarları doğrultusunda Nasturilerden silahlı bir güç teşekkül etmiştir. Nasturiler, Bakuba Kampı'na gitmekle beraber, mülteci konumuna düşmüşler ve bu tarihten sonra bu mülteci sorunu uluslararası platformlarda çokça dile getirilmiştir.

Bakuba Kampı, Nasturi ve Ermenilerden müteşekkildi. Kampta bulunan Nasturilerin bir kısmı Hakkâri'den, diğer kısmı ise Urmiye'den gelmişti. Kampa su temin edilmekle beraber, idari ve sıhhi konularda olmak üzere birçok personel istihdam edilmişti. Albay F. Cunliffe-Owen¹⁵ Bakuba Kampı'nda görev yapmaya başladığı sırada kamp koşullarının çok iyi olduğunu ifade etmiştir. İngiltere yönetimi, iyi kamp koşullarını göz önüne alarak, kampın masraflarını azaltmak adına personel sayısını azaltılmıştır. Ayrıca İngilizler, masraflı olan Avrupalı ve Hintli personel yerine mültecilerden müteşekkil bir personel ekibi ihdas etmiştir. Kamptaki Nasturilerin

¹⁵ “Albay F. Cunliffe Owen, 1912 yılından itibaren Ortadoğu coğrafyasında çeşitli görevler ifa etmiş biridir. 1918 yılında Suudi Arabistan'ın Necid bölgesinin kralı Ibn Suud ile teşrik-i mesaide bulunmuştur.” (Asia 2009, 1)

çoğunluğu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşmaktaydı. Nasturi erkekler, kamptaki düzenli işlerde çalışmak istememekteydi. Ayrıca kamptaki Nasturilerin sadece küçük bir kısmı tarım dışı işlerle uğraşmaktaydı (Asia 2009, 1-3).

Bakuba Kampı'nda yeni doğan çocuklarda ölüm oranı oldukça fazlaydı. Yaşanan bu durum neticesinde Patrik, Nasturi kadınlara Nasturilerin geleceği için çocuklarına iyi bakma talimatı vermiştir. İngiltere yönetimi aracılığıyla verilen bu mesajlar, kamptaki Nasturilerin milliyetçi duygularını kamçılama amacı gütmekteydi. Ayrıca kampta eğitim çağındaki çocuklara, tarih ve dil gibi dersler Amerikan misyonerleri tarafından verilmekteydi (Robson 2016, 248-249).

İngiltere Bakuba Kampı'nda yaşayan Nasturileri, kendisine külfet olarak görmüştür. Durum, Albay Owen'in resmettiği gibi değildi. Bakuba Kampı'nın İngiltere'ye yıllık maliyeti 2 milyon sterlin civarındaydı. Birinci Dünya Savaşı sebebiyle ciddi ekonomik sıkıntılar yaşayan İngiltere, Nasturilerin hamiliğine son vermek istiyordu. Lord Curzon, Nasturileri Kürtlerin yaşadığı bölgelere yerleştirerek, Bakuba Kampı'nı kapatma planları yapmaktaydı. Ancak Nasturilerin tam olarak nereye yerleştirilecekleri konusu meçhuldü. Daha önce yaşamış oldukları topraklara - Hakkâri ve Urmiye- dönmeleri imkânsızdı. İngiltere'nin hâkimiyetinde olan İmadiye bölgesine yerleştirilmeleri kararlaştırıldı ancak bölgede yaşayan Kürtler bu duruma karşı çıkınca bu plan uygulanmadı (Kaymaz 2007, 118-119). Böylece Nasturilerin nereye yerleştirilecekleri konusu İngiltere nezdinde, büyük bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Nasturiler, bu tarihten sonra uluslararası arenada Batılı devletlerden kaynaklı olarak yaşadıkları mağduriyetlerin giderilmesini talep edeceklerdir.

5.3. Paris Barış Konferansı ve Nasturiler

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber, Nasturilerin sosyal ve ekonomik yaşamları parçalanmış bir görünüm arz etmekteydi. İsyan etmeleri sonucunda yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kalan Nasturiler, milliyetçi taleplerini İngiliz hükümeti ve Milletler Cemiyeti nezdinde dile getirmeye başlamışlardı. 1919 yılında, Nasturi toplumunun liderleri ve malikleri bir araya gelerek Nasturi meselesini Milletler Cemiyeti nezdinde temsil etmesi için Patrik Mar Şimun'un kardeşi Surma Hanım'ı lider olarak seçmişlerdi. Surma Hanım'ın lider seçilmesi, İngiltere tarafından da olumlu karşılanmasına rağmen Surma Hanım, uluslararası arenada Nasturilerin isteklerinin karşılanması noktasında gerekli başarıyı gösterememiştir. Bu durum, savaş sırasında adından sıkça söz ettiren Nasturi askeri lider Aga Petros için bir fırsat olmuştur (DeKelaita 2006, 21).

Savaş sonuna doğru, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un açıklamış olduğu Wilson İlkelerindeki 12. Madde -halkların kendi kaderini tayin hakkı- savaş sonrasına dair önemli bir duruma işaret etmekteydi (Boeni 2005, 36). Wilson'un deklare etmiş olduğu bu ilke Nasturilerin de dikkatini çekmiştir. Bu ilkeye göre; Osmanlı İmparatorluğu egemenlik anlayışına hanel gelmeyecek şekilde güvenliğini sağlamak zorundadır. Ancak İmparatorluk içerisinde yaşayan diğer toplulukların da güvenlikleri tesis edilmekle beraber bu grupların kendilerini geliştirebilmeleri için özerk bir saha tahsis edilmelidir (Isaac 2008, 220). Buradaki amacın, İmparatorluk içerisinde mikro düzeyde ulus-devlet benzeri yapılanmaların ortaya çıkartılması olduğu görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan askeri anlamda zararlı çıkan birçok farklı grup için 1919 Paris Barış Konferansı tam anlamıyla büyük bir fırsat demektir. Büyük Devletlerin

yer aldığı böyle bir konferansa Nasturilerin temsilcileri de sunmuş oldukları dilekçeler ile katılım sağlamışlardı (Atto ve Barthoma 2017, 114). Ayrıca bu süreç içerisinde birçok Nasturi lider, Nasturiler için bir devlet kurulması yönünde İngiltere ve Fransa'yı ikna etmek için Londra ve Paris arasında adeta mekik dokumuştur (Donef 2017, 218).

Konferansa; Urmiye'deki Nasturiler, Kafkasya bölgesine göç eden Nasturiler, ABD'deki *National Assyrian Association* adlı Nasturi lobisi temsilcileri, Asuri-Keldani Patrik temsilcileri gibi farklı Nasturi grupları katılmıştı. Her bir grubun konferansa sunduğu dilekçe içeriği, birbirinden farklılık arz etmekteydi. Örneğin; Keldani Patriği Keldanileri, Süryanileri ve Yakubileri içerisine alan birleşik bir devlet yaratma fikrini öne sürmüştür. Nasturi Patriği, Batılı devletlerin himayesi altında olan ve Musul, Jazira, Başkale ve Urmiye sınırlarını kapsayan bir Nasturi devletinin kurulması gerektiğini iddia etmiştir. Urmiye'den gelen temsilcilerin talebi, milliyetçi saiklerle yaratılacak yeni bir devletten ziyade, savaş öncesi mukîm oldukları topraklara geri dönmek şeklindeydi. ABD'deki Nasturi lobisinin teklifi ise, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni de içine alacak ve Akdeniz'e çıkışı olacak şekilde bir devletin himayesi altında bir yapı tesis etmekte (Laing- Marshall 2001, 60). Nasturi grupların, farklı konularda talepleri olsa da özü itibarıyla savaş öncesi konumlarına geri dönmek istedikleri görülmektedir. Ancak ABD'deki *National Assyrian Association* adlı yapının siyasi emellerinin stratejik düzeyde olduğu söylenebilir.

Paris Barış Konferansı'nda Nasturilerin iddia ve talepleri, Milletler Cemiyeti arşivinde yer alan *The Claims of the Assyrians before the Preliminaries of Peace At*

Paris adlı belgede açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu metni kaleme alan kişi kendini Asuri-Keldani Prensi olarak tanıtan Joel James Gabriel Demirza'dır.¹⁶

Asurilerin toprak iddiaları şu şekildedir: Asurilerin 250.000 mil kare (647.497 km) civarındaki toprakları Müslümanlar tarafından ele geçirilmiş ve ele geçirilen topraklara Müslüman unsurlar yerleştirilmiştir. Ancak Asuriler bahse konu olan toprakların tamamı için hak iddia etmemektedir. Küçük Zap suyundan başlayarak Diyarbakır'a (bu şehir de dâhil) kadar uzanan kısım ile batıda Fırat nehrinden başlayarak doğuda Ermenistan dağlarına kadar uzanan yerler de bu topraklara dâhildir. Demirza, Asurilerin savaş boyunca verdikleri kayıplardan dolayı Türkiye ve Almanya'nın tazminat ödemesi gerektiğini iddia etmiştir. Urmiye'de yaşanan hadiseler hususunda, İran'daki Azeri hükümetinin sebep olduğu can ve mal kayıplarından dolayı İran'ın Asurilere tazminat ödemesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Demirza, Mar Şimun'a düzenlenen suikastın iki İranlı yöneticinin tahrik ve komplolarıyla gerçekleştiğini ifade etmiştir. Bu suikastın da tazminatı olarak Azeri hükümetinden 1 milyon İran tümeni talep etmiştir. Urmiye, Tergavar ve Mergavar bölgelerindeki maddi kayıplardan dolayı da 18 milyon İran tümeni talep etmiştir. Asurilerin imkân ve kabiliyetleri ise şu şekildedir: Eğitim alanında Asuriler, Avrupa ve Amerika'daki eğitim kurumlarının kendilerine sundukları fırsatları iyi değerlendirdiklerini düşünmektedirler. Ulusal Asuri Üniversitesini kurabilme kabiliyetlerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Endüstriyel kabiliyet olarak, Transkafkasya Demiryolu'nun Gürcistan'dan başlayıp İran hududuna kadar uzanan parçasının Asuri mühendisliğinin bir ürünü olduğu belirtilmiştir. Tarım ve ticaret

¹⁶ "Joel James Gabriel Demirza, 22 Haziran 1901 tarihinde Urmiye'de doğmuştur. Brown's Üniversite hazırlık kursunda eğitim alan Demirza, mühendislik alanındaki eğitimini de Fildelfiya'daki Drexel Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Demirza askeri, siyaset bilimi ve sanat gibi alanlarda da çeşitli eğitimler almıştır. Kısa süreliğine, Sikorsky Havacılık Kurumu'nda s-39'un test ve geliştirme birimlerinde istatistik uzmanı olarak çalışmıştır." (Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242).

konusunda da Asurilerin her zaman iyi oldukları vurgulanmıştır. Asurilerin talepleri ise şu şekilde özetlenebilir: Kadim bir toplum olan Asurilere, ayrı bir devlet kurulmalıdır. Batılı devletlerin yanında yer alarak oldukça riske giren ve oransal olarak çok kayıp veren Asuriler, ayrı bir devlet kurmak için gereken tüm fedakârlıkları yerine getirmiştir. Türk hükümetinin sunduğu cazip teklife rağmen savaşta Batılı devletler ile beraber hareket eden Asurilerin, tazminat ve onarım hakkı iddiaları öncelikli olarak değerlendirilmelidir. Büyük Britanya, Rusya ve Fransa'nın resmi temsilcileri, Asurilerin savaşta kendileriyle beraber hareket etmesi için oldukça ısrarcı olmuşlardır. Resmi temsilciler, Asuriler için bağımsız bir devlet kurulacağı yönünde çok ciddi sözler vererek Asurileri savaşa girme noktasında ikna etmişlerdir. Dolayısıyla Asuriler var olma tehlikesiyle karşı karşıya kalarak, özgürlükleri uğruna fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Salmas, Urmiye, Mergavar ve Tergavar'ı içine alacak şekilde Asurilerin çoğunlukta olduğu yerler, İran hükümetinin razı olacağı yerler ile takas edilebilecek şekilde planlanmalıdır. Asuriler, 15 yıl boyunca bir hükümet kuramayacaklarının farkındadır. Bundan dolayı da mandater bir devletin denetimi altında olmayı istemektedirler (Milletler Cemiyeti Arşivi 4/39437/35242).

Nasturiler, yaşadıkları coğrafyalarda kendilerine bir devlet kurma fırsatı verilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca sahip oldukları iş gücü ve verimli topraklar sayesinde kendilerinin devlet kurma ve bunu idare etme kapasitelerinin olduğunu tüm dünyaya göstereceklerini iddia etmişlerdir (Yoosuf 2017, 44).

Nasturilerin Paris Barış Konferansı'nda ortaya koyduğu iddia ve talepler değerlendirildiğinde Nasturiler, Batılı devletler tarafından kendilerine verilmiş olan sözlerin tutulmasını talep etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Nasturilerin Batılı devletlerin safında savaşa girmemesi noktasında sarf ettiği çaba bizzat Nasturiler tarafından dile getirilmiştir. Toprak iddiaları ise oldukça abartılıdır. Nasturiler, Batılı

devletlerden kendileri için bir devlet kurulmasını talep etmişlerdir. Ancak bir devlet talep etmelerine rağmen bu devleti idame ettirecek imkân ve kabiliyete sahip olmadıklarının farkındadırlar. Bundan dolayı da Batılı bir devletin hâkimiyeti altında olmak istediklerini belirtmişlerdir. Savaş öncesinde, devlet kurma gibi bir tahayyülleri olmayan Nasturilerin, İngilizlerin kendilerine devlet kurma sözü vermesiyle beraber bir maceraya atıldıkları görülmektedir. Ayrıca savaş öncesinde Nasturiler, iddia ettikleri gibi bu derece geniş ve büyük bir coğrafyada yaşamamaktaydılar.

Paris Barış Konferansı'nda Surma Hanım, her zaman İngiltere'nin kontrolü ve himayesi altında kalmak istediklerini deklare etmiştir. Ancak İngiltere, mevcut durumda ilk önce Türk hükümeti ile barış anlaşması yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Sonyel 2001, 143). Diğer bir deyişle, konferans boyunca Nasturiler İngilizler tarafından oyalanmışlar ve Nasturiler, bu konferanstan istediklerini elde edememiştir.

Sonuç olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Nasturilerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan girişimleri söz konusu olmuştur. İmparatorluk toprakları içerisinde Midyat bölgesinde yaşayan Süryanilerin de kısa süreli bir isyan girişimi olmuş olsa da bu girişim Osmanlı ordusu tarafından bastırılmıştır. Nasturilerin isyan girişimi sadece Osmanlı İmparatorluğu topraklarında cereyan etmemiş, İran topraklarındaki Nasturiler de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tıpkı Ermeniler gibi Rusya'nın desteği ve idaresi altında Osmanlı-Rus muharebeleri sırasında Rus ordusunun yanında yer almışlardır. Ancak gerek Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Nasturilerin doğrudan isyanları, gerekse İmparatorluk sınırları dışında yaşayan Nasturilerin Rus ordusunun yanında yer alması Nasturilerin devlet kurma arayışlarına herhangi bir katkı sağlamamıştır. Hem Midyat isyanının

bastırılması hem de Rusların geri çekilmesi üzerine yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kalan Nasturiler mülteci konumuna düşmüşlerdir. Irak'taki mülteci kampında yaşamlarına devam eden Nasturiler, 1919 yılında düzenlenen Paris Barış Konferansı'na katılarak kendilerine vaat edilen sözlerin yerine getirilmesini talep etmişlerdir. Ancak bu konferansta Nasturilerin talepleri yeterince dikkate alınmamış ve Nasturilerin İmparatorluk idaresi ile uzlaşmaları onlara tavsiye edilmiştir. Bu durum Nasturiler açısından büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve devlet kurmak için yeni bir isyan başlatma azimlerini tetiklemiştir.



BÖLÜM VI

TÜRK İSTİKLÂL SAVAŞI SIRASINDA VE SONRASINDA

NASTURİLER

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesini müteakip başlayan Türk Milli Mücadelesi döneminde Nasturilerin isyan girişimleri ve yaşadıkları bölgelerdeki Müslüman unsurlara yönelik saldırıları hız kaybetmeden devam etmiştir. Bu dönem bir isyan için elverişli koşullar taşıyan bir dönemdir. Bir taraftan Mondros Mütarekesi'nden sonra Suriye ve Irak'ta manda idareleri kurulmuş ve Nasturilerin bir kısmı bu idareler altında yaşamaya başlamışlar, İmparatorluk sınırları dahilinde kalanlar da bu idarelerin yöneticileri ile iletişimlerini sürdürmüşlerdir. Diğer taraftan Mütareke'den kısa bir süre sonra başlayan işgaller Anadolu'da bir milli direniş hareketi başlatsa da bu hareket daha ziyade doğuda Ermeni ve batıda Yunan işgalleri ile uğraşmış, güney bölgelerindeki işgal ve isyan girişimleri ile mücadele ilk başlarda yerel direniş hareketlerine bırakılmıştır. Bu dönemde İngiltere'nin yoğun desteğini alan Nasturiler, Birinci Dünya Savaşı sırasında terk ettikleri topraklara geri dönebilmek ve mümkünse bu topraklarda ya büyük bir devletin hamiliğinde, ya İmparatorluk idaresi altında özerk, ya da tam bağımsız bir devlet kurabilmek için mücadeleye devam etmişler ve bölgede İngiliz çıkarlarına hizmet eden yerel silahlı güç haline gelmişlerdir. Bu süreçte, İngilizlerin yanı sıra Suriye ve Lübnan üzerinden Ortadoğu coğrafyasına giren Fransa'nın da Nasturilerle ilgili denkleme dâhil olmak istemesiyle, Büyük Devletler arasında güç mücadelesi daha da artmıştır.

İleride daha detaylı tartışılacağı üzere Türk Milli Mücadelesi başarı ile sonuçlanıp Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra istediklerini elde edemeyen Nasturiler, Milletler Cemiyeti nezdinde girişimlerini daha da arttırmışlardır. Dünyanın farklı

coğrafyalarında mülteci konumunda olan Nasturiler, Milletler Cemiyeti'ne gönderdikleri dilekçelerde, kendilerine bir ülke tahsis edilmesini talep etmişlerdir. İngiltere ve Milletler Cemiyeti'nin işbirliğiyle Nasturilere bazı yerleşim yerleri teklif edilmiştir. Ancak bu yerleşim yerleri Nasturilerin alışık olmadığı farklı iklim bölgelerini kapsadığı için, bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu durumda Nasturiler son bir kez 1920'lerin ortasında Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı bir isyan girişiminde bulunmuşlar ve bunda da başarısız olarak devlet kurma hayallerine tamamen veda etmişlerdir.

6.1. Türk İstiklâl Savaşı Sırasında Nasturilerin Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber, Nasturilerin uluslararası arenada devlet ve toprak talep etme durumu ortaya çıkmıştır. Paris Barış Konferansı'na katılan Nasturiler istediklerini elde edemeyince, buldukları bölgelerde isyan etmeye devam etmişlerdir. Ayrıca yaşadıkları topraklara dönebilmek için her türlü çabayı göstermişlerdir. Bu çaba devam ettiği sırada Nasturiler, İngiltere ile işbirliğini sürdürerek yaşadıkları bölgelerde düzen bozucu faaliyetler içerisinde bulunmaya devam etmişlerdir.

Bakuba Kampı'nda yaşamlarını idame ettiren Nasturiler, hem idari hem de mali olarak İngilizler için büyük bir külfet demektir. İngiltere'nin savaşta müttefiki konumunda olan Nasturiler, 1919 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kürtlerin yaşadığı bölgelerde çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar ve İngiltere'nin bölgedeki amaçlarını gerçekleştirmede oldukça faydalı olmuşlardır. İngilizler bir taraftan bu küçük ama değerli müttefiklerini yanlarında tutmak istiyorlar, diğer taraftan son derece maliyetli olan kampı kapatarak Nasturiler için bir yerleşim alanı tayin etmeye çalışıyorlardı. Nasturilerin nereye yerleştirilecekleri konusunda birçok öneri

gündeme gelmiştir ancak en son olarak Nasturiler, İngilizlerin kontrolünde kalan Kuzey Irak'ta bulunan İmadiye bölgesine yerleştirilmeleri hususunda öneride bulunmuşlardır. Bu öneri, Albay A.T Wilson ve Albay Leachman tarafından da kabul edilmiştir. Ancak merkezi hükümet, İngiliz ordularının bölgeden çekilmesi konusunun gündemde olmasından dolayı bu öneriye sıcak bakmamıştır. Daha sonra bu öneri de rafa kaldırılmıştır (Millet Cemiyeti Arşivi, 1/30195/17502).

Nasturilerin yerleşim talebinin reddedilmesine rağmen 1919 yılında, Nasturilerin İmadiye bölgesindeki askeri faaliyetleri oldukça artmıştı. İngilizlerle beraber hareket eden Nasturiler, Ermenilerin de desteğini almışlardı. Bu durum Osmanlı belgelerine şu şekilde yansımıştır: Harbiye Nezaret-i Celilesi'ne 9 Eylül 1335 (9 Eylül 1919) tarihli yazıda, son gelen malumata göre Zaho'da İngilizlerin 2000 piyade, 4 top ve 10 makinalı tüfekten ibaret kuvveti vardır. Şırnak Kaymakamından alınan malumatta, 1500 kadar Ermeni ve Nasturi kuvvetinin İngilizlere katıldığı, İmadiye'deki aşiretlerin bir kısmının Van'a göç ettiği, İmadiye tarafından gelen İngilizlerin köylülere baskı yaptığı, köylülerin de Şırnak'taki aşiretlerden yardım talep ettiği belirtilmiştir. Şırnaklılar, bu malumat üzerine köylülere katılmak için izin verilmesi hususunda ısrar etmektedirler (ATASE, İSH Kol., D. 109, B. 96). İngilizlerin Nasturilere mühimmat konusundaki yardımları oldukça dikkat çekicidir. Bölgede yaşayan Kürt aşiretleri, Nasturi ve Ermenilerin baskısına maruz kalarak, göç etmek zorunda kalmışlardır.

İmadiye'de bulunan Müslümanlar, İngilizlerin silahlandığı Ermeni ve Nasturi çetelerinin saldırılarından duydukları rahatsızlıkları açık bir şekilde dile getirmişlerdir: 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey'in Harbiye Nezaret-i Celilesi'ne gayet müstacel ibaresi olan 21 Teşrinievvel 1919 (21 Ekim 1919) tarihli yazısında İmadiye müftüsü, uleması, eşrafi ve aşiret reisleri tarafından 11 Kanunievvel 1335

(11 Ekim 1919) tarihli posta ile gelen bir telgrafname alındığı belirtilmiştir. Bu telgrafnamede, gayet acıklı bir lisanla İngilizler tarafından silahlandırılan Ermeni ve Nasturilerin mezâliminden bahsedilmektedir. Ermeni ve Nasturi kuvvetleri, tuttıkları İslam kadınlarının dinlerini değiştirmek, ırza tasallut, emval ve eşyaların tahrip ve yağma edilmesi, şeyh ve ulemâlardan derdest edilenlerin Musul'a doğru sürgün edilmesi gibi mezalimler tatbik etmişlerdir. İngilizler tarafından silahlandırılan Nasturi ve Ermeni milisleri bu mezalimde oldukça ileriye gitmektedirler. Aşiretlerin heyecan içinde olup misliyle karşılık verilmesinden korkulmaktadır (ATASE, İSH Kol., D. 200, B. 72). Nasturiler, İngilizlerin desteğiyle bölgede etkinliklerini arttırmaya çalışmaktadır. Daha önce Rusya'nın desteğiyle hareket eden Nasturiler artık, İngiltere'nin himayesi altında hareket etmektedir. Bölgede yaşayan aşiretler de yaşanan bu mezalime karşı tepki göstermektedirler.

13. Kolordudan gelen 1 Teşrinisani 1335 (1 Kasım 1919) tarihli yazıda, Ermeni ve Nasturilerin zulümleri Müslüman halkı son derece korkutmuş ve heyecan içerisinde bırakmış olduğu aşiret reislerinin, ileri gelenlerin ve ulemanın şikâyetlerinden anlaşılmaktadır. Bilhassa Nasturiler ile Kürt aşiretleri arasında yaşanan gerilimler, Müslüman halkı müşkil vaziyette bırakmıştır (ATASE, İSH Kol., D.103, B. 80). Nasturiler ile Kürtlerin arasındaki çekişme, esasen on dokuzuncu yıla denk gelmektedir. Ancak bu dönemde de iki grup arasındaki çatışmalar devam etmiştir. Yaşanan çatışmalardan dolayı Müslüman halk, büyük zorluklar yaşamakla birlikte zorla göç ettirilmiştir.

Nasturiler sadece İmadiye bölgesinde faaliyet göstermemişlerdir. Rusların İran'dan çekilmesinden sonra Osmanlı-İran sınırının İran tarafında kalan Nasturi aşiretlerinin de İmparatorluk topraklarına saldırılarıyla ilgili arşiv belgeleri mevcuttur. Örneğin Kafkas 11. Fırka Kumandanı Kaymakam Cavit Bey tarafından 34. Alay

Kumandanlığı'na gönderilen 20 Kanunievvel 1335 (20 Aralık 1919) tarihli ve çok gizli ibareli yazıda şunlar belirtilmektedir: “Van Vilayeti güney sınırı civarında, İngilizlerin Ermeni ve Nasturi kuvvetlerini ileri sürerek kontrolümüz altında olmayan aşiretler üzerine taarruzda bulunmakta olup, o civarda bazı olayların tezahür etmesi ihtimali artmaktadır. Düzenli İngiliz kuvvetlerinin kendi işgal ettikleri bölgeler haricinde olan Van Vilayeti dâhiline girmeyecekleri muhakkak bulunmakla, Ermeni ve Nasturilerden mürekkep bazı hususi askeri birlikler kendilerine İngiliz süsü vererek ve hatta İngiliz kıyafeti giyerek Van Vilayeti sınırları içerisine girerlerse bunların işbu tecavüzlerine karşı müdafaa ve mukabelede bulunarak, İslam ahalisinin katli ve imhadan korunması zaruri ve mecburi bir vazifemizdir. Böyle bir durumda, Şemdinan'da bulunan müfreze zabitemiz hududumuzu geçen saldırgan askeri birlik kumandanına bu hareketlerinin ateşkes sürecine aykırı olduğunu ve geri çekilmezlerse kendilerine karşı silahla mukabele için firkadan emir almış olduğunu tebliğ edecek. Söz dinlemezlerse saldırganlara karşı silah kullanmaya yetkili olacaktır. Bu takdirde o civarda bulunan aşiret alaylarımızın da vatan müdafaası için bu mukabeleye katılacak olmaları doğal karşılanmaktadır. Ayrıca 2. Taburdan on sandık piyade mermisinin şimdiden ihtiyaten Şemdinan müfrezesine sevki ve havaların müsaadesinde işbu miktar mühimmatın Van ambarlarından alınarak, ikinci tabur mühimmat eksikliğinin de bir an önce tamamlanması gereklidir.” (ATASE, İSH Kol., D.449, B. 65). Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra Nasturiler ile Osmanlı Ordusu arasında bir ateşkes hali yaşandığı görülmektedir. Ancak bu ateşkes hali, Nasturiler tarafından ihlal edilmiştir. Ermeni ve Nasturilerden müteşekkil birliklerin İngiliz kıyafeti giyerek Osmanlı ordusuna saldırı düzenlemiş olması, Ermeni ve Nasturilerin İngiltere ile olan münasebetlerinin ne derece ileri boyutta olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. O dönem, bugünkü Irak bölgesinde yaşayan

Nasturilerin, Osmanlı topraklarına dönme girişimleri Osmanlı ordusu tarafından dikkatle takip edilmiştir.

1920 yılında Aga Petros, Nasturi ordularının kumandanı sıfatıyla daha aktif bir şekilde görev almaya başlamıştır. Aga Petros, Türkiye-İran sınırında tampon bölge olacak şekilde bir Nasturi Devleti'nin kurulması hususunda bir tasarıyı gündeme getirmiştir. Böylece Nasturiler, Hakkâri bölgesine geri dönebilecekti. Bu plan, 1920 yılında meydana gelen ve daha çok Suriye'yi kapsayan Büyük Arap İsyanı'ndan dolayı ileri bir tarihe ertelenmek zorunda kalmıştır. 1920 yılının sonbaharında başlayan Nasturi saldırıları yetersiz silah ve mühimmat sebebiyle ve Akra'nın kuzeyindeki Kürtlerin direniş göstermesiyle birlikte başarısızlıkla sonuçlanmış, ancak çatışmalar sırasında Nasturiler, Kürtlerin yaşadıkları bölgeleri yağmalamışlardır (Emhardt ve Lamsa 2013, 116). Yaşanan çatışmalar sırasında İngiltere Aga Petros'a, Zap civarında elde edilen başarıların Zibari ve Barzani Şeyhleri üzerinde de devam etmesi temennisinde bulunan bir mesaj göndermiştir. Eğer bu hedefler gerçekleşirse İngiltere'nin bu durumdan oldukça memnun olacağı ifade edilmiştir (Lukitz 1995, 24). Ancak İngiltere'nin bu umutları boşa çıkmıştır; çünkü Kürtler, Nasturiler ile girdikleri çatışmalarda büyük direnç göstermişlerdir.

Nasturilerin, Kasım 1920'de gerçekleştirdikleri kalkışma harekâtı öncesinde bölgede ne tür faaliyetler içerisinde oldukları 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'in Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu 9 Kanunisani 1336 (9 Ocak 1920) tarihli yazıda şöyle anlatılmıştır: "Van Vilayeti bilhassa Şemdinan civarında Ermeni ve Nasturilerden mürekkep çetelerin kendilerine İngiliz süsü vererek, hatta İngiliz kisvesine bürünerek mezkûr vilayetin cenubundaki aşiretlere tecavüze hazırlandıkları istihbar edilmiştir. Mezkûr çetelerin bu gibi desiseye müracaatla tecavüze teşebbüsleri halinde ateşle def edilmesi hususunda gerekli tedbirlerin alınması kabul

edilmiş ve Erzurum'da bulunan İngiliz Kaymakamı Rawlinson'a da bildirilmiştir. Dersaadet'teki İngiliz temsilcisinin haberdar buyrulması gerektiği belirtilmiştir.” (ATASE, İSH Kol., D.203, B. 6). Nasturilerin artan saldırılarına karşı Osmanlı ordu yöneticileri, Nasturilerin müttefiki olan İngiltere'yi uyarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, son ana kadar karşı saldırıda bulunmaktan imtina etmiştir.

Erkân-ı Harbiye Reisi İsmet Bey'in 13. Fırka Kumandan Vekili'ne göndermiş olduğu 7 Temmuz 1336 (7 Temmuz 1920) tarihli yazıda ise şunlar bildirilmektedir: “İngilizler tarafından silahlandırılan ve miktarları 3000-4000 olduğu tahmin edilen Nasturilerin Van, Musul hududu üzerinde Maklub dağına gelerek bu civardaki Kürt aşiretlerini kendilerine ve İngilizlere meylettirmeye çalıştıkları, bazılarını da tehdit ettikleri ve bu bölgeye karşı saldırılarının muhtemel olduğu ayrıca bu civardaki aşiretlerin silah ve mühimmat talep etmekte oldukları Van Vilayetinden Dâhiliye Vekâletimize bildirilmektedir. Mevcut muntika hakkındaki malumatınızla bu hususta kolorduca yapılabilecek yardımın bildirilmesi rica olunmaktadır.”(ATASE, İSH Kol., D.630, B. 126ac). Nasturiler sadece Ermeni ve Yezidileri kendi yanlarına çekmekle kalmamış; Kürtlerle de beraber hareket etmenin yollarını aramıştır. Ayrıca İngiltere'nin önderliğinde hareket eden Nasturilerin sayıca arttığı gözlenmektedir.

13. Fırka Kumandan Vekili Kenan Bey'in Diyarbakır'dan Erkân-ı Harb-i Umûmiye Riyasetine gönderilen 16 Temmuz 1336 (16 Temmuz 1920) tarihli yazıda ise şu bilgilere yer verilmektedir: “Nasturilerin İngilizler tarafından silahlandırıldığı ve bunlardan 1.500 kadarının İmadiye taraflarında bulunduğu daha önceden arz edilmişti. Bunların 3.000-4.000 kadar olduğuna dair kolorduca şimdiye kadar bir bilgi alınmamıştır. Yalnız Bağdat civarındaki Tiyari aşiretinin de silahlandırıldığı ve bunların kısmen seyyar Jandarma vazifesinde istihdam olundukları, esaretten yeni dönen iki zabitin beyanından anlaşılmaktadır. İmadiyelilerden bazıları İngiliz

tafaftarı olduğu ve İmadiye, Çölemerik, Beytüşşebab, Gavar kazaları arasındaki arazide Nasturilerin meskûn olduğu, bunlar ile Musul'da silahlandırılacak Tiyari Nasturilerinin, Van Vilayeti hududundaki aşiretleri tehdit etmesi muhtemeldir. Fakat arazi dağlık olduğundan Van Vilayetine doğru Çölemerik veya Beytüşşebab istikâmetlerine ciddi bir hareketlerine ihtimal verilemez. Bununla beraber Beytüşşebab, Çölemerik mıntikasındaki ahaliye bir miktar silah ve cepbane verilmesi suretiyle Milli Teşkilat yapılması münasip olur. Siirt'ten Müdafaa-i Milliye vekâletince tensip edilecek miktarda silah ve cepbane Van Vilayetine verilebilir. Bu teşkilatın Van Vilayetince yapılması münasiptir. Çünkü telgraf haberleşmesinin bulunamaması ve kışın yolların geçişe elverişli olmaması ve kolordunun ancak kendi bulunduğu mıntikasındaki görevleri yerine getirebilmesi hasebiyle kolorduca Şırnak ve daha Şark'a müfreze göndermek mümkün olamayacağı maruzdur.”(ATASE, İSH Kol., D.630, B. 126, 126ab). Daha önce Nasturi saldırılarına karşı aşiretler dağınık bir görünüm sergilemekteydi. Ancak artık aşiretlerin koordineli bir şekilde Nasturilere karşı savunma halinde olması dikkat çekmektedir.

Diyarbakır'dan Erkân-ı Harb-i Umûmiye Riyasetine gönderilen 2 Eylül 1336 (2 Eylül 1920) tarihli yazıda, Cizre'deki tabur ve Cizre'de bulunan Mezdurizade Efendi ile Musul'dan gelen yolcuların ifadesine atfen, Nasturilerin miktarı 3.000-4.000 kişiden ibaret olduğuy, bunlardan harpte istihdama elverişli ancak 1.500-2.000 kişi kadar olduğuy, bunlar Şırnak'ta aileleriyle birlikte çadırlarda iken 1 Nisan 1336 (1 Nisan 1920) tarihinde Büyük Zap sahilinin Gavir nahiyesinden itibaren Kuzey'e doğru nakledildikleri ve bugün oralarda meskûn oldukları ve İngilizlerin bunlardan ara sıra müfrezeler tertip ederek Akra'dan Barzan aşireti üzerine göndermekte oldukları ve ilk Akra çatışmasında verdikleri can kayıplarından korkarak aşiretler üzerine gitmekten çekinmekte oldukları, Cizre istikametinde taarruz yapacakları

hakkındaki şayiânın asl ve esası olmayıp memleketleri olan Van Vilayetinin Gavar kazasına gitmek ve orada ziraatla bile meşgul olmak fikrinde oldukları ve İslam aşiretlerinden korktukları hasebiyle, hareketlerini tehir ettikleri bildirilmektedir (ATASE, İSH Kol., D.630, B. 184, 184aa). Aşiretlerin Nasturilere karşı koordineli bir şekilde mücadele etmeye başlamasıyla beraber, Nasturiler yenilgiler almaya başlamıştır. İngiltere, bölgedeki büyük aşiretleri kendi çıkarları doğrultusunda egale etmeye çalışınca Nasturilerden istifade etmiştir. Ancak eli silah tutan Nasturi sayısı az olunca, İngilizler Nasturileri farklı bir bölgeye nakletmekle meşgul olmuştur. Yaşanan bunca isyan hadisesinden sonra, Nasturilerin tarımla uğraşma talepleri ise oldukça düşündürücüdür.

Kasım 1920'de yani kalkışma harekâtı sırasında neler yaşandığına dair malumatlar Osmanlı belgelerine şu şekilde yansımıştır: “Dâhiliye Vekâleti Namma Sıhhiye Vekili Dr. Adnan'ın Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetine gönderdiği 25 Teşrinisani 1336 (25 Kasım 1920) tarihli yazıda, Musul Bölgesi'nde bulunan Nasturilerin iki koldan hududumuzu tecavüze başlamakta oldukları Gavar kazasının Oran nahiyesinde bazı köyleri zapt eyledikleri ve Müslüman aşiretlerden de asker ve cephane getirdikleri, Hakkâri sancağından haber edilmesi üzerine gönderilen memurlar marifetiyle icra ettirilen tahkikattan Nasturilerin Gavar'ın Geyve köyünü yaktıktan sonra geri dönmüş oldukları ve mevcutları 700 olduğu bildirilmiştir.” (ATASE, İSH Kol., D.633, B. 116). Kalkışma harekâtı sırasında Nasturilerin koordineli bir şekilde hareket ettiği gözlemlenmektedir. Ancak daha önceki isyan ve kalkışma girişimlerine nazaran Nasturilerin sayısının iyice azaldığı görülmektedir. Musul Bölgesi'nden yapılan Nasturi saldırılarının stratejik olduğu açıktır. Daha sonraki dönemde Musul meselesi kapsamında Musul'daki Nasturilerin konumu, İngiltere için Türkiye aleyhine koz olarak kullanılacaktır.

Nasturilerin, bölgede İngilizler tarafından askeri enstrüman olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca saldırıda bulunacak olan Nasturilerin sayısı, Osmanlı askeri makamlarınca net bir şekilde tespit edilememiştir. Van Vilayetine tekrar dönmek isteyen Nasturilerin, ziraatla uğraşabileceği bilgisi oldukça dikkat çekicidir. Yani Nasturiler geri dönmeleri halinde, örtük olarak siyasi taleplerinin olmayacaklarını ve silahlı kalkışma girişimlerinde bulunmayacaklarını ifade etmişlerdir. Ancak Nasturiler, silah ve mühimmat yönünden güçlü olduğu durumlarda, bu fikirlerinden uzaklaşmışlardır. İngilizler tarafından zaman zaman yapılan silah ve mühimmat yardımına rağmen, Nasturilerin kalkıştıkları bu harekât girişimi hava koşullarının olumsuz olmasından ve iyi organize olamamalarından dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1920 yılında Suriye’de bulunan Fransız Kuvvetleri Başkomutanı General Gouraud, Nasturi lider Malik Kamber Warda ve Keldani Katolik Kilisesine mensup üst düzey yetkililerle görüşerek, Suriye’nin kuzeyinde özerk bir Nasturi Devleti kurulmasını önermiştir (Kaymaz 2007, 120). Bu tekliften sonra İngiltere, Nasturilerin Suriye’ye yerleşmesinden çekindiği için Aga Petros’un faaliyetlerini kısıtlama yoluna gitmiştir. Hatta İngiltere, daha sonradan yaşanan bu fevri hareketlerden dolayı Aga Petros’u sürgün etmiştir. General Gouraud ise tek amaçlarının Fransa uğruna canlarını feda etmeye hazır olan ve sınırları korumak için etkili askeri güce sahip olan Nasturilerden bir ordu oluşturmak olduğunu ifade etmiştir (Giwargis 2015, 3).

Kasım 1920’deki Nasturi askeri harekâtının başarısızlığı üzerine, Ocak 1921’de Bakuba Kampı İngiltere tarafından boşaltılmıştır (Yılmaz 2015, 120). Kamp kapatılınca, kamptaki Ermeniler Irak’ın farklı bir bölgesinde yaşama konusunda isteksizdiler. Ermeniler, deniz yoluyla Karadeniz limanlarından birine, oradan da Erivan’a dönmek istiyorlardı. İngilizler, kampta kalan 14.000 Ermeni’yi denizyolu

ulaşımına elverişli olması sebebiyle Basra'daki Nahr Umar kampına göndermiştir. Ermeniler Basra'dan deniz yoluyla Erivan'a gitmenin hayalini kurarken, İngilizler Erivan'da yaşanan karışıklıklardan dolayı Ermenilerin Erivan'a geri dönmesi için uygun bir zaman olmadığını dile getirmiştir. Ancak bir yandan Nahr Umar bölgesinde yaşamlarını idame ettirmeye çalışan Ermeniler, İngilizler için büyük masrafa sebep olmaktadır (Milletler Cemiyeti Arşivi, 1/30195/17502). Daha sonra Nahr Umar kampında yaşayan Ermenilerin yarısı Ermenistan'a ve Filistin'e gönderilmiştir. 1922 yılının Mart ayında da bu kamp İngilizler tarafından kapatılmıştır (Kaymaz 2007, 122).

İngiltere, Bakuba Kampı'ndaki Nasturileri ise Musul'a 30 km uzaklıktaki Mindan Kampı'na taşıdı. 1920 yılında patlak veren Arap isyanları, İngiltere'nin Irak'taki askeri pozisyonu tehdit eder hale gelmişti. Mart 1921'de yapılan Kahire Konferansı'nda¹⁷, İngiliz hükümetinin ekonomik tasarruf politikaları kapsamında Ortadoğu coğrafyasındaki İngiliz askeri birliklerinin sayısının azaltılması yönünde tartışmalar yapıldı. Bu noktada, Nasturilerin İngiliz askeri personelinin komutası altında askere alınması konusu gündeme gelmiştir (Stavridis 2017, 201).

İngiliz hükümeti, bölgeye transferleri büyük ekonomik masrafa yol açtığı için bu bölgede İngiliz ve Hint askerlerinin yerine Arap, Kürt ve Asuri gibi yerel güçlerden oluşan askeri birliklerin oluşturulmasını kararlaştırmıştır. Nisan 1921'de Asuriler, İngilizler tarafından askere alınmaya başlamıştır. Asurilerin tek dileği, İngilizlerin yardımıyla topraklarına geri dönebilmektir. İki üç ay içerisinde yaklaşık 200 kadar

¹⁷ Bu konferansta alınan önemli kararlardan birisi, önceki yıl Şam'dan Fransızlar tarafından kovulan Emir Faysal'ın Irak Kralı olması teklifi olmuştur. Konferansta Irak'ın yeni yöneticisinin kim olacağına belirlenmesinin yanı sıra Irak'taki İngiliz askerlerinin sayısı ve Irak'ın yönetsel olarak maliyetinin azaltılması gibi hususları gündeme getirilmiştir. Ayrıca Konferansa katılan Ortadoğu uzmanları tarafından, Irak'ın İngiliz mandası altında devam etmesinin antlaşmayla sabit altına alınması konusu tartışılmıştır. İngiltere, konferans boyunca Irak Anayasası'nın çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde teşekkül ettirilmesi için yoğun çaba harcamıştır (Stafford 2009, 63; Şahin, Şahin ve Yüce 2014, 126-128).

Asuri, askere alınmıştı (Stafford 2009, 63-64). 1921 yılında Mindan Kampı da kapatılınca İngilizler, Nasturileri Musul'daki yeni bir kampa yerleştirmişlerdir (Su 2011, 133). 1922 yılına gelindiğinde, İngilizler Nasturilerden 2 piyade taburu, 2 süvari birliği ve bir topçu birliği oluşturmuştu. Bu oluşturulan Nasturi askeri birlikleri Türkler, Kürtler ve Araplara karşı savaşmıştır. Ayrıca Hinaidi ve Habbaniya bölgelerinde bulunan İngiliz Hava Üslerini de korumuşlardır (Yacoub 2016, 184).

İngilizler, Nasturileri geldikleri yerler olan Hakkâri ve Urmiye bölgelerine geri gönderme noktasında kararlıydı. Bu kararlılık sonucunda Mayıs 1921'de İngilizler tarafından "tedrici sızma harekâtı" adlı bir operasyon başlatıldı. Urmiye kökenli Nasturilerin yerleşik toplum hayatına alışkın olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu Nasturilerin bir bölümü, Urmiye'ye dönerken zorlu yol şartlarından dolayı hayatlarını kaybetmişlerdir. Geri kalanlar ise Musul ve Bağdat civarına dönerek, yaşamlarını buralarda idame ettirmişlerdir. Hakkâri kökenli Nasturiler, daha önceden dağlarda yaşadıkları ve sürekli savaştıkları için daha dayanıklıydılar. 15.000 kadar Nasturinin yarısı bu operasyon kapsamında Hakkâri bölgesine gönderildi. Diğer yarısı da Dohuk, İmadiye, Zaho gibi bölgelere yerleştirildi. İngilizlerin, "tedrici sızma harekâtı" politikasını kullanmasının en önemli sebebi Hakkâri'yi Irak'a bağlamak istemesiydi (Kaymaz 2007, 120-121).

1921 yılında yaşanan bu olaylar Osmanlı belgelerine şu şekilde yansımıştır: İmadiye İstihbarat Müdürü Cemal Bey'in Erkân-ı Harb-i Umûmiye İstihbarat Müdüriyetine gönderdiği 29 Mayıs 1337 (29 Mayıs 1921) tarihli yazıda, "İngilizlerin Musul ve civarındaki Nasturileri Dandiz (?), Akra, Zibar ve Zaho taraflarına sevk girişimlerinde buldukları ve hatta Akra'ya mülhak Navkur (?) Hıristiyanlarından 2.000 neferi silahlandırdıkları, Düvel-i Hâkim Siyasinin İmadiye ve Pervairi

aşiretlerinin bir tehlike durumunda İngilizlere yardım etmelerini temin için bunlara para dağıttığı, idare ve işleri İngilizler tarafından temin olunan Nasturilerin İngilizlerin taht-ı silahında bulunmakta oldukları ve Hükümet-i Seniyyeden kendilerine Bağdat-Amerika konsoloslukları vasıtasıyla akd ve tebliğ olduğu takdirde umûmen memleketlerine dönecekleri istihbar edilmiştir.” (ATASE, İSH Kol., D.1169, B. 5). İngiltere'nin Nasturileri silahlandırma faaliyetleri hız kesmeden devam etmektedir. İngiltere, bölgedeki aşiretleri de kendi yanına çekmek için para yardımıyla bulunmuştur. Böylece İngiltere, bölgede nüfuzunu daha da arttırmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak İngiltere, bölgedeki Nasturileri kendi çıkarları doğrultusunda stratejik bölgelere yerleştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından Türk İstiklâl Savaşı'nın sonuna kadar ele alınan bu süreçte, Nasturilerin sürekli olarak İngilizler tarafından yönlendirildiği görülmektedir. Bu yönlendirmeler sonucunda, Nasturiler her seferinde daha fazlasını ummuşlar ama olduklarından daha kötü bir konuma düşmüşlerdir. İngilizlerin Nasturileri silahlandırması da bölgedeki Kürtlerin Nasturilere olan nefretini arttırmıştır. Bu iki grup arasındaki çatışmalar daha sık yaşanır hale gelmiştir. İngilizlerin Nasturilerden askeri birlikler oluşturması da yerel bir unsur vasıtasıyla kendi askeri harcamalarını hafifletme arayışının bir sonucudur. Bu dönemde sadece İngiltere'nin Nasturiler ile alâkadar olduğu düşünülmemelidir. Fransızların da Nasturilerle temas kurduğu ve ilgilendiği müşahede edilmiştir. Ancak Fransızların Nasturiler üzerindeki nüfuzu Nasturilerin Katolik olmamaları sebebiyle İngiltere ile kıyaslandığında oldukça azdır.

6.2. Lozan Konferansı ve Nasturiler

Lozan Konferansı, 21 Kasım 1922- 4 Şubat 1923 ve 23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında gerçekleşmiş olup, konferansta azınlıklar konusu büyük önem arz etmekteydi (Sarı 2013, 173). Konferanstaki azınlıklar konusu, Nasturileri oldukça ilgilendirmekteydi. Nasturiler ile ilgili görüşmeler ilk defa Ermeni yurdu konusu gündeme geldiğinde ortaya çıkmıştır (Bayburt 2010, 62). İngilizler tarafından daha önceden sürgüne gönderilen Nasturi lider Aga Petros, Lozan Konferansı'na Fransız delegasyonu içerisinde yer alarak katılım sağlamıştır (Kaymaz 2007, 123).

İngiliz Dışişleri Bakanı ve Lozan Konferansı'ndaki İngiliz heyetinin başkanı Lord Curzon, Türkiye-İran sınırında yaşayan Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'nda çok acılar çektiklerini belirterek İngiltere, Fransa ve ABD gibi devletlerin bu topluluk ile yakından alakadar olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca Curzon, Türkiye sınırları içerisinde kalan Nasturilerin can ve mallarının korunması için gerekli tedbirlerin alınacağını belirtmiştir. Fransa'nın İtalya Büyükelçisi ve Fransız heyetinin üyelerinden biri olan Claude Barrere ise, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de ve İran'da yaşayan Nasturilerin kaçmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Bunlardan bir bölümünün ise Irak sınırları içerisinde İngiltere'nin himayesi altında olduğunu ve İngiltere'nin Nasturilere çeşitli yardımlarda bulunduğunu ve büyük meblağlarda harcamalar yaptığını ifade etmiştir. Bu iddialara yönelik İsmet İnönü'nün yanıtı şu şekilde olmuştur: "Nesturiler, Çarlık Rusya'sı ordularının Van Vilayetini istilası sırasında, yüzyıllardır yanlarında huzur içinde yaşadıkları Müslüman yurttaşlarına karşı öylesine hayınca ve kıyıcı olarak davranmışlardır ki, Rusların geri çekilişinde onlarla birlikte gitmek zorunluluğunu duymuşlardır." (Meray 1969, 182- 346). İsmet Paşa bu konuşmasıyla, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Rus-Nasturi işbirliğine dikkatleri

çekmiştir. Savaşa öncesinde, bölgede kargaşa ve çatışmaların olmadığını ancak savaşa birlikte bölgede huzurun kalmadığını ifade etmiştir.

11 Aralık 1922 yılında, Aga Petros, Lozan Konferansı'nda Lord Curzon'a bir memorandum sunmuştur. Bu memorandumla Aga Petros, Nasturilere Musul yakınlarda İngiltere'nin himayesi altında olacak şekilde özerk bir bölge tahsis edilmesini talep etmiştir. Nasturilerin huzur içinde yaşamak istediklerini ve Birinci Dünya Savaşı'nda Batılı devletlere çeşitli yardımlarda bulduklarını ifade etmiştir. Ayrıca Aga Petros, Nasturilerin Musul yakınlarda bir devlet kurması halinde, bu bölgenin tampon bölge olacağı belirtmiştir (Stavridis 2017, 202). Aga Petros'un Musul'u talep etmesinde Musul'un stratejik bir noktada bulunması, lojistik bir üs işlevi görmesi ve yeraltı kaynakları bakımından zengin olması gibi sebepler ön plana çıkmaktaydı (Ayabakan 2015, 68).

Aga Petros'un İngilizler tarafından sürgün edildiği daha önce belirtilmişti. Böylece, Aga Petros, İngiltere haricindeki diğer devletlerle ilişki kurma çabası içerisine girmiştir. Lozan Konferansı sırasında Aga Petros, 15 Ocak 1923 yılında İsmet Paşa ile de görüşmüştür. Aga Petros görüşmede; Hakkâri Sancağı'nın Gavar, Çölemerik, Başkale, Şemdinan gibi kazalarının bir kısmında Nasturilerin yerleşmesi, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde göç eden Hristiyanların tekrardan eski yerleşim yerlerine dönmeleri gibi talepleri gündeme getirmiştir. Bu taleplerin karşılığı olarak da Nasturiler, Türklerle barış içinde yaşayacakları konusunda bir irade göstereceklerdi. Ayrıca Petros, Musul'da bulunan Nasturi askeri birliklerinin de Türklerin emrinde olacağını ifade etmiştir. Bu talepler konusunda mutabakat sağlanması halinde de Petros, Ankara'ya gideceğini belirtmiştir. 21 Ocak 1923 yılında Aga Petros ile İsmet Paşa arasında tekrar bir temas kurulmuştur. İsmet Paşa Aga Petros'a Çölemerik ve Gavar ile ilgili taleplerinin kabul

edildiğini, öteki konuların da görüşülmesi için Ankara'ya gelmesi gerektiğini ifade etmiştir. İngiltere, Ankara ile Aga Petros arasındaki yakınlaşmayı Musul meselesi hususunda tehlikeli bularak, Aga Petros ile temas kurmuştur. İngiltere, Aga Petros'u ikna edebilmek ve Türklerden uzaklaştırabilmek adına Irak'taki yönetimin Araplara verilmeyeceği yönünde sözler vermiştir. İngiltere, bu politikasında başarılı olmuş ve Aga Petros Türk tarafı ile olan görüşmelerini kesmiştir (Kaymaz 2007, 123). Böylece Lozan Konferansı'nda Nasturilerin, Türkleri Musul konusunda (İngiltere'nin de etkisiyle) ikna edemediği (Yacoub 2016, 186) ve Türk tarafıyla olan diyalog kanalının kapandığı görülmektedir. Böylece Lozan Barış Antlaşması'nda Musul meselesi çözümlenmeyerek daha sonra yapılacak görüşmeler çerçevesinde bir karara varılacağı deklare edilmiştir. Musul ile ilgili görüşmeler Haliç (İstanbul) Konferansı kapsamında 19 Mayıs 1924 tarihinde tekrardan ele alınmaya başlanmıştır. İngiliz heyetinin başındaki isim Sir Percy Cox olurken, Türkiye'yi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı Fethi Bey temsil etmiştir. İngiliz tarafı yapılan görüşmelerde Türkiye-Irak sınırı belirlenirken, savaş öncesinde Nasturilerin yaşamlarını sürdürdükleri Hakkâri'nin Çölemerik, Beytüşşebap, Şemdinan adlı yerleşim yerlerinin de Irak'a ait olacak şekilde sınırın yeniden çizilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, İngiltere Musul'un Irak'a ait olduğu konusunda şeksiz bir tavır sergilemiştir. İngiltere'nin bu tavrı dolayısıyla görüşmeler akamete uğramış ve konferans dağılmıştır (İldeş 2019, 46-47).

24 Temmuz 1923 yılında, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla beraber Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler gayrimüslim azınlık olarak kabul edilmiştir. Ancak Süryaniler dini azınlık olarak kabul edilmemişlerdir (Ergün 2005, 252). Lozan Barış Antlaşması'na göre, Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Süryaniler Türk vatandaşı

olarak kabul edilmişlerdir. Böylece her Türk vatandaşının sahip olduğu medeni ve siyasal haklardan yararlanma imkânına sahip olmuşlardır (Öztemiz 2012, 56).

Lozan Barış Antlaşması'yla Nasturiler istediklerini elde edememişlerdir. İngiltere, Musul'daki çıkarları çerçevesinde Nasturilerden istifade etme yoluna gitmiştir. Nasturiler, Lozan Konferansı sırasında ve sonrasında Batılı güçlerin, kendileri için yeterli çabayı göstermediklerini ve konuya önem vermediklerini ifade etmişlerdir (Atto ve Barthoma 2017, 119).

6.3. Milletler Cemiyeti, Mülteci Sorunu ve Nasturiler

Lozan Konferansı'nda istediklerini elde edemeyen Nasturiler, bundan sonra Milletler Cemiyeti aracılığıyla taleplerini gündeme getirmeye başlamıştır. 1921 yılında “tedrici sızma harekâtı” kapsamında bir kısım Nasturi, Hakkâri bölgesine gönderilmişti. 7 Ağustos 1924 yılında Nasturiler, Hakkâri Valisi Halil Rıfat Bey'i Han Gediği mıntikasında pusuya düşürmüşlerdir. Böylece Nasturiler, bir kez daha ve bu kez Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne isyan etmişlerdir. Pusuya düşürülen Vali, Nasturi isyancılar tarafından esir edilmiştir. Esir alınan Vali, Tuhup aşiret reisi Gülyano'nun yanına götürülmüştür. Daha sonra Nasturiler, Valiyi İmadiye'ye götürmek için yola çıkmışlardır. Yolculuk sırasında Nasturiler, Türk hükümetine yakınlığıyla bilinen Tiyari aşiret reisi “Hoşabe” ile karşılaşmışlardır. Valiyi bu durumda gören Hoşabe, Valinin serbest bırakılmasını sağlamıştır. Vali Halil Rıfat Bey daha sonra yaptığı açıklamada, Nasturilerin arasında eli silahlı İngiliz askerlerinin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Bölgeye Nasturilerin silah, teçhizat ve sayılarının ne olduğunu belirlemek için giden Vali Halil Rıfat Bey ve yanındakilerin, Nasturiler tarafından bu şekilde saldırıya uğraması son derece dikkat çekicidir. (Anzerlioğlu 2000, 135-138). Bu isyan girişimi Türk ordusu tarafından bastırılmıştır.

İsyancı Nasturiler bölgeden kaçmışlardır (Bayburt 2010, 24). Böylece 1921 yılında Hakkâri'ye yerleştirilen 8000 Nasturi, isyan girişimi sonrasında Eylül 1924'te Hakkâri'den ayrılarak Irak'a geri dönmüştür (Sonyel 2001, 181).

Nasturilerin isyan etmesinden önce, Nigel D. Davidson isimli İngiliz askeri yetkilinin 2 Nisan 1924 tarihinde Irak Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği gizli ibareli yazı İngiltere'nin bölgede nasıl bir strateji uygulamak istediğini göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Yazının içeriği şu şekildedir: “Sadece Cihan Harbi boyunca İtilaf Devletleri için yaptıkları hizmetler ve fedakârlıklar dolayısıyla değil aynı zamanda Irak Devleti'ne sadakat ile bağlı olan bu savaşçı toplumun yaşadıkları, belli bir dönem İngiliz hükümetince çok dikkatli bir şekilde takip edilmiştir. Musul sınırı müzakerelerinde İngiliz hükümeti, İran sınırları içerisinde yaşayan Asurileri ayrı tutarak Asuri halkının büyük çoğunluğunu içine alacak şekilde sınırların kuzeye doğru düzeltilmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Ayrıca Irak hükümeti, sınırlarında yaşayacak olan Asurilere müreffeh bir gelecek vaat etmelidir. Irak'taki mevcut Asurilerin sayıları şu şekildedir: İran topraklarından gelen 5000 kişi, resmi olarak Türkiye'ye ait olup fakat İngiliz hükümetince Irak'a verilmesi önerisinde bulunulan topraklardan gelen 14.000 kişi, Irak'a verilmesi iddiasında bulunulmayan Türk topraklarında gelen 6000 kişi olmak üzere toplamda 25.000 Asuri bulunmaktaydı. Dohuk ve İmadiye'nin kuzeyine bu insanlar geçici olarak yerleştirilmelidir. Irak hükümeti, Asurilere yaşamaları için tahsis edilecek bu yerlerde Asurilerin kendi iç işlerini yönetmeleri adına düzenlemeler yapmalıdır. Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesine doğru yaklaşılırken, Irak'ın farklı ırk ve inançtan insanlarla birlikte adilce bir anlaşma yapma arzusu, sınırlarında yaşayan Asuri unsurların dostluğunu ve memnuniyetini sağlaması bu cemiyete girebilmesi için önemli bir kanıt teşkil etmez mi?” (Milletler Cemiyeti Arşivi, S 14. D 19). Yukarıdaki belge göstermektedir ki

İngiltere, Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne girebilmesinin yolunun Nasturiler için bir yurt yaratmasından geçtiğini ifade etmiştir.

İsyan sonrasında Irak'a gönderilen Nasturiler, İngiltere'nin bölgedeki askeri gücü olarak kullanılmaya devam edilmekle beraber, kendilerine verilen sözlerin hiçbiri de tutulmamıştır. İngiltere; Irak ve Türkiye arasında tampon bir Nasturi yurdu oluşturma ve Türkleri olabildiğince Musul'dan uzak tutma amacı içerisindeydi. İngiltere hükümeti ve politikacıları, Hakkâri'nin Türklerin elinde bulunmasından dolayı Milletler Cemiyeti'ni suçluyordu. Ayrıca bölgede İngiltere'nin askeri gücü olarak faaliyet gösteren Nasturi birlikler Süleymaniye, Revandüz ve Rania bölgelerinde, ünlü Kürt lider Şeyh Mahmut Barzani'nin faaliyetlerini kontrol etmek üzere görevlendirilmişlerdi. İmadiye ve Billeh bölgelerinde de Nasturi birlikler garnizon kurmuşlardı. (Malek 1934, 38-39).

Nasturiler, Musul meselesinde İngiltere'nin siyasi çıkarlarıyla uyumlu bir politika izlemiştir. Nasturilerin Milletler Cemiyeti'ne yazdıkları dilekçelere bakıldığında, Türkiye'yi bölgeden uzak tutmak adına her türlü girişimde buldukları görülmektedir.

26 Eylül 1924 yılında Milletler Cemiyeti'ne gönderilen dilekçede Aga Petros şunları ifade etmiştir: “Musul Vilayetinin güney kısmında çoğunlukla Araplar olmakla beraber %20 oranında da Asuri-Keldani yaşamaktadır. Fakat Musul'un kuzeyi tamamen Asuri-Keldanilere, Yezidilere ve Seyyid Taha önderliğindeki dost Kürtlere aittir. Bir tek Türk ve Arap burada yaşamamaktadır. Dolayısıyla Musul'un kuzeyi herhangi bir güce verilemez. Musul, İngiliz mandası altında bölge dillerini konuşan yasal sahiplerine verilmelidir. Eğer bu bölge Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin 'en küçük müttefiki' olan Asuri-Keldanilere verilmezse, savaş

boyunca gösterilen hizmetler karşılığında kötü bir ödül olacaktır. İngiliz mandası altında olduğumuz müddetçe Musul'un kuzeyindeki evlerimize dönmemize ve orada yaşamamıza itirazımız yoktur. Ancak biz Hıristiyan olarak, düşmanlarımızın yönetimi altında yaşayamayız.” (Milletler Cemiyeti Arşivi, 1/39286/25888)

Nasturilerin, Musul'un Milletler Cemiyeti tarafından kendilerine verilmesi hususunda farklı iddialar ortaya attığı görülmektedir. Nasturilerin bu bölgeyi İngiliz mandası altında kabul etmek istemesi de İngiltere'nin Nasturilerin iradeleri üzerinde ne kadar tesirli olduğunu göstermesi açısından çarpıcıdır. Ayrıca Nasturilerin Kürtlerle sürekli olarak çatışma içerisinde olduğu malumdur. Ancak Aga Petros'un Musul'un kuzeyini elde edebilmek adına Kürtler için 'dost' ibaresini kullanması oldukça düşündürücüdür.

İsyan girişiminden sonra Asuriler, farklı ülkelere göç etmiştir. 29 Temmuz 1924 yılında Tiflis'te müfettişlik görevini ifa eden G. Keuseyan, şehre gelen Asuriler hakkında çeşitli bilgiler vermiştir: “Çölemerik ve Van Gölü civarından Tiflis'e göç eden 650 kadar Asuri, Tiflis'in banliyölerine yerleşmişlerdir. Zor şartlarda yaşamlarını idame ettirmeye çalışan Asuriler Rusça konuşamamaktadırlar. Yaklaşık 20 kadar Asuri aile, ABD'deki akrabalarından maddi yardım almaktadır. Isaac Yonan adındaki Asuri, ABD'den gelerek Asuri mülteciler hakkında detaylı bir araştırma çalışması yaptıktan sonra tekrar ABD'ye dönmüştür. Yonan'ın Tiflis'e gelmesi, Asuriler arasında bir umut yaratmıştır. Ancak Asurilerin durumlarında bir değişiklik yaşanmamıştır (Milletler Cemiyeti Arşivi, 48/33029/55029).

17 Aralık 1925 yılında, Milletler Cemiyeti Musul'un Irak'a ait olduğunu deklare eden bir karar verdi (Boeni 2005, 66). Bu karardan sonra Nasturilerin nasıl büyük bir hayal kırıklığına uğradıkları 14 Şubat 1926 yılında Irak Yüksek Komiserliği'ne

yazmış oldukları dilekçede açıkça dile getirilmiştir. Bu dilekçede Nasturiler, İngiliz kolonilerinden iklimi kendileri için uygun olan herhangi birine göç etme isteğini ifade etmekle beraber Irak'ta artık yaşayamayacaklarını belirtmişlerdir (Milletler Cemiyeti Arşivi, 11/50818/25888).

23 Eylül 1926 tarihinde Malik Halil¹⁸ tarafından Milletler Cemiyeti'ne gönderilen yazıda “Irak, Suriye, Lübnan, Yunanistan, Fransa, Rusya, ABD, Küba, Meksika, Arjantin ve diğer Güney Amerika ülkelerinde toplamda 87.000 civarında Asuri mültecinin bulunduğunu ifade edilmiştir. En fazla Asuri mülteciyi barındıran ülke 45.000 ile Rusya olurken, onu takip eden ülke 23.000 ile Irak olmuştur. Asuriler, İngiltere veya Fransa'nın koruması altına girmek istemektedirler. Ayrıca Asuri mültecilere pasaport verilmelidir. Irak ve Suriye'ye kalıcı olarak yerleştirilecek olan Asurilere özel bir fon tahsis edilmelidir. Eğer Irak ve Suriye'de Asuriler için uygun ortam oluşturulamazsa, Güney Amerika cumhuriyetlerinden birinde Asurilere toprak verilmelidir.” (Milletler Cemiyeti Arşivi, R.106/1/85/21) gibi hususlar yer almıştır.

Nasturilerin, Milletler Cemiyeti'nden ve Büyük Devletler'den kendilerine bir devlet kurulması noktasında yoğun talepleri olmuştur. Nasturilerin, en son Irak'a göç etmelerine rağmen Rusya'da sayıca daha fazla olmaları, ilgi çekicidir. Bu husustan yola çıkılarak Rusya'nın, Nasturilerle olan irtibatlarının Bolşevik Devrimi ile sona ermediği söylenebilir. Rusya'daki Nasturi mültecilerin durumuyla ilgili olarak 5 Eylül 1929 yılında Vidkun Quisling¹⁹ tarafından kaleme alınan ve Milletler

¹⁸ “Malik Halil, Hakkâri'deki Asuri aşiretlerinden biri olan Cilo aşiretinin reisidir. Halil, 1877 yılında Zarani'de doğmuştur. Birinci Dünya Savaşında, Osmanlı İmparatorluğu ile çatışmıştır. Savaşın sonra, diğer Asuriler gibi o da, mülteci konumuna düşmüştür. Daha sonra Riga'ya göç eden ve burada yaşamını idame ettiren Halil, Asuri mültecilerin Avrupa'daki temsilcisi olarak görev yapmıştır.” (Milletler Cemiyeti Arşivi, R.412/1/64/1).

¹⁹ “Vidkun Quisling, 1887 yılında Norveç'te doğmuştur. 1911 yılında orduya giren Quisling, Petrograd ve Helsinki'de askeri ataşe olarak görev yapmıştır. Daha sonra Rusya'da önce Fridtjof Nansen sonra da Milletler Cemiyeti adına çeşitli yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. İkinci Dünya Harbinde Almanların Norveç'i işgali sırasında, Almanya'nın yanında yer almıştır. 1945 yılında

Cemiyeti'ne gönderilen yazıda, SSCB'deki Asuri mültecilerinin sayısının gün geçtikçe daha da arttığı, yaklaşık 30.000 Asurinin eski yerlerine geri dönmek istediği, geri dönüşün Kuzeybatı İran, Tebriz, Urmiye ve Musul istikametinde olması gerektiği belirtilmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, R.412/1/64/1).

6 Temmuz 1929 yılında Lübnan'da bulunan Daniel Oliver'in, Viyana'dan göç etmiş olan Nasturilerle ilgili Milletler Cemiyeti'ne sunduğu değerlendirmeleri dikkat çekicidir: "Zahle'de bulunan Asurilerin gerçek durumlarını öğrenebilmek için bütün aileleri tek tek ziyaret ettim. Malik Halil, ben de olumsuz bir etki bıraktı. Hissiyatım şudur ki, bu şahıs Asurilerin mevcut durumundan istifade ederek profesyonel bir dilenci gibi hareket etmektedir. Halil'in Zahle'de güzel bir evi bulunmaktadır. Gezim sırasında, çalışan bir tek insan bile görmedim. Asurilerin çoğuna hasat zamanı olmasına rağmen neden çalışmadıklarını sorduğumda, çeşitli bahaneler üreterek sorumu geçitirdiler. Ayrıca Malik Halil'in birçok Asuri çocuğun hasta olduğunu bana söylemesine rağmen, gezim sırasında böyle bir durumla karşılaşmadım. Malik Halil, tarafımdan ısrarla para istemesine rağmen bu talebini reddettim. Bu incelemelerim sonrasında hayal kırıklığına uğradığımı itiraf etmek zorundayım. Bu insanların çalışmaktan ziyade, sürekli olarak para talep etmeleri büyük bir sorundur." (Milletler Cemiyeti Arşivi, R.412/1/64/1)

Bu yazıyla beraber, Milletler Cemiyeti nezdinde Nasturiler hakkında olumsuz bir tavır takınıldığı görülmüştür. Sürekli olarak Büyük Devletler'in korumasına muhtaç olan ve yardım talebinde bulunan Nasturiler, sorumluluk almaktan kaçınmışlardır. Ayrıca Nasturi liderler, Büyük Devletler'in ve uluslararası örgütlerin temsilcileri

savaşın bitmesiyle beraber tutuklanan Quisling, hainlik suçlamasıyla idam edilmiştir." (Vidkun Quisling, <https://www.britannica.com/biography/Vidkun-Abraham-Lauritz-Jonsson-Quisling>, Erişim Tarihi: 25.05.2019).

aracılığıyla Nasturi toplumu için maddi yardım talebinde bulunarak bu durumu fırsata çevirme yoluna gitmişlerdir.

1932 yılının başına kadar Nasturiler, Irak'ta sorun olmaya devam etmişlerdir (Bayburt 2010, 30). 1932 yılında Irak, İngiltere'nin mandası altında olmaktan çıkarak bağımsız bir devlet olmuştur. Bu sırada, Irak'taki azınlık grupları koruma altına alınmamıştır (Heazell 1934, 10). Böylece, Irak'ın yönetimi Araplara geçmişti. İngiltere'nin bazı resmi yetkilileri ise hâlâ Irak'ta Nasturilerin bağımsız olacağı bir yerleşim bölgesinin kendilerine ihdas edileceğine yönelik açıklamalarda bulunuyordu (Isaac 2008, 217). Nasturiler, Irak'ta İngiliz mandasının yakın zamanda biteceğine inanmamışlardı. İngiltere'nin her zaman koruması altında olacaklarını düşünüyorlardı. Bu anlayışla hareket eden Nasturiler, İngiliz mandasının sona ermesiyle beraber korku ve paniğe kapılmışlardır (Milletler Cemiyeti Arşivi, No:389 1935, 24).

Nasturi birlikleri 1930 yılında dağıtılmış olmasına rağmen, birçok Nasturi hâlâ silahlı durumdaydı. Bundan dolayı Irak hükümeti ve ordusu, Nasturilerin özerk bir bölge için isyan girişiminde bulunabileceklerini düşündüler. Irak-Suriye sınır hattı boyunca, Irak ordusu ve silahlı Nasturi birlikler arasında çatışma çıktı. Irak ordusu, Nasturilerin üzerine sert bir şekilde giderek 5 Ağustos 1933 yılında Dohuk yakınlarında Nasturi birliklerini yenilgiye uğratmıştır (Davis 2005, 61). Yaşanan bu çatışmalardan sonra, Irak hükümeti Milletler Cemiyeti'ne bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta hükümet güçleri tarafından Asuri köylerine veya sivillere saldırıda bulunulmadığı, çatışmaların karşılıklı silahlı unsurlarca cereyan ettiği belirtilmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, 980237-19093).

Irak'taki çatışmalardan sonra Nasturiler, yeni yerleşim yerleri aramaya başlamışlardı. İngiltere, İngiliz Guyanası ya da Brezilya'da Nasturiler için bir yerleşim yeri kurmayı planlamaktaydı. Brezilya'daki Parana Plantasyonu adındaki özel şirket, Milletler Cemiyeti'ne Nasturilere yerleşim yeri sağlama konusunda istekli olduğunu deklare etmiştir (Robson 2017, 91-92).

Brezilya hükümeti, Asurilerin Parana'ya alışamamaları halinde başka bir yere nakledilmesi gerektiği konusunda bir şerh koymuştur (Milletler Cemiyeti Arşivi, 980617-19093). Nasturilerin kitleler halinde Brezilya'ya gelme konusu, Brezilya kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanmıştır. 1934'ün yazında, artan kamuoyu baskısı yüzünden Brezilya hükümeti, göçlerin kısıtlanması yönünde bir kanun çıkarmıştır. Böylece, Nasturilerin Parana'ya yerleştirilmesi fikri ortadan kalkmıştır. Parana Planı ortadan kalkar kalkmaz, İngiltere ve Milletler Cemiyeti dikkatlerini İngiliz Guyanası'na çevirmişlerdir (Robson 2017, 93).

10 Ekim 1934 yılında, *The Anti Slavery and Aborigines Protection Society* adlı kuruluşun Uluslararası Çalışma Örgütü'ne gönderdiği yazıda, 40.000 Asurinin İngiliz Guyanası'na gönderilmesi fikrinin endişe verici olduğu belirtilmiştir. İngiliz Guyanası'nda yaşayan Aborjinlerin, topraklarının sınırlandırılmasına yol açacak bu fikrin sağlıklı olmadığı ifade edilmiştir (Milletler Cemiyeti Arşivi, 980617-19093). Nasturilerin, nereye yerleştirilecekleri sorusu büyük bir sorun olmaya devam etmiştir. İngiltere'nin önerileri, o bölgede yaşayan insanlar tarafından kabul görmemiştir. Böylece Nasturiler, dünyanın farklı bölgelerinde mülteci olarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir.

18 Haziran 1936 tarihinde Fransa'daki Nasturi topluluğu adına B. S Nicolas adlı şahsın Milletler Cemiyetine gönderdiği dilekçe, Avrupa'da mülteci olarak

Nasturilerin ne şartlarda yaşadıklarını ortaya koymasını bakımından büyük önem arz etmektedir: “ Fransız polisi, Asurilerden kimlik veya pasaport göstermelerini talep ettiğinde, hiçbir belge gösteremeyen Asuriler, gözetim altına alınmaktadırlar. Fransa, bu sebepten ötürü bazı Asurileri de sınır dışı etmektedir. Birçok Asuri, bu uygulamanın sona ermesi için Fransız avukatlara büyük meblağlar harcadı. Asuri aileler maddi olarak büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Milletler Cemiyeti, Asurilere Irak’ta bir yerleşim yeri tahsis edileceğine dair söz verdi. Ancak Asurilerin durumlarında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Milletler Cemiyeti, Asurilere bir yurt bulana kadar Fransa’nın yürütmüş olduğu bu politika ertelenmelidir. Ayrıca Fransa’daki Asuri mülteciler, hayatlarını kazanabilecekleri başka bir ülkeye gidebilmelidirler. Milletler Cemiyeti tarafından Asurilerin bu talepleri karşılanmadığı sürece, Asurilerin bu saygın kuruluşun adalet anlayışına olan inançları sarsılmış olacaktır.” (Milletler Cemiyeti Arşivi, 980237/19093). Nasturilerin, Milletler Cemiyeti’nin politikalarından memnun olmadıkları görülmektedir. Savaş sırasında ve sonrasında Büyük Güçler tarafından desteklenen Nasturilerin, savaş sonunda yalnız bırakıldıkları gözlenmiştir. Büyük Güçlerin desteklerinin kesilmesi sonucunda Milletler Cemiyeti’ne başvurarak yardım talep eden Nasturiler, bu kanalla da netice elde edememişlerdir.

Nasturiler, Türk İstiklâl Savaşı sırasında sürüldükleri topraklara dönebilmek adına her türlü faaliyetin içerisinde olmuşlardır. İngiltere’nin müttefiki olan Nasturiler, Ermenilerle beraber hareket ederek, Müslüman unsurlara karşı birçok saldırıda bulunmuşlardır. İngiltere’nin kontrolü altında hareket eden Nasturiler yerleşik düzene geçemeyerek, kamplarda yaşamışlardır. Nasturiler, Türkiye’ye karşı girişmiş oldukları isyan faaliyetleri neticesinde daha da gerilemişlerdir. İngiltere’nin Nasturilere vermiş olduğu vaatler gerçekleşmeyince, Nasturiler uluslararası toplum

nezdinde daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak Milletler Cemiyeti aracılığıyla taleplerini dile getiren Nasturiler, bu girişimleri neticesinde de göç ettikleri topraklara geri dönememiştir.



BÖLÜM VII

SONUÇ

Nasturiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar genellikle Ermeni Patrikliği'nin idaresi altında ve göz önünde olmayan bir topluluk olarak hayatlarını idame ettirmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılda dünyada etkisini göstermeye başlayan milliyetçi hareketler Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan etnik ve dini azınlık gruplarını da yakından ilgilendirmiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla millet sisteminde meydana gelen değişiklikler çerçevesinde gayrimüslim gruplara eşit vatandaşlıkla beraber Müslüman halkın sahip olmadığı bazı ayrıcalıklar verilmeye başlanınca yüzyıllardır imparatorluk bünyesinde sağlanmış olan doğal denge bozulmaya başlamıştır.

Her türlü dini vecibelerini özgür bir biçimde yerine getiren ve millet sisteminin her türlü avantajından fayda temin eden Nasturiler, imparatorluğun zayıf düştüğü bu durumdan istifade etme yoluna giderek, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Batılı devletlerle diyalog içerisine girmişlerdir. İmparatorluğun son dönemlerinde artan isyanlar, gayrimüslim unsurları etkilemiştir. Batılı devletler, İmparatorluğun doğusundaki Ermeni isyanlarını çokça desteklemiştir. Bu durum, Nasturiler nezdinde örnek teşkil etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu tehlikeyi sezerek Nasturilerin isyana kalkışmaması için çeşitli diyalog zeminleri yaratmıştır. Nasturiler, Batılı devletlerin kendilerine verdikleri yardım sözleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsızlık karşılığında tam koruma teklifi arasında kalmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra Nasturiler Büyük Güçlerin yanında yer almayı tercih etmişlerdir. Böylece Nasturilerin, sonu göç ve kamp hayatıyla neticelenecek olan serüvenleri başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'na isyan eden Nasturiler, öncelikle Rusya ile askeri işbirliği yapmıştır. Rusya'nın Nasturilere silah desteği verdiği bilinmektedir. Ancak Nasturiler verilen silah desteğinin yeterli olmadığını savunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından Rusya'nın savaştan çekilmesine kadar geçen süre zarfında Rusya, Nasturiler ile askeri bir düzlemde ilişki geliştirmiştir. Rusya, Nasturilerin Osmanlı İmparatorluğu'na isyan etmesi halinde silah desteği vereceğini deklare etmiştir. Böylece Rusya, Nasturiler için bağımsız bir devlet kurulacağı sözü vermemiştir. Nasturiler, Ruslar için savaşta öncü bir birlik demektir. Bir bölge işgal edileceği zaman önden Ermeni ve Nasturi birlikleri gönderilmekteydi. Çatışmalar sırasında kaybedeceklerini anlayan Ermeni-Nasturi birlikleri Rusların yardımıyla bölgeden kaçmaktaydılar.

1917 yılında Rusya'nın savaştan çekilmesinin akabinde Nasturiler, İngiltere ile hem askeri hem de politik bir ilişki geliştirmişlerdir. İngiltere de Rusya gibi, Nasturileri savaşta öncü bir birlik şeklinde kullanmıştır. Ancak İngiltere Rusya'dan farklı olarak, Nasturiler için bir devlet kurulacağı sözünü vermiştir. Bundan dolayı Nasturilerle İngiltere arasındaki ilişki sadece askeri boyutla sınırlı kalmıyordu. İngiltere, Nasturilere savaşta gösterdikleri fedakârlıklar ölçüsünde bir Nasturi/Asuri Devleti kurulacağı sözünü vermişti.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Nasturiler, Osmanlı yönetimi altında kötü muamele görmelerini gerekçe göstererek isyan etmekten ziyade, Büyük Güçlerin kışkırtmasıyla bağımsızlıklarını kazanacaklarına inandırılmışlardı. Böylece Nasturiler, kendilerini savaşın içinde bulmuşlardır (Sonyel 2001, 197). Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber, Nasturiler gibi çoğu etnik veya dini grubun self-determinasyon talepleri karşılanmamıştır (Isaac 2008, 220). Uluslararası arenada

konferanslar aracılığıyla boy göstermeye başlayan Nasturiler, kendilerine verilen sözlerin tutulmasını talep etmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadıkları bölgelerden ayrılmak durumunda kalan Nasturiler, İngiltere'nin gözetimi altında Irak'taki Bakuba kampına gönderilmişlerdir. İngiltere, bu durumda bile Nasturilerden istifade etme yolunu bulmuş ve Nasturilerden askeri birlikler oluşturmuştur. Nasturiler terk ettikleri topraklara geri dönebilmek umuduyla İngiltere ile işbirliği içerisinde olmaya devam etmiştir. Silahlı Nasturi birlikleri, sınır bölgelerine yerleştirilerek Osmanlı İmparatorluğu'na karşı saldırılarda bulunmuştur. Nasturilerin özellikle Van Vilayeti'ne yönelik saldırıları olmuştur. Nasturilerin terk etmek zorunda oldukları topraklara geri dönebilmek adına giriştikleri kalkışma harekâtları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kendilerine bir Nasturi/Asuri Devleti kurulmamakla beraber yaşadıkları topraklardan da isyan etmeleri sonucu uzaklaştırılan Nasturiler, uluslararası arenada kendilerine tekrardan yer bulmaya çalışmışlardır. Lozan Barış Antlaşmasıyla taleplerinin yerine getirilmesini isteyen Nasturiler, yine hayal kırıklığına uğramışlardır. İngiltere sürekli olarak Nasturileri oyalama taktiğini güderek, Nasturileri Musul meselesinde koz olarak kullanmaya çalışmıştır. Musul'un Nasturi/Asuri yurdu olması gerektiği propagandasına destek veren İngiltere, Türkiye'yi zor durumda bırakmayı amaçlamıştır. Ancak süreç sonunda Nasturiler Irak'ta yaşamaya devam etmişlerdir. 1933 yılında Nasturilerle Irak Ordusu arasında yaşanan çatışmalar sonucunda Nasturiler Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir.

Avrupa'ya göç eden Nasturilerin yanı sıra birçok Nasturi de ABD'ye göç etmiştir. Özellikle 1970-1990 yılları arasında Irak-İran Savaşı ve Körfez Savaşları sebebiyle

Irak, İnan, Suriye, Lübnan ve Türkiye'den binlerce Nasturi ABD'nin Őikago Şehrine göç etmiştir. Őikago'da yirminin üzerinde Nasturi cemiyeti bulunmaktadır. Hatta bunların arasında '*Assyrian American Association of Chicago*' adlı cemiyet 1917 yılında kurulmuştur. Nasturiler için bir diğer önemli cemiyet olan *Assyrian Universal Alliance Foundation*' göçmen konumundaki Nasturilere yardım etmek amacıyla 1970'li yılların başında kurulmuştur. Bu kuruluş ayrıca yıllar boyunca Nasturi ğrencilere burs imknı sağlamıştır (Shoumanov 2001, 70).

Özetle, 1915 yılında Midyat'taki Süryanilerin kısa süreli isyanları ve Nasturi isyanlarının başlamasıyla beraber Batılı devletlerin Süryani/Nasturi gruplar üzerinde manipülatif hamleleri başlamıştır. Midyat'taki Süryaniler Birinci Dünya Savaşı ortamından istifade ederek Osmanlı güçlerine karşı isyan etmelerine rağmen bunun sürekli bir isyan hareketi olamayacağını anladıkları zaman çatışmayı bırakmışlardır. Midyat'taki Süryaniler bu isyan giriŐimini sırasında Ermeni ve Yezidilerden destek almışlardır. 1915 yılında Mar Şimun nderliğindeki Nasturi isyanında, Rusya'nın Nasturilerle olan işbirliği ise dikkat çekmektedir. Nasturileri isyana teşvik eden en önemli motifin kendilerine Rusya tarafından silah desteği sağlanacağı sözünün verilmiş olmasıdır. 1915 Nasturi isyanı, Nasturilerin Rusya tarafından gerekli yardımı alamaması sebebiyle başarısızlıkla neticelenmiştir. İsyân giriŐimini neticesinde Irak'taki Bakuba kampına göç etmek durumunda kalan Nasturiler, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle beraber de yeni müttefik arayışına girmiştir. Ayrıca 1919 yılında yapılan Paris Barış Konferansı'na katılan Nasturiler, toprak taleplerinde bulunmuşlardır. Ancak bu talepleri de Batılı devletler tarafından karşılanmamıştır.

1920 yılındaki Nasturi ayaklanmasında ise Nasturilerin yeni lideri Aga Petros'tu. Nasturilerin yeni liderinin ruhani kökenli olmaktan ziyade askeri kökenli birinin olması Nasturilerin siyasi olarak da yönlendirildiklerini göstermesi açısından olduğu

dikkat çekicidir. 1920 Nasturi ayaklanmasında Nasturilerin temel amacı daha önce göç etmek zorunda kaldıkları topraklara geri dönmektir. 1920'deki isyana Nasturileri teşvik eden devlet İngiltere'dir. Rusların aksine İngiltere, Nasturileri stratejik bir müttefik olarak benimsemiştir. Şöyle ki; İngiltere, Rusya'nın Nasturilere yaptığı silah yardımının ötesine geçmeyi başarmış ve siyasi bir figür olarak Nasturilerden kendi çıkarları doğrultusunda istifade etmeye çalışmıştır. Bunun karşılığı olarak da İngiltere, Nasturiler için bir Nasturi/Asuri devletinin kurulacağı vaadini vermişti. Bu işbirliğin akabinde, İngiltere tarafından Bakuba kampında silahlandırılan Nasturiler, Hakkâri'ye geri dönebilmek için saldırıya geçmişlerdir. Ancak 1920 isyanı sonucunda da Nasturiler başarısız olmuşlardır. İsyân sonucunda Nasturiler topraklarına geri dönememle beraber kamp hayatı yaşamaya devam etmişlerdir. Lozan görüşmelerini kendileri için fırsata çevirmeye çalışan Nasturiler, İngiltere'nin güdümünde hareket etmeleri sonucunda bu görüşmeler sonucunda da istediklerini elde edememişlerdir.

1924 yılındaki Nasturi ayaklanması ise, İngiltere tarafından Nasturilerin askeri güç olarak kullanılması suretiyle Musul meselesinde Türkiye'nin elini zayıflatmak için ortaya konan stratejik bir hamledir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından bastırılan isyan neticesinde Hakkâri'de kalan az sayıdaki Nasturi de Irak'a göç etmiştir. Bu isyandan sonra, Nasturiler artık topraklarına dönme umutlarını tamamen kaybetmişlerdir. İngiltere tarafından kendilerine verilen devlet kurma sözünün de realite de bir karşılığı olmadığını görmüşlerdir. Ancak Milletler Cemiyeti aracılığıyla toprak taleplerini gündeme getirmeye başlamışlardır. Ayrıca Nasturiler, Milletler Cemiyeti'ne yazmış oldukları dilekçelerde kendilerinin yeni yerleşim yerlerine gönderilmesi hususlarını dile getirmişlerdir. Nasturilerin bu istekleri de gerçekleşmeyince Irak'tan, Avrupa ve ABD'ye olan göç serüvenleri başlamıştır.

1915-1924 yılları arasında Batılı devletlerin güdümünde hareket etmek suretiyle, Osmanlı İmparatorluğu'na ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı ayaklanan Nasturiler, sonuç olarak farklı coğrafyalarda yaşamak zorunda kalarak mülteci konumuna düşmüşlerdir.

Böylece tezde, öncelikle Süryanilerin hangi kökenden geldikleri ve farklı Süryani mezhepleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Nasturilerin konumları ele alınmıştır. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Nasturilerin Misyonerler tarafından ne şekilde politize edilmeye çalışıldığı ortaya konmuştur. Tezin asıl odak noktası olan Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Nasturi isyanları ATASE arşiv belgeleri ışığında değerlendirilmiştir.

ATASE arşiv belgeleri sayesinde Nasturiler tarafından ortaya atılan “Soykırım” iddialarının gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkmıştır. İsyancı Nasturilere karşı Osmanlı İmparatorluğu, bozulan güvenliği yeniden tesis etme amacından başka bir şey gütmemiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında Nasturilerin Batılı devletler ile yapmış olduğu işbirliği ele alınmıştır. Nasturilerin Batılı devletlerce verilen sözlerin yerine getirilmemesi sonucu yaşamış oldukları hayal kırıklıkları ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. Milletler Cemiyeti belgeleriyle de Batılı devletlerin, Nasturilerin taleplerini yerine getirmediği görülmüştür. Uluslararası platformlarda da isteklerini Batılı devletlere kabul ettiremeyen Nasturiler, dünyanın farklı coğrafyalarına göç etmek zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

- Aboona, Hirmis. 2008. *Assyrians, Kurds, and Ottomans: intercommunal relations on the periphery of the Ottoman Empire*. New York: Cambria Press.
- Adıyeke, Nuri. 2014. "Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi" *Osmanlı Ansiklopedisi c. IV* içinde, derleyen Güler Eren, 345-357. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Albayrak, Kadir. 2007. "Geçmişte ve Günümüzde Nesturi Misyonerliği" *Journal of Islamic Research*, 20 (2): 164-171.
- Albayrak, Kadir. 2011. "Günümüz Ortadoğu Coğrafyasında Süryaniler" *Ortadoğu Yıllığı* içinde, derleyen Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım Kemal İnat, 7: 615-632. İstanbul: Açılım Kitap.
- Albayrak, Kadir. 1997. *Keldanîler ve Nasturîler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Anzerlioğlu, Yonca. 2000. *Nasturîler*. Ankara: Tamga Yayıncılık.
- Arvas, Tarık Ziya. 2015. "Osmanlı Belgelerinde Nasturi-Kürt Aşiret Anlaşmazlıkları (1856-1914)" *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)* 3 (5): 65-86.
- Asia, Isaac E. 2009. *British Policy In Assyrian Settlement*.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.15-1.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.27-2.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.27-3.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.32.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.35-3.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.35-9.
- ATASE, BDH Kol., Kls.3676, D. 335, F.1-27.
- ATASE, BDH Kol., Kls.3676, D. 335, F.1-28.
- ATASE, BDH Kol., Kls.3676, D. 335, F.1-4.

ATASE, BDH Kol., Kls.3676, D. 335, F.1-8.

ATASE, İSH Kol., D. 109, B. 96.

ATASE, İSH Kol., D. 200, B. 72.

ATASE, İSH Kol., D.103, B. 80.

ATASE, İSH Kol., D.1169, B. 5.

ATASE, İSH Kol., D.203, B. 6.

ATASE, İSH Kol., D.449, B. 65.

ATASE, İSH Kol., D.630, B. 126, 126ab.

ATASE, İSH Kol., D.630, B. 126ac.

ATASE, İSH Kol., D.630, B. 184, 184aa.

ATASE, İSH Kol., D.633, B. 116.

Austin, Herbert Henry. 1920. *The Baqubah Refugee Camp: An Account of Work on Behalf of Persecuted Assyrian Christians*. London : The Faith Press.

Ayabakan, Levent. 2015. "Kürt-Nasturi İlişkileri ve Ağa Petros'un "Özerk Asuri Devleti Projesi" (1919-1923)" *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, 1 (1): 49-76.

Aydın, Mithat. 2011. "Misyonerlik Kıskaçında Nesturiler" *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 60: 1-30.

Aydın, Suavi. 2005. "Modernleşme ve Doğu Hıristiyanlığı Üzerinde Misyona Faaliyetleri" *Süryaniler ve Süryanilik III* içinde, derleyen Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli Ahmet Taşğın, 101-128. Ankara: Orient Yayıncılık.

Aydın, Suavi ve Jelle Verheij. 2012. "Confusion in the Cauldron:Some Notes on Ethno-Religious Groups, Local Powers and the Ottoman State in Diyarbekir Province, 1800–1870" *Social Relations in Ottoman Diyarbekir, 1870–1915* içinde, derleyen Joost Jongerden ve Jelle Verheij, 15-54. Leiden-Boston: Brill.

Barkey, Karen & George Gavrilis. 2016. "The Ottoman Millet System: Non-Territorial Autonomy and its Contemporary Legacy" *Ethnopolitics* 15 (1) : 24-42.

Barthoma, Soner O. ve Naures Atto. 2017. "Syriac Orthodox Leadership in the Post-Genocide Period (1918–26) and the Removal of the Patriarchate from Turkey" *Let Them Not Return* içinde, derleyen Naures Atto, Soner O. Barthoma ve David Gaunt, 113-131. New York: Berghahn Books.

Bayburt, Deniz. 2010. "Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*,: 1-36.

Bayburt, Deniz. 2010. "Milli Mücadele Dönemi'nde Süryaniler" *Akademik Bakış*, 3 (6): 45-72.

Berg, H.L. Murre-van den. 2009. "Chaldeans and Assyrians: the Church of the East in the Ottoman Period" *The Christian Heritage of Iraq* içinde, 146-164. Piscataway NJ: Gorgias Press.

Bilge, Yakup. 2001. *Geçmişten Günümüze Süryaniler*. İstanbul : Zvi-Geyik Yayınları,.

Boeni, Jennifer. 2005. *Les origines de l'affaire assyrienne et sa gestion par la Société des Nations (1914-1933)*. Mémoire de licence, Lausanne : Université de Lausanne, Faculté des Lettres, Section d'Histoire.

Braude, Benjamin. 1982. "Foundation Myths of the Millet System" *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Functioning of a Plural Society* içinde, derleyen B. Lewis B. Braude, 69-88. New York: Holmesand Meier Publishers.

Cutts, Edward Lewes. 1877. *The Assyrian Christians*. London: R. Clay, Sons And Taylor.

Çakı, Fahri ve Şefik Yılmaz. 2005. "Kimlik Tartışmaları ve Süryaniler: Bir Literatür Çalışması" *Süryaniler ve Süryanilik III* içinde, derleyen Ahmet Taşğın Eyyüp Tanrıvedi Canan Seyfeli, 173-205. Ankara: Orient Yayıncılık.

Dalyan, Murat Gökhan. 2009. "19. Yüzyıl'da Nasturiler (İdari Sosyal yapı ve Siyasi ilişkileri)" Doktora Tezi, Isparta.

Davis, Eric. 2005. *Memories of State: Politics, History, and Collective Identity in Modern Iraq*. Berkeley: University of California Press.

DeKelaita, Robert. 2006. *The origins and Development of Assyrian Nationalism*. Yüksek Lisans Tezi, Univerity of Chicago, web: www.aina.org (Erişim Tarihi: 10 Mart 2019).

Demirağ, Yelda. 2002. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 13 (13): 15-33.

Devellioğlu, Ferit. 1986. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Donabed, Sargon George. 2015. *Reforging a Forgotten History: Iraq and the Assyrians in the Twentieth Century*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Donef, Racho. 2017. "The Assyrian delegation at the Paris Peace Conference" *The Assyrian genocide across history: collective memory, legal theory, and power politics* içinde, derleyen Hannibal Travis, 217-238. New York: Routledge.

Duijzings, Ger. 2000. *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. London: Hurst&Company.

Durak, Nihat. 2005. "Süryani Ortodoks Kilisesi" *Süryaniler ve Süryanilik I* içinde, derleyen Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli Ahmet Taşğın, 187-210. Ankara: Orient Yayınları.

Dwight, Eli Smith ve H.G.O. 1834. *Missionary Researches in Armenia Including A Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with A Visit to the Nestorian and Chaldean Christian of Oormiah and Salmas*. Londra: George Wightman, Paternoster Row.

Emhardt, William Chauncey ve George M. Lamsa. 2013. *The Oldest Christian People: A Brief Account of the History and Traditions of the Assyrian People and the Fateful History of the Nestorian Church*. Wiph&Stock Publishers.

Ergün, Ömer. 2005. "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler" *Süryaniler ve Süryanilik II* içinde, derleyen Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli Ahmet Taşğın, 239-256. Ankara: Orient Yayınları.

Eryılmaz, Bilal. 1990. *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları.

Eryılmaz, Bilal. 1992. *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Fieldhouse, D.K. 2002. *Kurds, Arabs & Britons - The Memoir of Wallace Lyon in Iraq 1918-44*. London: I. B. Tauris.

Fisher, John. 2008. "Man on the Spot: Captain George Gracey and British Policy Towards the Assyrians, 1917-.45" *Middle Eastern Studies* 44 (2): 215-235.

Flaugergues, Amélie de. 2005. "La situation des Assyro-Chaldéens au moment du démembrement de l'Empire Ottoman sous la politique étrangère anglaise (1914-1932)"

Giwarigis, Ashur. 2015. "The Assyrian Liberation Movement And the French Intervention (1919 – 1922)" *Assyrian International News Agency*.

<http://www.aina.org/articles/almatfi.htm>.

Grant, Asahel. 2015. *Nasturiler ya da Kayıp Kabileler*. Çeviren Hikmet İlhan. İstanbul: Avesta Yayınları.

H.Becker, Adam. 2015. *Revival and Awakening*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

H.M. Stationery Office.1922. Report On Iraq Administration October 1920-March 1922 Milletler Cemiyeti Arşivi (1/30195/17502).

Heazell, Francis Nicholson. 1934. *The Woes of a Distressed Nation: Being an Account of the Assyrian People from 1914 to 1934*. London: The Faith Press.

İldeş, Yonca. 2019. "Irak'ın Kuzeyinde Asur Özerk Bölge Talebi" *Tüdev Denge*,:39-58.

İnalçık, Halil. 2000. *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Isaac, Paul A. 2008. "The Urgent Reawakening of the Assyrian Question in an Emerging Iraqi Federalism: The Self-Determination of the Assyrian People"

Northern Illinois University Law Review 29(1): 209-243.

- Karpat, Kemal H. 2002. *Osmanlı modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. Çeviren Akile Zorlu Durukan ve Kaan Durukan. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaymaz, İhsan Şerif. 2007. "Aldatılan Bir Halkın Trajedisi Asuriler (Süryaniler)" *Akademik Ortadoğu* 1(2): 109-135.
- Kenanoğlu, M. Macit. 2007. *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Khan, Geoffrey. 2016. *The Neo-Aramaic Dialect of the Assyrian Christians of Urmi*. Leiden-Boston: Brill.
- Koluman, Aziz. 2002. *Ortadoğu'da Süryanilik: Dini Sosyal Kültürel Hayat*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları (ASAM).
- Küçük, Cevdet. 2006. "Osmanlı imparatorluğu'nda "Millet Sistemi" ve Tanzimat" *Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu-* içinde, derleyen Halil inalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, 375-385. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Laing-Marshall, Andrea Irene. 2001. "Modern Assyrian Identity And The Church of The East: An Exploration of Their Relationship And The Rise of Assyrian Nationalism, From The World Wars To 1980" Yüksek Lisans Tezi, Toronto.
- Lukitz, Liora. 1995. *Iraq: Search for National Identity*. London: Routledge.
- Malek, Yusuf. 1934. *The Assyrian Tragedy*. Annemasse: Granchamp.
- Malek, Yusuf. 1935. *The British Betrayal of the Assyrians* . Chicago: Assyrian National Federation/Assyrian National League of America.
- Mar Shimun, Surma d'Bait. 2015. *Ninova'nın Yakarışı:Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şamun'un Katli* Çeviren Meral Barış. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Master, Bruce. 2009. "Jizya" *Encyclopedia of the Ottoman Empire* içinde, derleyen Gabor Agoston and Bruce Masters, 303. New York: Facts on File.
- Meray, Seha. 1969. *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler Takım 1, Cilt 1, Kitap 1*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 1/30195/17502.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 1/39286/25888.

- Milletler Cemiyeti Arşivi, 11/50818/25888.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 48/33029/55029.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 980237-19093.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, C-1533 20A/80239/19093. 1932.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, R.106/1/85/21.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, R.412/1/64/1.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, S 14. D 19.
- Nikitine, B. 1964. "Nesturiler" *İslam Ansiklopedisi* içinde, 207-212. İstanbul: MEB Yayınları,
- Olgun, Hakan. 2008. "Asuri Göçleri ve Kimlik Arayışı" *Milel ve Nihal*, 5 (3): 269-301.
- Ortaylı, İlber. 2004. *Osmanlı Barışı* . İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İlber. 2007. *Üç Kıtada Osmanlılar (Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 3)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özcoşar, İbrahim. 2006. "19. Yüzyılda Mardin Süryanileri" Doktora Tezi, Kayseri.
- Özcoşar, İbrahim. 2008. *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Özcoşar, İbrahim. 2003. "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuk Durumu ve Millet Sistemi" *Dicle Üniveristesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(7): 124-139.
- Özcoşar, İbrahim. 2005. "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler" *Süryaniler ve Süryanilik II* içinde, derleyen Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Ahmet Taşğın, 209-238. Ankara: Orient Yayıncılık.
- Öztemiz, Mutay. 2012. *Süryaniler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Öztürk, Fatih. 2014. "The Ottoman Millet System" *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 0(16): 71-86.
- Prince of the Assyro-Chaldeans, Joel P. 1932. "The Claims of The Assyrians Before The Preliminaries of Peace At Paris" Milletler Cemiyeti Arşivi (4/39437/35242).

- Qussani, Gabriel. 1901. "The Modern Chaldeans and Nestorians, and the Study of Syriac among Them" *Journal of the American Oriental Society* 22: 79-96.
- Refugees And The League. 1935. No:389. London: Milletler Cemiyeti.
- Robson, L. 2016. "Refugee Camps and the Spatialization of Assyrian Nationalism in Iraq" *Modernity, Minority, and the Public Sphere: Jews and Christians in the Middle East* içinde, derleyen H.L. Murre-van den Berg S.R. Goldstein-Sabbah, 237-257. Leiden: Brill.
- Robson, Laura. 2017. *States of separation: transfer, partition, and the making of the modern Middle East*. Oakland: University of California Press.
- Rockwell, William Walker. 1916. *The Pitiful Plight of The Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*. New York: American Committee For Armenian and Syrian Relief.
- Sakin, Serdar ve H. Zeki Kapcı. 2013. "İngiltere, Nasturiler Ve İç Toprak Projesi (1919-1922)" *History Studies International Journal of History* 5 (5): 207-224.
- Salim, Arskal. 2008. *Challenging the Secular State: The Islamization of Law in Modern Indonesia*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Samcun, Mar Esay. 1991. *Süryanilerin Acı Sonu*. Çeviren Şükran Yurdağül. Södertälje: Nsibin Yayınevi.
- Sami, Şemseddin. 1317 (1899). *Kamus-i Türki*. Dersaadet: İkdam Matbaası.
- Sarı, Gökhan. 2013. *Ermeni Meselesi Işığında Süryaniler*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Satılmış, Selahattin. 2006. "XIX. Yüzyılda Hakkâri'de Hristiyan Bir Cemaat: Nesturiler(İdari,İktisadi ve Sosyal Durumları)" *Afyon Kocatepe Ünİverİstesİ Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2): 104-121.
- Seyfeli, Canan. 2005. "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)" *Süryaniler ve Süryanilik I* içinde, derleyen Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Ahmet Taşğın, 49-140. Ankara: Orient Yayıncılık.
- Shaw, Stanford J. 2008. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Cilt 1)* Çeviren Mehmet Harmancı). İstanbul: E Yayınları.

- Shedd, William A. 1903. "The Syrians of Persia and Eastern Turkey" *American Geographical Society*, 18 (1): 1-7.
- Shoumanov, Vasili. 2001. *Assyrians In Chicago*. Charleston, South Carolina: Arcadia Publishing.
- Silverfarb, Daniel. 1986. *Britain's Informal Empire In the Middle East: A Case Study of Iraq, 1929-1941*. New York: Oxford University Press.
- Simon, Eleanor Tejirian ve Reeva Spector. 2012. *Conflict, Conquest, and Conversion: Two Thousand Years of Christian Missions in the Middle East*. New York: Columbia University Press.
- Smith, Gary Neil ve Louis Evan Grivetti. 1989. "Church of the East from Ancient Times through World War I" *Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers* 51: 101-123.
- Sofuoğlu, Ebubekir ve İlke Nur Akvarup. 2012. "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistem ve Süryaniler" *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)* 7(1): 71-87.
- Sonyel, Salahi R. 2001. *The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Stafford, R.S. 2009. *The Tragedy of The Assyrian Minority In Iraq*. New York: Routledge.
- Stafford, Ronald Sempill. 1935. *The Tragedy of the Assyrians*. G. Allen&Unwin, Limited.
- Stavridis, Stavros. 2017. "Lady Surma The pillar of the Assyrian nation, 1883–1975" *The Assyrian genocide across history: collective memory, legal theory, and power politics* içinde, derleyen Hannibal Travis, 191-216. New York: Routledge.
- Su, Erol. 2011. "Doğu Süryani Kilisesi Çerçevesinde İran-Asuri Keldanilerine Genel Bir Bakış" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (16): 129-137.
- Şahin İsmail, Şahin Cemile ve Yüce Samet. 2014. "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları" *Akademik Bakış* 8(15): 105-132.

Tetik, Ahmet. 2014. *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi Cilt I: 1914-1916*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

"The Assyrian Settlement National Appeal" 1936. Milletler Cemiyeti Arşivi (9/80237/19093), London.

Travis, Hannibal. 2017. "The Assyrian genocide across history: collective memory, legal theory, and power politics" *The Assyrian Genocide: Cultural And Political Legacies* içinde, derleyen Hannibal Travis, 1-91. New York: Routledge.

Ursinus, M.O.H. 1993. "Millet" *Encyclopedia of Islam Vol.7 Leiden* (Brill): 61-64.

Ürek, Melki. 2013. "Süryaniler'in Tarihi ve Sosyolojik Yapısı" *Milel ve Nihal*, 10 (2): 95-112.

Verheij, Jelle. 2014. "Hakkâri, "Westerns" And "Nestorians" European and American sources on the 19th century history of Hakkâri" *Hakkâri*, 1-11.

Vidkun Quisling, <https://www.britannica.com/biography/Vidkun-Abraham-Lauritz-Jonsson-Quisling>, Erişim Tarihi: 25.05.2019.

Werda, Joel E. 1924. *The Flickering Light of Asia or The Assyrian Nation and Church*. Chicago.

Whitehorn, Alan. 2015. "Millet System" *The Armenian Genocide: The Essential Reference Guide* içinde, derleyen Alan Whitehorn, 184-185. Santa Barbara: CA: ABC-CLIO.

Wigram, W.A. 1920. *Our Smallest Ally: A Brief Account of the Assyrian Nation In The Great War*. New York: The Macmillan Company.

Wigram, W. A. 1929. *The Assyrians and Their Neighbours*. London: G. Bell & Sons.

Wigram W. A., <https://www.avestakitap.com/yazar.php?id=205>, Erişim Tarihi: 08.06.2019.

Yacoub, Joseph. 2016. *Year of The Sword*. New York : Oxford University Press.

Yılmaz, Abdurrahman. 2015. "Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları" *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 21 (21): 107-129.

Yonan, Gabriele. 1999. *Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust*. Çeviren Erol Sever. İstanbul: Pencere Yayınları.

Yoosuf, Abraham K. 2017. *Assyria and the Paris Peace Conference* (ed. Tomas Beth-Avdalla). North Carolina: Nineveh Press.

Zirinsky, Michael. 1998. "American Presbyterian Missionaries at Urmia During the Great War"





EKLER

EK-1: 1929 yılında Lübnan'daki Nasturi mültecilere dair değerlendirmeleri içeren belge.

egitim

Ref

This letter gives the latest information about the
Group of Nestorian Assyrian Refugees

who were in Vienna from October ¹⁹²⁸ to May
1929.

FRIENDS' RELIEF WORK AND ORPHANAGES

Daniel Oliver
Hammana, Lebanon, Syria

5th July 1929

Emma Cadbury,
Wien I. Singerstrasse 16
Austria

My dear Friend,

You will have received my letter before now telling you of my first contact with the Chaldeans who came from Vienna. Over a week ago I went up to see them in Zohle and visited every single family so as to see exactly their conditions. Malik Khalil produces on me a very unpleasant impression. I have the feeling that he is just the professional beggar making use of his situation in order to beg. He had a nice house on a hill top outside the town, a beautiful new house with a balcony running right around it and the most exquisite views of the Bakaa plain lying in front of it. The house had I should imagine about five large rooms. I saw there an old woman and a young woman with a child, who I understood was his daughter. The others were all housed in very simple native houses but not at all uncomfortable and just the kind of houses in which the ordinary peasants live.

We got there during the day time - I think in the neighbourhood of mid-day - I did not find a single man who was at work. Most of them were sleeping and lying about on the floors. To everyone I said "Why are you not working? There is plenty of work now because it is the harvest time and the busiest time of the year". In every instance there was some excuse for not working.

Malik Khalil had told me that all the children were sick, but I did not see any sick children at all when I visited in the homes.

He seemed to have the impression that the Government has promised that they should have land and houses and everything provided for them and of course that is an impossibility. Even if the Government gave them some land out at Dier Zzore, which may be Government land, they do not wish to live there and their maintenance would be a serious item for at least a year. Such a small number can be quite easily absorbed in the large town where they have gone to live and they can get plenty of work if they are inclined to work, but my impression is that Malik Khalil has never done a hand's turn in his life time. I think he

EK-2: Nasturilerin iskâmı ile ilgili Canterbury Başpiskoposluğu tarafından çıkarılan broşür.

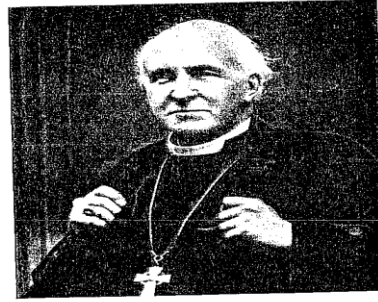
479 588

THE ASSYRIAN SETTLEMENT NATIONAL APPEAL

AN ADDRESS

GIVEN BY

His Grace
The ARCHBISHOP OF CANTERBURY, D.D.



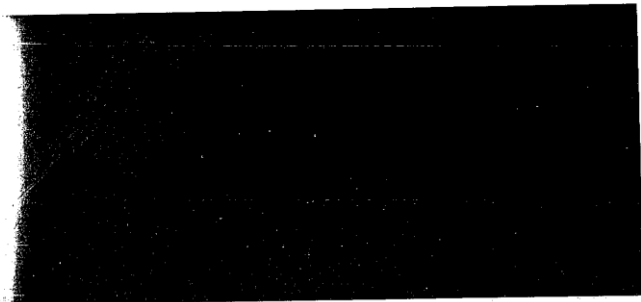
AT THE MANSION HOUSE, LONDON

ON

MARCH 31st, 1936

WHEN HE LAUNCHED

THE ASSYRIAN SETTLEMENT NATIONAL APPEAL



ASSYRIAN MOUNTAINEER

Hakkîari. Here, through all the vicissitudes of history, the main nucleus of the race—dour, hardy, independent, war-like highlanders—maintained their freedom and defended their Christian faith against their fierce Kurdish neighbours and against the might of successive empires—Arab, Persian, or Turk—down to the Great War.

The Assyrians were among the first people in the world to adopt Christianity, helped, perhaps, by the fact that their language is closely akin to Aramaic, the language spoken by Our Lord and His disciples. In the early Middle Ages, indeed, the Assyrian Church, established by Saint Thaddeus, was the greatest missionary church in Christendom, whose agents and whose influence extended not only to neighbouring countries like Syria, Palestine, and Cyprus, but throughout all Central Asia, to China, India, and even as far as Sumatra. It was only by a little that their efforts failed to secure the conversion of the Mongols, and, consequently, perhaps of most of Asia, to Christianity. Later, a mere island of Christianity in the rising flood of Islam, their church became for them the symbol of their independence as well as of their faith, and the Mar Shimun, or Patriarch of the Assyrian Church, was the temporal leader of the free Assyrian element, as well as the spiritual head of those Assyrians who lived under direct Turkish authority in the Mosul plain or scattered as emigrants all over the world. The concern of the British people for the welfare of the Assyrians dates back to half a century ago, when in 1887, Archbishop Benson sent a mission to Qudshans, headed by

Mr. Athelstan Riley, the fruit of which was the Archbishop of Canterbury's Mission of Help to the Assyrians.

Early in the Great War, the late Mar Shimun Benjamin, responding to Russian overtures and with the assured promise of direct military support, but also largely influenced by the thought that he would be on the side of Great Britain, threw in his lot with the Allies. Unfortunately, the Russian armies proved incapable of sustaining the promised co-operation and, presently, fell back, leaving the unfortunate Assyrians alone and unsupported, with little or no equipment or munitions to face overwhelming forces of Turkish regulars and Kurdish tribesmen. After a stubborn and heroic resistance the Assyrians only escaped annihilation, though with terrible loss and after incredible hardship, by breaking through the Turkish lines and making their way over the snow-covered mountains, with their families and flocks, to the plain of Urmia in Persia.

Here they were reformed, with some Russian help, into a fighting force, and sustained a guerrilla war with Turks and Kurds until early in 1918. By then, weakened by severe fighting, and deprived by a treacherous murder of the leadership of the Mar Shimun, they found themselves once more in a desperate plight. In the absence of a great part of the tribesmen, who had gone to meet a convoy of arms and munitions sent by the British, the Turks attacked Urmia. The depleted Assyrian forces were unable to hold on, and the retreat began, the Moslem population falling on the retreating Assyrians. Tens of thousands



ASSYRIANS LIVING IN THE VILLAGE OF DOHUK

EK-3: İngiliz Guyanası'na yerleştirilmesi düşünülen Nasturilerle ilgili belge.

Copied from I.A. 8000/1908.

110 980617-19093

Telegraph :
50 CITIZENRY, CHURTON, LONDON
Telephone :
VICTORIA 6663

The Anti-Slavery and Aborigines Protection Society

(in which are incorporated the British and Foreign Anti-Slavery Society and the Aborigines Protection Society.)

Joint Presidents :
THE RT. HON. THE EARL OF LYTTON, K.G., G.C.S.I., G.C.I.E. THE RT. HON. LORD MESTON, K.C.S.I. THE RT. HON. LORD NOEL-BUXTON.
Chairman : CHARLES H. ROBERTS, ESQ.
Vice-Chairmen : CHARLES RODEN BUXTON, ESQ.
TRAVERS BUXTON, ESQ.

Parliamentary Secretary : SIR JOHN HARRIS.
Assistant Secretary : MISS E. K. BATTY.

Joint Hon. Treasurers :
ALFRED BROOKS, ESQ., J.P.
H. J. TAPSCOTT, ESQ.

Registry
S. G.
M. Ehrenbold
M. Zwerner
Accounts
M. Sawill

RECEIVED IN
13 OCT 1934
REGISTRY

DENISON HOUSE,
296 VAUXHALL BRIDGE ROAD,
LONDON, S.W.1.
(CLOSE TO VICTORIA STATION.)

10th October, 1934.

My dear Johnson,

Some of our people are very troubled about the reported decision to settle 40,000 Assyrians in British Guiana, particularly because the aboriginals have never yet had a delimitation of their lands. Could you tell me how the matter stands about settling the Assyrians in British Guiana, that is, whether there is any probability of its being done?

Replied verbally by J.M. 26/10/34

Yours sincerely,
John Harris
Secretary.

Major T.F. Johnson,
International Labour Office,
Geneva.

a copy of note to L.N.U.

... misunderstanding of the ... conclusions or exaggerated hopes. ... me to suggest the

EK-4: Urmiye bölgesine kaçan Nasturilerle ilgili Musul'dan Başkumandanlık Vekaletine gönderilen 30 Eylül 1331 (13 Ekim 1915) tarihli yazı.

